THE UNIVERSAL DECLARATION OF Human Rights

ADOPTED BY THE UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY
ITS 183RD MEETING, HELD IN PARIS ON 10 DECEMBER

ANDREW CLAPHAM

İNSAN HAKLARI

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 93 | 2. BASKI

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 93

D

Andrew Clapham

Cenevre'deki Graduate Institute of International Studies'de uluslararası kamu hukuk profesörü olan Andrew Clapham, Uluslararası Af Örgütü'nün yöneticiliğini de yapmıştır.

Clapham, Andrew
İnsan Hakları
ISBN 978-975-298-411-0 / Türkçesi: Hakan Gür
Ekim 2020, Ankara, 230 sayfa
Kültür Kitaplığı: 93; Toplumbilim: 8

İnsan Hakları

Andrew Clapham

DOST

ISBN 978-975-298-411-0

Human Rights
Andrew Clapham

Birinci baskı, Ocak 2010, Ankara
İkinci baskı, Ekim 2020, Ankara

Türkçesi, Hakan Gür

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti. / *Sertifika No:* 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
1514. Sokak No: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

Erdal Akalın - Dost Kitabevi / *Sertifika No:* 46177
Karanfil Sokak No: 11/4, Kızılay 06420 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 419 18 51
www.dostkitabevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu kitabın amacı okuyucuya insan hakları düşüncesi, eylemciliği ve hukuku konusunda bazı temel noktaları tanıtmak. Kitap fikirlerin insanları adaletsizlik ve küçük düşürme karşısında harekete geçirebilme gücüne odaklanmakta. İnsan hakları aslında çelişen çıkarlar ve dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğine ilişkin farklı görüşler arasındaki gerilimi ortadan kaldırmaz; bunun yerine, insan hakları hangi çıkarların kalıcılık kazanması gerektiği ve seçtiğimiz hedeflere en iyi nasıl ulaşılacağına ilişkin tartışmalar için söz dağarcığını sağlar.

Bu kısa kitapta devrimlerin, bildirimlerin ve süregelen mücadelenin insan hakları öyküsü yerine birtakım hakların içeriğine bakılmakta. İnsan haklarına saygıya dayanan bir dünya talep etmek kolay; yaşam, eşitlik, özgürce ifade, kişisel yaşam, sağlık ve barınma konularıyla ilişkili insan haklarının bulunduğu dikkate alındığında, insan haklarına eksiksiz saygıyı elde edebilmek için mevcut düzenlemeleri ayarlamak sonu gelmeyecek bir süreç. İnsan hakları her birimizin şerefli bir biçimde yaşamamızla ilgili bir konu ve bu hedefe küresel düzeyde ulaşmaktan çok uzaktayız. İnsan hakları projesinin tarih içinde belirlenmiş bir yükümlülük-

ler setini uygulamaktan ibaret olmadığını göreceğiz; insan hakları hareketi adaletsizliğe karşı direnen ve baskı karşısında dayanışma sergileyen insanlarla ilgilidir.

Okuyucuların bu kitapta değinilen bazı metinleri ve kuruluşları kendi başlarına keşfedebilmeleri için, şu adrese bir internet sitesi oluşturduk: http://hei.unige.ch/human-rights-vsi. Bu kitapta * imi ile işaretlenmiş göndermeler bu sitede bulunabilir.

TEŞEKKÜR

Oxford University Press'te bu projeyi hayata geçirmek için çalışan herkese teşekkür etmek isterim. Özellikle de ilk aşamalardaki görüşleri inceleyen ve önemli bir aşamada desteğini esirgemeyen Marsha Filion'a. Ayrıca bu kitabin oluşturulmasındaki çalışmalarından ötürü James Thompson, Alyson Silverwood ve Zoe Spilberg'e de teşekkür ederim. Susan Marks ile adlarını bilmediğim eleştirmenlerin yapıcı yorumlarına ve cesaretlendirmelerine değinmeden de geçemeyeceğim. Bu kişilerin istekliliği, kararlılığı ve önerileri eserin son biçiminin daha da iyi olmasını sağladı. Ayrıca kitap için internet üzerinde zarif bir karşılaştırma sitesi oluşturan Louise Petre'ye de teşekkür ederim.

Çalışmakta olduğum Cenevre'deki Graduate Institute of International Studies'de konuyla yakından ilişkili sorular soran ve düzeltmeler konusunda çok büyük yardımları dokunan kusursuz lisansüstü eğitim öğrencilerine ders veriyor olmak da benim şansımdı. Özellikle, bu proje konusundaki yardımlarından ötürü Michelle Healy ve Claire Mahon'a teşekkür ederim.

Son olarak, kendi ailemden iki kişiye minnettar olduğumu ifade etmeliyim: projeye destek veren ve taslak biçimi-

ni meslek terimlerinden arındırmak için eleştirel bir gözle okuyan annem Margaret Clapham ve hem sürekli destek sağlayan hem de fikirlerin şekillenmesine yardımcı olup birçok durumda benimle birlikte "yüksek sesle düşünmekten" uzak durmayan eşim Mona Rishmawi'ye.

A. B. C.
Graduate Institute of International Studies,
Cenevre

I. Bölüm

HAKLARA BAKIŞ

Bu günlerde herhangi bir sorunun insan hakları konusu olarak ifade edilmesi için fazlaca beklemek gerekmiyor. Bu kitapta insan hakları kavramının nereden geldiği ve insan hakları hareketinin tüm dünyada geçerli bir yükümlülükler setini nasıl geliştirdiği ele alınmakta. İnsan hakları görüsünün boyutunu ve insan haklarının dünyamızda oynadığı (ve oynayabileceği) rol incelenmekte.

Bu kitabın temalarından birini insanların insan haklarını farklı biçimlerde görmeleri oluşturmakta. Bazılarına göre insan haklarını talep etmek her türden haksızlık karşısında içten ve ahlaksal acıdan da haklı bir çaba; bazılarına göre de insan hakları kuşkuyla, hatta düşmanlıkla yaklaşılması gereken bir slogandan başka bir şey değil. Avukatlar bazen insan haklarının kabul edilmiş ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunun tüm ayrıntılarına göndermede bulunan, adeta bir sanat terimi olduğunu düşünürler. Fakat insan hakları hukukunun uygulanmasına hemen her zaman da karşı çıkılır – bir anlaşmazlığın her

iki tarafı da insan haklarının kendi lehlerine uygulanmasını talep eder. İnsan hakları hukuku çoğu zaman diğer hukuk dizgelerinin yetersiz ya da adaletsiz olduklarını ileri sürmesi açısından özeldir. İnsan haklarının dili her türden davranışı eleştirmek, savunmak ve geliştirmek için kullanılır. Günümüz karar verme mekanizmalarında "insan hakları kartı"nı oynamak ikna edici, hatta bitirici olabilir; bu da insan haklarının ahlaksal gücünü bu kadar çekici kılan şeydir – insan hakları tartışmalarda galip gelmenize ve, bazen, işlerin gidişini değiştirmenize yardımcı olur.

"İnsan hakları kültürü" kavramı da farklı insanlara farklı şeyler ifade eder. Bazılarına göre, herkese doğuştan gelme onuruna ve insanlık değerine yakışır biçimde davranılması demektir. Başkalarına göre nüfusun güvenliği pahasına teröristlerin, suçluların ve diğer istenmeyen unsurların çıkarlarını korumak için yargıçların, polisin ve göçmen görevlilerinin gerektiği anlamını taşır. Bu gerilim son zamanlarda Birleşik Krallık'ta popüler gazetelerin yeni İnsan Hakları Yasası uygulamasını alaya almalarıyla doruk noktaya ulaştı (bakınız Kutu 1). Bu gerilim, bir bakıma, insan haklarının sağladığı korumaların doğasında mevcut. İnsan hakları, yönetimlerin ve diğer aktörlerin bazı bireylerin çıkarları uğruna yanlış siyasalar izlemelerini engellemek ve demokratik bir toplumun hukuk kurallarına göre düzgün işleyişini sağlamak için devreye girerler. Kimi zaman, insan haklarının sağladığı korumalar çoğunluk yönetimi karşıtı gibi görünebilir; aslında, insan hakları insanları çoğunluğun "zorbalığı"ndan korumaya hizmet edebilir. Fakat, göreceğimiz gibi, insan hakları yasası güvenlik gereksinimlerinin dikkate alınmasını da gerektirir.

Kutu 1: Birleşik Krallık basınında insan hakları[1]

The Sun (internet sitesinde): Oliver Harvey ve Michael Lea, BİNLERCE Sun okuyucusu İnsan Hakları Yasasını çöpe atma yönünde oy kullandı.

Katillerin, ırza geçenlerin ve çocuklara düşkün sapıkların çıkarlarını kurbanlarının çıkarlarının ÖNÜNE yerleştirmeye bir son verilmesi çağrımızın üzerinden 24 saat geçmeden 35.000 kadar okuyucumuz Jüri Sizsiniz telefon hattımızı aradı. Bu aptalca yasa birçok tehlikeli suçlunun salıverilmesine ve yeniden suç işlemesine yol açtı. Başkaları da bu kafasız yasaları avanta ve çıkar elde etmekte kullandı.

The Sunday Telegraph: Bize haklarımızı geri verin

Bir yolcu uçağını kaçıran Afganlar masraflarını vergi ödeyenlerin karşılayacağı biçimde Britanya'da kalmayı hak ettikleri hükmüyle ödüllendiriliyor. Yüzlerce İngiliz sivili öldürme planı yaptıkları söylenen yabancı teröristler geldikleri ülkeye geri gönderilemez, ama burada da tutulamaz. Katiller ve ırza geçenler bir yargılama sonucunda onları hapishanelerde tutacak her türlü kararı hak ederler; bu yargılama sürecinde bir avukat tarafından temsil edilmeleri gerekiyor ve bunun sonucunda da yıldırma amaçlı bir Şartlı Salıverme Hizmeti katilleri serbest bırakıyor, onlar da yepyeni kurbanları

1) O. Harvey and M. Lea, '35,000 Back Sun on Rights', *Online Sun*,alınışı 9 Ağustos 2006;* 'Give Us Back Our Rights', *Sunday Telegraph*, 14 Mayıs 2006*.

öldürmeye devam edebiliyor. İngiliz kamuoyu sonuçta suçluların "hakları"nı yasalara uyan vatandaşların haklarının üstünde tutan kararlar karşısında gitgide daha fazla endişelenmekte. Bunun sonucunda da insan hakları kavramının tamamı inanılırlığını yitiriyor. Keyfi güç kullanımı karşısında temel koruma sağlamak yerine, insan hakları artık polisleri, istihbarat servislerini ve diğer yönetim organlarını ulusu korumak için yapılması gerektiğine inandıkları işi yapmaktan alıkoyan yasal uydurmalar olarak görülmekte.

Yakından bakıldığında, İngilizlerin karar verme mekanizmalarında "insan hakları kültürü"ne tepkilerinin çoğunluğunun yeni İnsan Hakları Yasası'nın varsayılan etkilerine ilişkin yanlış bilgilere dayandığı görülür. Birincisi, yargıçlar insan haklarıyla bağdaşmadıkları gerekçesiyle yasaları yok sayamazlar; hangi yasaların geçeceği ya da kalkacağı konusunda tüm yetki Parlamento'nun elindedir. (Bu, Birleşik Devletler ya da Güney Afrika gibi anayasal hakların üstünlük sıralamasına göre düzenlendiği yerleşik anayasalara sahip diğer ülkelerde söz konusu değildir.) İkincisi, Yönetim'in İnsan Hakları Yasası'nın uygulanmasını elden geçirmesi Yasa hakkında birtakım "mitler ve yanlış algılamalar"ı gündeme getirdi. Bazı dergilere erişilmesinin engellenmesinin insanlık dışı ve alçaltıcı uygulamaya dönüştüğünü ileri süren mahkum gibi öyküler tekrar anlatıldı, ta ki insan haklarına saygı kavramının kendisi ile eşdeğerli hale gelene kadar. Mahkumun, dergilere yönelik insan hakları savı da zaten karar verici mekanizmalar tarafından asla kabul edilmedi ve mahkemeler tarafından da

anında reddedildi. İnsan Hakları Yasası'nı "kuru gürültü", "aptalca yasa" ya da "içi boş yasalar" olarak sunan öyküler yakından incelendiğinde bunların sansasyon peşinde oldukları ortaya çıkar. İnsan haklarının sağladığı korumayı delilik olarak resmetme çabaları, insan hakları projesinin çoğu zaman marjinalleşmeye itilmiş ve istismara maruz bırakılmış olanların haklarını korumaya yönelik olduğunu anımsatmakta. İnsan hakları kavramını yüzyıllar önce düşünenler bunun nevroz değil ussal düşüncenin sonucu olduğunu düşünmekteydi, ama onlar da böyle hakların var olduğunu düşündükleri için çoğu zaman hayalperest olmakla suçlandılar. "Deli Tom" Paine ile birkaç sayfa sonra tanışacağız. Şimdi insan hakları kavramının tarihini incelemeye dönelim.

1. 14 Mayıs 2006 tarihli *The Sunday Telegraph* gazetesinin başlığı; İnsan Hakları Yasası "teröristlerin ve dolandırıcıların barınağı" olarak nitelendirilmekte.

Öncelikle, insan haklarının özel, dar bir haklar kategorisi olduğunu anlamamız gerekiyor. William Edmundson'ın haklara ilişkin tanıtıcı kitabında insan hakları ile diğer haklar arasındaki farklılık anlatılırken şu noktaya değinilir: "İnsan hakları *olağanüstü düzeyde* özel, temel çıkarları kabul eder bu da onları hakların genelinden, hatta ahlaksal haklardan ayırır".[2] Richard Falk'a göre insan hakları Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin benimsenmesinin sonucunda öncelik kazanan "yeni bir haklar tipi"dir.[3] Bu noktayı bu kitap boyunca aklımızın bir köşesinde tutmaya değer: insanların sahip olabileceği bütün haklardan söz etmiyoruz – oldukça özel bir haklar kategorisini dikkate almaktayız.

İnsan hakları konusunu ele alanların çoğu dikkatini ilk dinsel ve felsefi yazılara yöneltir. Bunların insan hakları anlayışına göre insanlar, insanlıklarından ötürü, temel ve devredilemez haklara sahiptir. Bu sonuç çeşitli toplumlarda çeşitli biçimlerde varlığını sürdürür. İnsan hakları kavramının tarihsel gelişimi çoğu zaman Batılı felsefi ve siyasal prensiplerin evrimiyle ilişkilidir, fakat farklı bir bakış açısı da kitlesel eğitim, kişinin memnuniyeti, başkalarına saygı ve başkalarının gönencine katkıda bulunma arayışıyla ilgili prensiplerin benzerlerini Konfüçyüs inanışında, Hinduizmde ya da Budist geleneklerde de bulabilir. İncil ve

2) W. A. Edmundson, *An Introduction to Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 191.

3) R. Falk, "Rights", *The Oxford Companion to Politics of the World* içinde, 2. basım, yay. haz. J. Krieger (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 734-5.

Kuran gibi dinsel metinler yalnızca görevleri değil aynı zamanda hakları da yarattıkları biçiminde yorumlanabilir. İnsan özgürlüğünün ve insanlık onurunun korunması gerekliliğinin tanınmasının kökeni bazılarına göre Hammurabi'nin eski Babil'deki Yasalarından (İ.Ö. yaklaşık 1780) Yunan Stoacılar ile Roma hukukunun *jus gentium* (tüm halklar için yasa) prensibine dayanan Batı'nın doğal yasa geleneklerine kadar çok eski düzgülere kadar uzanır. Bu davranış standartları insan hakları düşüncesine esin kaynağı oluşturur ve insan hakları fikrinin öncüleri –ya da farklı ifadeleri– olarak da görülebilirler; ancak aradaki bağlantı bazen ileri sürüldüğü kadar da aşikar değildir. Simdi (müspet davranışın karşısında) *haklar* kavramının ilk tarihsel öncülerinden bazılarına ve bunların yarattığı kuşkuculuk yüklü tepkilere gidebiliriz.

İnsan Hakları ve Hoşnutsuzlar

İnsan hakları geleneğine ilişkin standart Batılı anlatım bir parça sorunlu. İnsan hakları alanındaki ilk yasal gelişmelerin 1215'te İngiliz Kralı John ile monarşinin getirdiği vergilerden tatmin olmayan Baronlar arasında yapılan *Magna Carta*'ya dayandığı söylenir. Fakat, her ne kadar bu anlaşma *özgür bir insanın* "kendi konumundakilerin yasal yargısı ve ülkenin yasaları uygun görmedikçe tutuklanmama, hapishanede tutulmama, özgürlüğünden mahrum bırakılmama, yasa dışı ilan edilmeme ya da herhangi bir biçimde rahatsız edilme"me hakkını garantiye alsa da, bu garanti aslında yalnızca toprak sahibi erkeklere tanınmış, bir jüri

tarafından yargılanma hakkıydı. *Magna Carta* içinde yer alan haklar insan hakları değil siyasal düzenlemelerdi. İnsan hakları ise tüm insanlara aittir ve bu nedenle de seçme bir öncelikliler grubuyla sınırlandırılamaz. Çağdaş bakış açısıyla, *Magna Carta*'nın oldukça talihsiz bir insan hakları bildirgesi örneği olduğu ortaya çıkar. Tek bir tümce örnek vermekle yetinelim; *Magna Carta*'da madde 54 şöyle der: "Hiç kimse bir kadının kendi kocası dışında herhangi bir kişinin ölümünden ötürü yaptığı başvuru sonucunda tutuklanamaz ya da hapse atılamaz."[4]

1689 tarihli *İngiliz Haklar Yasası* da benzer biçimde bazen günümüz metinleri açısından bir atlama taşı olarak kabul edilir.[5] Parlamento'nun verdiği karara göre, "hiçbir aşırı ceza verilemez, hiçbir zalimce ya da alışılmadık ceza uygulanamaz". Ama aynı yasada belirtildiğine göre, "Protestan olan halk durumlarını korumak için silah taşıyabilir ve buna yasal izinleri vardır." Tıpkı *Magna Carta* gibi *Haklar Yasası* da aslında siyasal bir anlaşmaydı – bu kez bir Parlamento ile (Protestanların haklarını çiğneyen) Kral arasında "eski haklar ve özgürlükler"i korumak için yapılan bir anlaşma.

Aynı zamanda, birtakım felsefecinin eserlerinin de "doğal haklar" ya da "insan hakları" biçimindeki taleplerin dile getirilmesinde soyut etkisi oldu. John Locke'un 1690'da yayımlanan *Second Treatise of Government* adlı eserinde insanlar bir "özgürlük durumu"nu yaşadıkları "doğa durumu" içindc düşünülmekteydi; ancak, bu bir "aşırı öz-

4) Magna Carta (1215)*.
5) *English Bill of Rights* (1689)*.

gürlük durumu" değildi.[6] Locke'un vardığı sonuca göre, herkes "kendi varlığını sürdürme hakkına sahiptir" ve bu nedenle de kendi varlığı tehdit altında olmayan herkes "elinden geldiğince ... insanlığın geri kalanını korumalıdır" ve hiç kimse "başkalarının yaşamını ya da sonuçta yaşam demek olan özgürlüğünü, sağlığını, mallarını alamaz ya da bunlara zarar veremez." Locke'a göre, "yasaları çiğneyeni cezalandırmak ve doğa yasasının uygulayıcısı olmak herkesin hakkıdır". Locke bu "tuhaf doktrin"in işlemeyeceğini görse de insanların "bir tür politik toplum"un üyesi haline gelme konusunda uzlaşana kadar bu doğa durumunda kalmaları gerektiğini ileri sürmekteydi. Locke insanların doğa yasasını uygulamak için kendi kendilerinin yargıcı olarak davranmalarına çare olarak sivil yönetimi görmekteydi. Onun görüşüne göre, insanların özgürce dahil oldukları bu toplumsal sözleşme, yönetimlerin, yasaların taşıdığı güven duygusuna saygı gösterdikleri sürece, yasaları uygulamalarına olanak sağlamaktaydı. Locke'a göre, eğer yönetim halkın "yaşam, özgürlük ve malları"na yönelik olarak keyfi ya da mutlak güç uygulayacak olursa, yönetimsel erk geri alınıp yeniden halka aktarılmalıydı.

Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'si bir bireyin kişisel bir iradeye (*volonté particulière*) sahip olabileceği ve bireyin kişisel çıkarının (*intérêt particulier*) "kişiye ortak çıkarlardan çok daha farklı şeyler emredebilir" olduğu görüşünü geliştirdi. Rousseau'nun görüşüne göre "genel iradeye boyun eğmeyi reddedenler toplumun tamamı tara-

6) J. Locke, *The Second Treatise of Government*, 1690 (New York: Macmillan, 1986), paragraf 6-8, 221-2.

fından boyun eğmeye zorlanacaktır: bu aslında yalnızca o kişiyi özgür olmaya zorlar." Rousseau'ya göre, "Toplumsal sözleşme yoluyla insan *doğal* özgürlüğünü ve hepsi de onu baştan çıkaran, hepsini de koruyabileceği hakları yitirir; karşılığında *sivil* özgürlük ile sahip olduğu her şeyin iyeliğini kazanır." 1762'de yayımlanan *Toplumsal Sözleşme* 1789'daki Fransız Devrimi'nin habercisiydi ve dile getirdiği görüş tam da insanlar yöneten ile yönetilenin haklarını ifade etmenin yolunu ararlarken dünya çapında büyük etki yarattı.

Thomas Paine Amerika'yı etkileyen devrimci değişikliklere katkı sağlamış radikal bir İngiliz yazardı. 1774'te Amerika'ya göç etti ve 1776'da da monarşi tarafından yönetilme düşüncesine saldıran ve cumhuriyetçi bir yönetim ile vatandaşlar arasında eşit haklar çağrısında bulunan, büyük bir kesim tarafından da okunan *Sağduyu* adındaki kitapçığı yayımladı. Ayrıca 1776 Pennsylvania Anayasası için ve ardından da bu eyalette köleliğin kaldırılmasında çalıştı. Paine'in *İnsan Hakları* başlıklı eseri Edmund

2. Bir ABD puluyla anılan Thomas Paine. 1968'de çıkarılan bu pul "Seçkin Amerikalılar Serisi"nin bir parçasıydı.

Burke'ün *Reflections on the Revolution in France* adlı eserine bir yanıt olarak Fransız Devrimi'ni savunma amacıyla 1791'de yayımlandı. Paine halk arasında çok popülerdi (bir tahmine göre *İnsan Hakları*'nın çeşitli versiyonları iki yıl içinde 250.000 satışa ulaştı). Yönetim tarafından ise sevilmiyordu ve Londra'da, gıyabında, kışkırtıcılıktan suçlu bulundu. Paine'in savunmasını yapan avukatı desteklemek için toplanan kalabalıklar "basın özgürlüğü"nün çiğnenmesini protesto etti. Paine o zamana kadar zaten Fransa'ya kaçmıştı ve orada Devrim'i savunmasının ödülü olarak Ulusal Meclis'e seçildi. Fakat daha sonraları Kral'ın idamına karşı çıkınca Jakobenler tarafından hapsedildi. İdama gönderilmekten son anda kurtuldu (bazı ifadelere göre kimin idam edileceğini göstermek için tebeşirle yapılan işaret kapının yanlış tarafına konulmuştu) ve Amerika'ya gitti; 1809'da özgür biri olarak öldü. Yazdıkları bugün de etkisini korumakta olan Paine'in *İnsan Hakları*'ndan alınma özlü sözleri çıkartma ya rozet olarak bugün de görebiliriz: "Ülkem dünya, dinim de iyilik yapmak."

Paine'in yazıları gerçek *İnsan Hakları*'nın neler olduğu konusunda açık değildi. Paine'in haklar kuramı Locke ile Rousseau'nun kuramına dayanır ve bir kişinin kendi doğal haklarını, doğa yasasının uygulanmasında kendi adına yargıçlık etmesi amacıyla "toplumun ortak stoku"na kattığı sonucuna varır. Paine'in düşüncesine göre, "doğal hakların birikiminden kaynaklanan erk ... bireyin kendisinden doğan doğal hakları ezmek için kullanılamaz." Paine dikkatle okunduğunda insan haklarını bugüne kadar ayakta kalmış bir kavram yapanın ne olduğu ortaya çıkar. Paine başka insanların ıstırapları konusunda duygusaldır:

İnsanın doğal onurunu düşündüğümde, insanın onurunu ve mutluluğunu (doğa bana duygularımı köreltecek kadar cömert davranmadığı için) hissettiğimde, insanları sanki birer uşak ya da aptallarmış gibi zorla ve hileyle yönetme çabaları karşısında tedirgin oluyorum, buna kalkışanlardan tiksinmekten de kendimi alamıyorum.

Bastille hapishanesinde ıstırap çekenlere karşı hiçbir acıma hissi beslemediği ve "sefaletin gerçekliği"ni anlayamadığı için Burke'e karşıydı. Bence burada insan hakları hareketinin gerçek tohumlarını görebiliriz: başkalarının çektiklerine yönelik bir paylaşma duygusu, buna ek olarak da yönetimler bireyin var olduğuna inanılan doğal haklarını ele geçirmeye kalkışınca duyulan adaletsizlik duygusu.

Elbette başka felsefeciler de bizim bugün insanlık onuruna saygının önemini anlamamıza katkıları oldu. Alman felsefeci Immanuel Kant'ın izinden giderek, bu felsefeciler su zorunluluklardan üretilebilecek mutlak ahlak prensiplerinden insan hakları mantığını türetmek için çabaladılar: birincisi, her birimiz diğer ussal varlıkların da uygun davranmalarını beklediğimiz prensiplere göre davranmak zorundayız; ikincisi de, bir kişi asla bir amaca giden araç olarak görülmemeli, kendi başına amacın kendisi olarak görülmelidir. Modern felsefeci Alan Gerwith'in anlatımıyla: "unsur ve kurumların kişileri aşağılaması, onlara sanki hiçbir hakları ya da onurları yokmuş gibi davranması yasaktır".[7] Bu

7) A. Gerwith, "Are There Any Absolute Rights?" *Theories of Rights* içinde, yay. haz. J. Waldron (Oxford: Oxford University Press, 1984), s. 91-109; alıntı 108'den.

da, çoğu zaman, bireysel otonomluğun ve birey olmanın korunması gereken en önde gelen değerler olarak önemini vurgulayan insan hakları kuramlarının başlangıç noktasını oluşturur.

Şu halde, modern insan hakları kavramının izleri 18. yüzyılın sonunda kabul görmüş fikirlere ve metinlere kadar gitmektedir. 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki şu ifade iyi bilinir: "Bu gerçeklerin karşı konulmaz olduklarına, bütün insanların eşit yaratıldıklarına, bütün insanlara Yaratıcıları tarafından belirli, devredilemez haklar bahşedildiğine, bunlar arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama haklarının bulunduğuna inanıyoruz." Bunun ardından 1789'da Fransızların İnsan ve Vatandaşın Hakları Bildirgesi geldi ve çok iyi bilinen ilk iki maddesinin de kabul edip ilan ettiği gibi, "İnsanlar eşit doğar ve hakları açısından özgür ve eşit yaşar" ve "Her bir siyasal kuruluşun amacı insanın doğal ve devredilemez haklarının korunmasıdır; bu haklar özgürlük hakkı, iyelik hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya direnme hakkıdır". Bu devrim Bildirgeleri yeni devletlerin ya da siyasaların oluşturulmasında insan haklarını rehber prensipler konumuna yükseltme çabalarını temsil eder. Yine de, dile getirdikleri haklar çoğu zaman yalnızca bu devletlerin vatandaşlarıyla ilişkileri açısından geçerliydi ve bu korumadan yalnızca belirli gruplar yararlanabildi. Bildirgeler liberal bir toplum görüşünden ve doğal yasaya, insan usuna ve evrensel düzene duyulan inançtan esinlenmekteydi. Bu haklar (erkeklerin inancına göre) ussal tercihlerde bulunma kapasitesine sahip (kadınlar bu grubun dışında kalmaktaydı) olanların iyeliğinde bulunabilirdi. Olympe de Gouge'un (Kraliçe Marie Antoinette'e

başvurarak) bir *Kadın Hakları Bildirgesi* ile iyelik ve miras haklarını düzenleyen "Erkek ve Kadın Arasında Toplumsal Sözleşme" oluşturma çabalarına aldırış eden olmadı. İngiltere'de Mary Wollstonecraft'ın *Vindication of the Rights of Woman* adlı eserinde kadın haklarına saygı için Fransız Anayasası'ndaki bir değişikliğe atıfta bulunuluyor ve erkeklerin kadınlar için neyin en iyi olacağına karar veremeye-

Kutu 2: Mary Wollstonecraft'ın Monsieur Talleyrand-Perigord'a hitaben yazdığı yazı[8]

Bir düşünün –bir yasa koyucu olarak– erkekler kendi özgürlüklerinden ve kendi mutluluklarına giden yolu kendilerinin çizmelerine izin verilmesinden memnunken, siz kadınların mutluluğunu sağlamak için en iyisini yaptığınıza inanırken kadınları boyun eğmeye zorlamak tutarsızlık ve haksızlık olmaz mı? Erkeği tek karar organı, yanında kadınlar olsa da, usun tek hakimi kılan kim? Güçsüz kraldan ailenin güçsüz babasına kadar bütün tiranlar aynı görüşe sığınır: hepsi de usu yok saymaya isteklidir ama her zaman da sırf faydalı olabilmek amacıyla usun tahtına el koyduklarını dile getirirler. Kadınlardan sivil ve siyasal hakları esirgeyerek onları aileleri içinde kapalı kalmaya, karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye *zorlayarak* siz de benzer bir rol oynamış olmuyor musunuz? Beyefendi, usa dayanmayan bir durumun bağlayıcı olamayacağını siz de kabul etmez misiniz?

8) M. Wollstonecraft, 'Dedication to Monsieur Talleyrand-Perigord', A *Vindication of the Rights of Woman: with strictures and political and moral subjects* içinde (Boston: Thomas and Andrews, 1792)*.

cekleri ileri sürülüyordu. Kadın haklarının inkarı kadınları aile çevresi dışına çıkamamaya ve "karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye (bakınız Kutu 2) mahkum etti.

19. yüzyılda doğal hakların –ya da insan haklarının– siyasal değişim için geçerliliği azaldı ve Jeremy Bentham gibi düşünürler "Bütün insanlar özgür doğar" görüşüyle "Tuhaf ve iflah olmaz saçmalık" diyerek alay ettiler. Özellikle Bentham'ın doğal ve zaman aşımından etkilenmeyen hakları "mesnetsiz saçmalık" diyerek reddetmesi ünlüdür; Bentham bir şeyi istemenin ona sahip olmakla aynı şey olmadığını ilan etmekteydi. Bentham'ın anlatımıyla, "açlık ekmek değildir". Bentham'a göre gerçek haklar yasal haklardı ve hakları yaratıp bu hakların sınırlarını belirlemek de doğal hakları savunanların değil yasa koyucuların işiydi. Bentham'ın görüşüne göre, yönetimin doğal haklar tarafından sınırlandırıldığını ileri sürmek bela aramak, hatta anarşiyi davet etmekle aynıydı.

Çağdaş akademisyen Amartya Sen, Bentham'ın etkisini anımsatarak "meşruluk kritiği" dediği şeyin altını çizer; buna göre, bazı insanlar insan haklarını "mahkemelerde ve diğer ceza kurumlarında savunulabilir haklar olarak görülmeyen" bazı "yasal durum öncesi ahlaksal savlar" olarak görmektedir.[9] Sen, bizi insan haklarını "yasayla getirilmiş yasal haklar"la karıştırmamamız için uyarır. İnsan hakları söylemine bir diğer tepkiye de dikkatleri çeker: bazılarının savına göre, otoriteye saygı gibi diğer prensiplere öncelik tanımayı tercih edebilecek bazı kültürlere insan hakları yabancı gelebilir. Sen buna da "kültürel kritik" der.

9) A. Sen, *Development as Freedom* (New York: Knopf, 1999), s. 228-9.

Bu son eleştiri insan hakları konusu ne zaman gündeme gelse yorumcuların ortak bir uğraşıdır. Elinizdeki kitabın da dahil olduğu seride yer alan *İmparatorluk*'taki görüşe göre, bazı gözlemciler açısından, eski Yugoslavya için oluşturulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi (Slobodan Milošović'in sonradan düşen yargılanmasıyla ünlüdür) emperyalist bir kuruluştur ve "böyle eleştirmenlere göre 'evrensel' insan hakları da Batılı emperyalistlerin hangi hakların 'evrensel' olması gerektiğine ilişkin kendilerine özgü, çok özel ve yerel fikirleri, başkalarının inançlarını ve geleneklerini tamamen hiçe sayarak kabul ettirmeleri için dev bir kandırmacadan ibarettir".

Karl Marx Pennsylvania ve New Hampshire Anayasaları ile Fransız Bildirgesi'nde yer alan hak ilanlarına, hakların yeni bir siyasal topluluk yaratmada yararlı olmaları gerektiği görüşünü öne sürerek yanıt verdi. Marx'a göre, bu haklar insanların din, iyelik ve yasalardan kurtuluşunu sağlamak yerine bireyin bencilce düşüncelerini vurguluyordu. Marx'ın hayalindeki geleceğin toplumunda bütün gereksinimler karşılanmakta ve hiçbir çıkar çatışması bulunmamakta, dolayısıyla da hakların ya da hakların kabul ettirilmesinin hiçbir rolü bulunmamaktaydı. Marx ayrıca, eğer haklar kamunun iyiliği adına sınırlandırılabiliyorsa, o zaman siyasal yaşamın amacının hakların korunması olduğunun da geçersizlik kazanacağı biçimindeki ikileme dikkatleri çekti (bakınız Kutu 3). Bölüm 5'te modern insan hakları yasasının "demokratik bir toplumda gerekli" olan bazı sınırlandırmalara nasıl olanak tanıdığını ele alırken bireysel çıkarların kamunun iyiliği ile nasıl dengeleneceği konusuna geri döneceğiz.

O halde insan hakları öyküsü yalnızca inananlar ile kuşku duyanlar arasındaki anlaşmazlıktan mı ibaret? Farklı insanlar, durumlarına bağlı olarak, hakları kendi mücadeleleri için yararlı olarak ya da devrimsel değişimin önünde burjuvanın

Kutu 3: Karl Marx, On the Jewish Question[10]

Kendisini özgürleştirmeye, çeşitli kesimleri arasındaki engelleri yıkmaya ve siyasal bir topluluk oluşturmaya başlayan bir halkın, kendi insanlarından ve toplumundan ayrı olarak bencil insanın haklarını açıkça ilan etmesi (1791 Bildirgesi) ve tam da ulusu yalnızca kahramanca bağlılığın kurtarabileceği ve bu nedenle de bu bağlılığın en çok gerektiği bir anda, tam da sivil toplumun tüm çıkarlarından feda edilmesinin ön plana çıkarılıp bencilliğin de bir suç olarak cezalandırılması gereken bir anda bu bildirgeyi yinelemesi yeterince kafa karıştırıcı. (1793'teki İnsan Hakları Bildirgesi, vs.) Siyasal özgürlükleri verenlerin vatandaşlığı –ve *siyasal topluluğu*– yalnızca bu sözde insan haklarını elde etmenin bir aracına indirgemeleri ve bu nedenle de vatandaşın bencil insanın hizmetkarı ilan edilmesi, içinde insanın toplumsal bir varlık olarak işlev gördüğü alanın insanın kısmi bir varlık olarak yer aldığı alanın altında bir konuma indirgenmesi ve, son olarak da, vatandaşın değil de *burjuva* insanın *temel* ve *gerçek* insan olarak kabul edilmesi daha da kafa karıştırıcı.

10) K. Marx, *On the Jewish Question* (1843), M. R. Ishay (ed.), *The Human Rights Reader: Major Political Essays, Speeches, and Documents from the Bible to the Present* (New York: Routledge, 1997), s. 196.*

engellemeleri olarak mı görmekteler? Hakları savunanlar ile onları eleştirenler sürekli birbirine düşman mı? Modern insan hakları kuramcıları hakların varlığını ve önemini haklı çıkarmak için bazı üst değerlere, örneğin özgürlüğe, otonomluğa ya da eşitliğe göndermelerde bulunurlar. Bu türden felsefi yaklaşımlar insan haklarını korumayı *neden* isteyeceğimizi bize anlatmaları açısından yararlıdır. Hakların insanlara otonom bireyler olarak gelişme özgürlüğünü tanıyan, bu arada da topluluğun karar verme sürecinde eşitliğe dayalı katılıma olanak sağlayan bir toplum oluşturulmasında gereç olabileceklerini görürüz. Diğer bir deyişle, siyasal düzenlemelerin insan haklarını korumak için yararlı olduklarını kabullenmeye başlayabiliriz – her bir toplum Tanrı tarafından bahşedilen hakları korumaya dönük olacağı için değil, insan hakları onuru ve katılımcı demokrasi gibi diğer değerleri korumanın yararlı bir yolu gibi göründüğü için.

Bazı felsefeciler neden insan haklarına sahip olduğumuza yönelik ikna edici bir kuram arayışından vazgeçmeyi önermekteler. Richard Rorty'ye göre, şu bir gerçek: "insan hakları kültürünün ortaya çıkışının artan ahlaksal bilgiye hiçbir şey borçlu olmadığı ve üzücü ve duygusal öyküler işitmeye de her şeyi borçlu olduğu görülür"; insan haklarıyla ilişkili temelcilik doğrultusundaki ahlak kuramlarını arkamızda bırakmalıyız ve böylece de "enerjimizi duyarlılıkları yönlendirmeye odaklandırma, duyarlı eğitime odaklandırma" isini daha iyi gerçekleştirebiliriz.[11]

11) R. Rorty, "Human Rights, Rationality and Sentimentality", *On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures* içinde, yay. haz. S. Shute ve S. Hurley (Oxford: Oxford University Press, 1993), s. 111-34, alıntılar 118-9 ve 122'den.

Olumlu değişim için insan haklarının yararları konusundaki capcanlı tartışmalar sürüp gitmekte. Birçokları bir insan hakları stratejisi benimsemenin mevcut iyelik çıkarlarını sağlamlaştırıp sağlamlaştırmayacağını sorgulamakta. Feministler insan haklarının cinsiyetler arasındaki yapısal eşitsizliğe, kadınlara yönelik bireysel şiddet konularına ve kadınları karar verme mekanizmalarına daha fazla katılmaları gereksinimine hitap edemeyişine dikkatleri çekmeyi sürdürüyorlar. İnsan haklarını bu konulara hitap edecek biçimde yeniden yönlendirmek bile, yalnızca, kadınları şiddet kurbanı ve korunmaya gereksinim duyan kişiler olarak gören basmakalıp bakış açısının desteklenmesi yönünde bir önlem olarak değerlendirilebilir. Hangi düzeyde olursa olsun, Batılı liderlerin söylemlerinde insan haklarına yapılan göndermeler hızla arttıkça, bazılarının korkusu insan haklarının gereç haline getirilmesi, kudretli ülkelerin Güney'in daha zayıf ülkelerinin siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamına müdahale için bahaneye dönüştürülmesi. Bu eleştiri düzeyi insan haklarının varlığını inkar etmenin yollarını aramamakta. Aslında insan hakları günümüzde varlıklarına yönelik kuşkulardan ötürü değil her yerde mevcut olmalarından ötürü saldırı altında. Biz şimdilik ahlak felsefesini bir kenara bırakalım ve insanların 20. yüzyıl yazın sanatında yansıtılma biçiminden neler çıkarabileceğimize bakalım.

İnsan Hakları ve Kundera

Uluslararası insan haklarının dili her türden sav ve çekişmeyle ilişkili bir hal aldı. Bugün artık neredeyse herkes

kendi bakış açısını insan haklarının kabulü ya da reddi biçiminde vurgulamakta. Hatta, Batı dünyasından bazı kişilere göre, Batı dünyası artık insan haklarından söz etmenin banal sayıldığı bir doneme girdi bile. Bunu Milan Kundera'nın "The gesture of protest against a violation of human rights" adlı öyküsünden bir alıntıyla örnekleyelim.[12] Öykü Brigitte çevresinde gelişir; Almanca öğretmeni ile yaptığı bir tartışmanın ardından (konu Alman dilbilgisinde mantık eksikliğidir) arabasına atlayan Brigitte Paris'i boydan boya geçerek Fauchon'dan bir şişe şarap satın almaya gider.

Arabayı park etmek istedi ama bunun olanaksız olduğunun hiddetlenerek ve hayret içinde farkına vardı: tampon tampona park edilmiş araba sıraları yarım millik bir alanda kaldırım kenarına sıralanmıştı; on beş dakika boyunca dönüp durduktan sonra kesinlikle tek bir yer bile olmadığına kanaat getirdi; arabayı kaldırıma çıkardı, indi ve dükkanın yolunu tuttu.

Dükkana yaklaşırken gözüne tuhaf bir şey ilişir. Fauchon çok pahalı ürünler satan bir dükkandır, ama o gün 100 kadar "sefil kılıklı" işsiz insan dükkanı doldurmuştur. Kundera'nın anlatımıyla:

> Tuhaf bir protestoydu: işsizler bir şeyleri kırmak, birilerini tehdit etmek ya da slogan atmak için toplanmamıştı; yalnızca zenginleri utandırmak ve sırf varlıkları yoluyla onların şarap ve havyar zevkinin içine etmek istiyorlardı.

12) M. Kundera, *Ölümsüzlük*, Can Yayınları, 2002.

Brigitte şarabını almayı başarır ve arabasının başına geri döndüğünde park cezası için bekleyen iki polisle karşılaşır. Brigitte polislere kötü davranır ve arabasının yasadışı bir biçimde park edildiği kaldırımı kapattığı söylenince de Brigitte birbiri arkasına park edilmiş sıra sıra arabaları işaret eder:

"Peki söyler misiniz bana, nereye park edecektim? Eğer insanların araba satın almalarına izin veriliyorsa, onları park edecekleri yerin de gösterilmesi gerekir, öyle değil mi? Mantıklı olun biraz!" diye bağırdı polislere.

Kundera şu ayrıntıyı vurgulamak için öyküsüne devam eder:

Polislere bağırdığı o anda Brigitte Fauchon'daki işsizlerin gösterisini anımsadı ve kendisini onlara çok yakın hissetti: onlarla ortak bir amaç uğruna birleştiklerini hissetti. Bu da onu yüreklendirdi ve Brigitte sesini yükseltti; polisler (tıpkı işsizlerin bakışları altında tereddüde kapılan kürk mantolu kadınlar gibi) ikna edici olmaktan uzak ve aptalca bir tavırla yasak, yasadışı, disiplin, düzen gibi sözcükleri sıralamayı sürdürdüler; sonunda ceza ödemeden gitmesine izin verdiler.

Kundera, anlaşmazlık esnasında Brigitte'in sürekli kafasını iki yana salladığını ve aynı anda da omuzlarıyla kaşlarını kaldırdığını anlatır. Brigitte öyküsünü babasına anlatırken de kafasını iki yana sallamayı sürdürür. Kundera şöyle yazar:

Bu hareketle daha önce de karşılaştık: birilerinin bizden en bariz haklarımızı esirgemek istemesi gerçeği karşısındaki hiddetle karışık hayret duygusunu ifade eder. Bu nedenle buna *insan haklarının çiğnenmesi karşısında protesto hareketi* diyebiliriz.

Kundera'ya göre, Batı'da oldukça yakın tarihlerde insan haklarına duyulan yakın ilgiyi tetikleyen şey Fransızların devrimci insan hakları bildirgeleri ile Rusya'daki toplama kampları arasındaki çelişkidir:

İnsan hakları kavramı yaklaşık iki yüz yıl öncesine uzanır, ama en büyük ihtişamına 1970'lerin ikinci yarısında erişti. Aleksandr Soljenitsin ülkesinden henüz sürgün edilmişti ve sakalı ve kelepçeleriyle sergilediği etkileyici manzara kendilerine hor görülen bu muhteşem kader için yanıp tutuşan Batılı aydınları büyüledi. Onun sayesinde, elli yıllık bir gecikmenin ardından, komünist Rusya'da toplama kamplarının var olduğuna inanmaya başladılar; ilerici insanlar bile artık birilerini düşüncelerinden ötürü hapse atmanın haksızlık olduğuna inanmaya hazırdı. Ve bu yepyeni tutumları için de kusursuz bir bahane buldular: Rus komünistler insan haklarını çiğniyordu, hem de bu haklar Fransız Devrimi'nin kendisi tarafından tüm ihtişamıyla ilan edilmiş olduğu halde!

Ve böylece, Soljenitsin sayesinde, insan hakları bir kez daha zamanımızın söz dağarcığında kendisine bir yer buldu. Günde en az 10 kez "insan hakları için mücadele" ya da "insan haklarının çiğnenmesi" terimlerini kullanmayan tek bir siyasetçi tanımıyorum. Fakat Batıdaki insanlar toplama kampları tehdidi yaşamadığı ve dilediklerini söyleyip yaz-

makta özgür olduğu için, insan hakları mücadelesi ne kadar çok popülerlik kazanırsa somut bağlamını da o ölçüde yitirmekte ve herkesin her şeye karşı evrensel tavrı, insanların tüm beklentilerini haklara dönüştüren bir tür enerji halini almakta. Dünya insanın hakkı, dünyadaki her bir şey de haklar haline dönüştü: sevme isteği sevme hakkına, arkadaşlık isteği arkadaşlık hakkına, hız sınırını aşma isteği hız sınırını aşma hakkına, mutluluk arzusu mutluluk hakkına, bir kitap yayımlama isteği kitap yayımlama hakkına, sokaklarda bağırma isteği sokaklarda bağırma hakkına. İşsizlerin pahalı besin satan mağazaları işgal etme hakkı var, kürk mantolu kadınların havyar satın alma hakkı. Brigitte'in kaldırıma park etme hakkı var ve herkes –işsizler, kürk mantolu kadınlar, ve bu arada da Brigitte– insan hakları için savaşan aynı ordunun askerleri.

Kundera'nın yazısı insan haklarının değişen dünyası hakkındaki birkaç noktayı dile getirmekte. Birincisi, bugün bazı insanlara göre insan hakları aşikar, tartışılması gereksiz ve mantıksaldır. Çoğu zaman bu hakların kaynağı ve hatta insan hakları savının kuramsal temelleri hiç sorgulanmaz. İnsan hakları rejiminin kaynağı bize o kadar somut görünür ki hakları dile getirme gerçeği bile sizi haklı çıkarır gibidir.

İkincisi, insan hakları, insan kendisine karşı tavır alındığını hissettiğinde ilk akla gelen savlardır. Bir adaletsizlik duygusu haklardan mahrum bırakılma duygusunu besleyebilir. Aksi ileri sürülemez mantıktan ve hak kazanımından türetilen haklara sığınma günümüzde, bir biçimde, "toplumsal sözleşme", "doğa yasası" ya da "doğru mantık" gibi kav-

ramlardan daha ikna edici. Brigitte kaldırıma park etme *hakkı* gibi mantıksal açıdan edinilmiş bir hakka sığınarak polisleri ikna eder. Cömertliğe, affediciliğe, insanlığa ya da yardımseverliğe sığınmak farklı bir tavır gerektirirdi.

Üçüncüsü, ortak bir dert duygusu "hak" savında bulunanlar için güçlü bir destek sağlar. Bizler kendimizi dertli hissettiğimizde, bir araya gelip protestoda bulunduğumuzda, dayanışmadan güç alırız. Protestonun hedefi yasaların kendisi olabilir. Yasaya duyulan öfke bazen yasayı uygulayanların gözünde bile yasanın meşruluğunu yitirmesine yol açabilir. Yasalara itaat genellikle yasanın akla yatkınlığı ile bağlantılı bir alışkanlıktır. Adil olmadığını düşündüğümüz yasalar karşısında insan haklarını gündeme getirmek yaygınlaştı (yasa doğru yordamlar sonucunda kabul edilmiş olsa bile). Aslında, insan hakları yasası bugün öyle gelişti ki, neredeyse bütün devletlerde, ulusal hukuka insan haklarıyla uyumsuz olduğu gerekçesiyle karşı çıkılabilir. Yasalar kaldırılıp yok edildikçe, yasaların tamamının meşruluğunun –hatta yasallığının– insan hakları yasası dikkate alınarak belirlenmesi gerektiği biçiminde oldukça geçerli bir algılama gelişmekte. İnsan (ya da yapısal) hakları yasası ile normal doğal yasa arasındaki sıradüzen bugün uluslararası düzeyde genel uluslararası yasa ile ("buyurgan" ya da "*jus cogens*' düzgüleri olarak da bilinen) bazı "üst düzey" uluslararası yasa engellemeleri arasındaki sıradüzene yansımakta. İnsan hakları daha üst bir düzeyde işlemekte ve normal yasaları eleştirmekte kullanılmakta.

Dördüncüsü, haklara sığınmak ve haklara saygı gösterilmesini sağlamak hem sabit bir amacı elde etmenin hem de içinde yaşadığımız dizgeyi değiştirmenin bir yolu. Dün-

yada değişim gerçekleştirmenin gereçleri olarak insan hakları önemli. İnsan hakları yurttaşların ulusal bir devrimci bildirgeden (örneğin 1789 tarihli Fransız Bildirgesi ya da 1215 tarihli *Magna Carta*'da yer alan siyasal kararlar) kazandıkları bireysel haklardan gelişti. Günümüzde, hem insan hakları savları ulusal hukukun değiştirilmesinde gereçlik yapmakta, hem de insan hakları prensipleri uluslararası gelişme yardımı projelerinin çizilmesi, uluslararası finans kuruluşlarının borç verme koşullarının ve proje yapılarının değerlendirilmesi, komünist ekonomiden pazar ekonomisine geçişin gerçekleştirilmesi, savaşın yıktığı toplumların yeniden yapılandırılması ve yoksullukla mücadele alanlarında da kullanılır hale gelmektedir.

Beşincisi, bazılarına göre insan hakları ile Batılıları ilgilendiren konular arasında tarihsel bir etkileşim söz konusu ve bu nedenle de insan hakları konusunu onu gündeme getirenlerin sözünü ettikleri gerçek yoksunluklardan habersiz oldukları gerekçesiyle görmezden gelmek çok çekici bir seçenek. Zengin bir kızın park yeri yokluğu karşısında söylenmesi örneği elbette amaçlı olarak tuhaf ve ironik. Fakat Kundera'nın öyküsü insan haklarına tecavüzün nasıl kolaylıkla anlamsız –hatta, bazı Batılı yönetimler insan haklarının çiğnenmesini kabullenip desteklerken, ikiyüzlü– gösterilebileceğini örneklendirmekte. Aslında modern insan hakları hareketi ile karmaşık düzgüsel uluslararası çerçeve birtakım uluslararası ve yaygın hareketlerden doğdu. İnsan hakları sömürgecilik karşıtlığı, emperyalizm karşıtlığı, kölecilik karşıtlığı, ırk ayrımı karşıtlığı, feminist ve yerli mücadeleler bağlamında ortaya çıkarıldı. Batılı yönetimler yakın zamanlarda en üst uluslararası düzeylerde söyleme hakim olmuş olabilir-

ler, fakat insan haklarının özü Batılı yönetimlerden esin almış değil ve ilk başlarda da Batının borusu ötmüyordu.

Altıncısı, insan haklarının çiğnenmesinin kurbanları olduklarına inananlar arasındaki dayanışma duygusu sınıf, cinsiyet gibi farklılıkları aşabilir. Bu birliktelik duygusu insan haklarının değişen dünyasını anlamak için çok önemli. Uluslararası hukukta belirli insan hakları düzgülerinin önceliğinin bir nedeni belirli eylemlerin insanlığın vicdanını rahatsız etmesi. Ortak insanlık ile paylaşılan sorunlar insan hakları dünyasının dönmeye devam etmesini sağlamakta ve *insan haklarının çiğnenmesi karşısında bir protesto hareketini* de açıklamakta.

Son olarak, Kundera ile Brigitte'in açısından baktığımızda insan haklarının kültür, zaman, uzam ve bilgiye dayanan çeşitli farklı mantıklarını görmekteyiz. Bu bir Avrupa öyküsü. Çok farklı olabilecek Afrika, Asya ya da Amerika öyküleri de var. Ama burada Kundera'nın bize yardımcı olduğunu söylemekteyiz çünkü bu özel çağdaş hareketi söylemi yönlendiren içsel bir insani duygu olarak tanımlamakta. İnsan haklarının söz dağarcığı hepimizin doğuştan gelen beceriler sayesinde anladığı derin bir evrensel yapının basitçe ortaya çıkışı değil. Yetişkin yaşta öğrenilmesi gereken bir dil de değil. Bu söz dağarcığı adaletsizlik, insandışılık ve daha iyi yönetimi konu alan mücadelelerin öyküsü. Ve aynı zamanda, insan hakları dünyası devletlere dışişleri siyasası hedeflerini belirleme gereçleri sağlamakta. İnsan haklarının gerisinde yatan güdülmeyici güçlerden bazılarını anlamazsak, onun gelecekteki yönünü belirleyecek akımları kaçırırız. Kundera'nın kuşkuculuğu bizi sinirlendirebilir – ama önemli bir noktaya da parmak basmakta. Eğer

bugün insan hakları dünyasını anlamak istiyorsak, bizim insan haklarının "aşikar" ahlaksal mantığına bağlılığımız ile belirli haklara yönelik kuşkuculuğumuz arasındaki çelişkiye doğrudan yaklaşmak gerekir.

Hakları Savunmanın Sınırları

İnsan haklarının konuştuğu dili neyin anlamlı kıldığını ele aldıktan sonra, haklara karşı çıkışın diğer yönlerini inceleyelim. Britanya'da popüler basının, insan haklarını yasalara uyan vatandaşların hakları karşısında suçluların haklarına öncelik vermekle suçladığını gördük. Birleşik Devletler'de haklara yapılan vurgunun, bazen, katılımcı siyasaları baltaladığına inanılır. Mary Anne Glendon'ın *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse* adlı kitabında insan haklarının yüceltilmesinin vatandaşların çok önemli bir siyasal yasamda sorumluluklar üstlenmesinin feda edilmesi pahasına olup olmadığı hakkında birtakım sorular sorulur.[13]

> Yaygın düzeydeki hakların iyi olduğu konusundaki mevcut uzlaşma çok zayıf ve kırılgan. Aslında, *hangi* gereksinimlerin, iyiliklerin, çıkarların ya da değerlerin "haklar" olarak nitelendirilmesi gerektiğine ya da çeşitli haklar –genellikle görüldüğü gibi– birbirleriyle gerilim ya da çelişki içinde bulunduklarında ne yapılması gerektiğine ilişkin pek az görüş mevcut. Haklar listeleri daha da uzadıkça haklar arasındaki çelişki durumları da çoğalmakta. Eğer bazı haklar diğerlerin-

13) M. Glendon, *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse* (New York: The Free Press, 1991), s. 16, 45-6.

den daha önemliyse ve eğer oldukça küçük bir haklar grubu özellikle yüksek öneme sahipse, o zaman gitgide uzayan haklar listesi hakları ortaya çıkardıkları gerekçesiyle kavramsallaştırılmış bol sayıdaki nedeni hiç de ileriye götürmeyip tam tersine bunları önemsizleştirecektir.

Fakat belki de Glendon'ın ele almayı istediği sorun temel hakların değerini koruma gereksinimden ziyade hakların bazıları tarafından mutlak değerler olarak algılanmalarıyla yakından bağlantılı. Hakları özgürlüğe ilişkin tartışmaları kazanmayı sağlayan manevralar olarak görme eğilimi Glendon tarafından çok güzel bir biçimde örneklenir:

> Bizim Amerikalı haklar retoriğimizin abartılı mutlaklığı onu farklı kılan niteliklerle yakından bağlantılıdır – sorumluluk söz konusu olduğunda neredeyse tam bir sessizlik ve hak sahibi bireyi yapayalnız otonom bir birey olarak görme eğilimi. Böylece, örneğin, otomobillerde emniyet kemeri ve motosiklete binerken de kask takma zorunluluğu getiren yasalara karşı çıkanlar şunu daha sıklıkla söylemekteler: "Bu benim bedenim ve ben ne istiyorsam o bedene onu yaparım." Bu sloganda, iyelik denen o yaşlı beygir sınırsız özgürlüğün hizmetinde dizginlenmekte. Bundan kastedilen şey başka hiç kimsenin benim söz konusu bireysel hakları uygulamamdan etkilenmediğidir. Bu biçimde düşünmek ve konuşmak pek çok sürücünün, yayanın ya da yürüyüşe çıkan kişinin bir çocuğu, esi ya da ebeveyni olduğu gerçeğini göz ardı eder. Eğer haklara sahip olan kişiye zarar gelirse, onun tedavisinin, rehabilitasyonunun ya da uzun süreli bakımının diğer birçok insan

tarafından üstlenileceği gerçeğini örtbas eder. Bağımsız bireyselci, asfalt üzerinde kasksız ve özgür kişi, omurilik hasarı koğuşunda en bağımlı birey haline gelir. Bu tür gerçekler karşısında, haklar retoriğimiz neden çok sık olarak gerçekliğin yanı sıra yakınlık ve sorumluluğu da dışlamakta?

Bu da toplumu düzenlemek için bireysel hakları vurgulamanın fırsatların, varsıllığın ve gelişimin hakça paylaşımını sağlamak için en iyi yol olduğu konusunda herkesin aynı fikirde olmadığını anımsatır. Bazıları bireyler arasında bir sorumluluk ve topluluk duygusu yaratma gereksinimini vurgulamayı tercih eder. Başkaları da, Marx ile görmeye başladığımız gibi, haklara odaklanmanın bizi genelin iyiliği için statükoda, yeniden paylaşım siyasalarında ve kolektif düzenlemelerdeki (ve özellikle de daha az varlıklı olanların durumunda) radikal değişikliklere yoğunlaşmamızı engellediğine inanırlar (bakınız Kutu 4).

Kutu 4: Mark Tushnet'tan "An Essay on Rights"[14]

İnsanların yiyecek ve barınağa hemen şimdi gereksinimleri var ve bu gereksinimlerin –bu gereksinimleri karşılamak bugün bir hakkın kabullendirilmesi olarak tanımlasa da tanımlanmasa da– yerine getirilmesi gerektiğini dile getirmenin başarıya ulaşma şansı bence yiyecek ve barınağa yönelik mevcut hakların güçlendirilmesi gerektiği savından daha yüksek.

14) M. Tushnet, 'An Essay on Rights', *Texas Law Review*, Cilt 62 (1984): 1363-403, alıntı 1394'te.

Fakat "insan hakları"nın özel kategorisi yerine "haklardan söz etmeye başladık. Bu, insan haklarının tanıtıldığı bir çalışmada sürekli karşımıza çıkan bir zorluk: çağdaş insan haklarının kökeni Aydınlanma döneminde ortaya çıkan ve 18. ye 19. yüzyılların yapılandırılmasına bir biçimde katılan doğal, anayasal ve siyasal haklar söyleminde yatar. Bu nedenle modern insan haklarını bütün bu "haklar salatası"ndan ayıklamaya başlasak iyi olur.

II. Bölüm

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Hükümetler, eylemciler ya da Birleşmiş Milletler belgeleri günümüzde "insan hakları"na değindiğinde neredeyse kesin bir biçimde ahlaksal ya da felsefi anlamda insan haklarından ziyade uluslararası ve ulusal hukukta anlaşıldığı biçimiyle insan haklarından söz etmekteler. Elbette, felsefi tartışmalar *neden* insan haklarının önemli olduklarını düşündüğümüzü ve *nasıl* insan haklarını en iyi biçimde geliştirebileceğimizi aydınlatmaya (ya da bazen de bulanıklaştırmaya) devam edecek. Ama şimdilik, insan hakları kavramı genellikle uluslararası metinler yoluyla anladığımız insan haklarına ilişkin yasal açıklamalara gönderme biçiminde anlaşılmakta. Bu yasal yaklaşım insan haklarının somut biçimde korunması taleplerine yanıt vermekte ve bizlerin yalnızca arzulardan ve bencillikten söz ettiğimiz eleştirisini de bir bakıma göğüslemekte. Pozitif hukuka geçiş aynı zamanda bu hakların üstünde fikir birliğine varılmış yazılı bir biçimde sabitlenmesini sağlamakta. Hersch Lauterpacht'ın 1945'te

yayımlanan etkili kitabı *Bill of the Rights of Man* Birleşmiş Milletler yoluyla korunacak yazılı bir Haklar Yasası'nda yer alarak düşünsel ve yapısal açıdan korunabilecek birtakım insan haklarını ele almaktaydı.[1]

Bugün bizim için anahtar niteliğindeki metin 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda onaylanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (bakınız Ek). Fakat insan haklarının bu şekilde sıralanması onların 1948'de dondurulması anlamına gelmiyordu. O zamandan bu yana düzinelerce anlaşma (devletler için bağlayıcı yasal yükümlülükler getiren anlaşmalar) ve devletlerarası Bildirgeler bu haklar bildirgesine ek destek sağladı. 1984'te, hakları kaleme alma furyasının doruğa ulaştığı bir anda, Philip Alston yeni uluslararası insan haklarının, tıpkı şarap gibi, Birlcşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından "kalite denetimi"nden geçirilmesini önerdi.[2] Bunun sonucunda 1986'da benimsenen Birleşmiş Milletler kararının önerisine göre insan hakları gereçleri

(a) uluslararası insan hakları yasasının mevcut yapısıyla tutarlı olmalıdır;
(b) temel nitelik taşımalı ve insanın onur ve değerinden türemelidir;
(c) tanımlanabilir ve uygulanabilir haklar ve yükümlülüklere yol açabilecek kadar kesin olmalıdır;

1) H. Lauterpacht, *An International Bill of the Rights of Man* (New York: Columbia University Press, 1945).

2) P. Alston, "Conjuring Up New Human Rights: A proposal for Quality Control", *American Journal of International Law*, Cilt 78 (1984): 607-21).

(d) gereken yerlerde, raporlandırma dizgeleri de dahil olmak üzere, gerçekçi ve etkili uygulama gereçleri sağlamalıdır;
(e) yaygın uluslararası desteğe sahip olmalıdır.

Bazıları bazı metinlerin bu sınavda başarılı olamadığını düşünebilir ama, bütün olarak, Birleşmiş Milletler'in temel nitelikli insan hakları gereçleri bu ölçütlere uygun. Bu insan hakları açıklamasının gelişiminin ayrıntılarına daha yakından bakalım.

İnsan haklarının uluslararası düzeyde korumaya alınmasının tarihsel gelişimi devletlerin insan haklarını uluslararası ilişkilerde nasıl ve neden kullandıklarını anlattığı için dikkatimizi çekmekte. 20. yüzyılda insan hakları öyküsünün çoklu katmanları bulunmakta. Bunlardan birinde, insan hakları dünya savaşlarını gerçekleştirmenin bir bahanesi olarak gündeme getirildi. 1915'te, Birinci Dünya Savaşı ortamında, Sir Francis Younghusband Haklar İçin Savaş hareketi adında bir örgüt oluşturdu; örgütün ilan edilen amaçlarından biri "Kendi savunmamızdan öte şeyler için savaştığımızı, tüm İnsanlık için ve gelecek nesiller adına İnsan Haklarını korumak için savaştığımızı ülkeye anlatmak"tı.[3] Bir diğerinde, oldukça da akademik bir düzlemde, Amerikan Uluslararası Hukuk Enstitüsü Genel Sekreteri, Şilili hukukçu akademisyen Alejandro Alvarez 1917'de

3) B. A. W. Simpson, Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention (Oxford: Oxford University Press, 2004) ve P. French, Younghusband – The Last Great Imperial Adventurer (Londra: Harper Perennial, 2004), s. 296.

bireyler ve kuruluşlar için insan haklarının uluslararası düzeyde kabulünü dile getirmekteydi.

1918'de Kongre'ye hitaben yaptığı konuşmada Başkan Wilson "adalet ve adilce yaklaşıma adanmış bir dünya yaratma" arzusundan söz etti. Görüşleri daha da genişletilerek otonomluk pesinde olan ulusların kendi geleceğini belirleme ve devlet olma haklarına açıkça değinilen "On Dört Temel Madde" programına dönüştürüldü. Wilson'ın On Dört Maddesi Uluslar Cemiyeti ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasıyla sonuçlanan 1919 Versailles Barış Anlaşması'nın temelini oluşturdu. Cemiyet'in uluslararası barış ve güvenliği, savaşa ya da savaş tehdidine kalkışan her ülkeye karşı üye ülkelerin kolektif eylemi yoluyla korunması amaçlanıyordu. Bu aşamada üç gelişme önemlidir: azınlıklar anlaşması, uluslararası işçi haklarının gelişimi ve köleliğin kaldırılması doğrultusundaki çalışmalar.

Müttefik Güçler ile çeşitli Doğu Avrupa ülkesi Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Estonya, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Türkiye ve Yugoslavya'da çeşitli azınlık haklarının korunması için birtakım anlaşma ve bildiriler oluşturdu. Sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin kurulmasıyla birlikte yeni "dünya barışı"nın bozulmasını engellemek için azınlıklara karşı olumsuz davranışlara yönelik tedbirlerin alınması gerektiği düşünülüyordu. Anlaşmaların tamamında anlaşmaya taraf olan devletlerdeki azınlıkların haklarını güvenceye alan benzer maddeler bulunmaktaydı; bu haklar arasında da halkın tamamı için yaşama ve mülk edinme hakkı ile vatandaşlar için kamusal ve siyasal haklar yer almaktaydı.

Milletler Cemiyeti'nin azınlık haklarını yasal açıdan tanıyıp koruma çabaları önemli bir gelişmeydi çünkü bir yanda uluslararası hukuk yoluyla bireysel hakların korunma çabalarını göstermekte diğer yandan da bir devletin o devlet içinde yaşayanlara yaklaşımının uluslararası düzeyde bir konu olamayacağı savlarını geçersiz kılmaktaydı. Ancak, azınlık haklarının korunmasına sağladığı önemli katkıya karşın Milletler Cemiyeti şemsiyesi altında insan haklarının korunması belli ki belirli gruplar ve belirli ülkelerle sınırlıydı.

Milletler Cemiyeti işçi haklarının korunması konusunda da etkindi. "Erkekler, kadınlar ve çocuklar için adilane ve insanca çalışma koşulları" sağlama hedefi Cemiyet Sözleşmesi'nde açıkça dile getiriliyordu. Bu hedef, Birleşmiş Milletler'in bugün de uzmanlaşmış kurumlarından biri olmayı sürdüren Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) temel uğraşı haline geldi. Azınlık anlaşmaları ile işçi haklarının gelişimi uluslararası insan haklarının emeklere aşamaları olarak görülebilse de, bu düzenlemelerin hükümetler tarafından *kendi devletlerinin çıkarı için* uygulamaya konulduğunu da unutmamak gerekir. Bireylerin insan hakları bireylerin bir devlete bağlılıkları temelinde ve devletler arasında savaşlara yol açabilecek gerilimleri azaltmak amacıyla korumaya alınıyordu. İşçilerin hakları tanınıp korunuyordu, çünkü bu bazı devletler tarafından halkın komünizme sempati beslemesini engelleme ve devrim riskini azaltmanın en iyi yolu olarak görülmekteydi.

1919 Paris Barış Konferansı'nda çeşitli delegeler Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne eşitlik haklarına saygının da dahil edilmesi önerisini getirdi. Hem dinsel özgürlük, hem

de ırk ya da milliyete dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırma konuları ele alındı. İngiliz delege Lord Cecil devletler küresel barışı tehlikeye atabilecek dinsel hoşgörüsüzlük biçimleri sergilemeye başlarlarsa diğer devletlerin "müdahale" hakkı olduğu biçiminde bir önerge bile getirdi. Japon delegesi ve Dışişleri Bakanı Baron Mokino da üye ülkelerin milliyet ya da ırk ayrımı olmaksızın Cemiyet'e üye ülkelerin vatandaşlarına derhal eşit ve adilane davranmaya başlayacaklarını dile getiren bir tümcenin eklenmesini özellikle önerdi.

Bu iki önerme kabul edilmedi. Cemiyet Sözleşmesi'ne ayrımcılık karşıtı bir önermenin alınmaması karşısında Antonio Cassese şu sonuca varır:

> Batılı büyük güçler dünyanın diğer bölgelerindeki insanlara karşı yürüttükleri ayrımcı uygulamaları büyük ölçüde ortadan kaldıracak ve sonuçta, elbette, kendi dizgeleri içindeki benzer uygulamaları bile tehdit edecek bir prensibi kabul etmez ve edemezler (burada herkesten önce, elbette, aklıma Birleşik Devletler geliyor).[4]

Burada köle ticaretini yasadışı ilan etme ve köleliği ortadan kaldırma çabalarına da kısaca değinmemiz gerekir. Kölelikle mücadele çabaları 19. yüzyıl boyunca devam etti. Stratejik ve ekonomik güçler köleliğin kaldırılmasında rol oynadıysa da, aynı zamanda köleliğin insanlık dışı olduğuna ilişkin samimi duyarlılıklar da mevcuttu; Köleliğe Hayır

4) A. Cassese, *Human Rights in a Changing World* (Cambridge: Polity Press, 1990), s. 17-18.

Topluluğu (bugünkü Uluslararası Kölelik Karşıtları Örgütü) gibi sivil toplum kuruluşları uluslararası eylem için lobi yaptılar; kölelik karşıtı mücadele bazen insan hakları hareketinin başlangıcı olarak görülür. Milletler Cemiyeti kölelik konusunda Komisyonlar oluşturdu, 1926 Kölelik Sözleşmesini kabul etti ve 1910 Sözleşmesinde "Beyaz Köle Trafiği" olarak adlandırılan hareketi bastırmak için de kadın ve çocuk satışı konusunda sözleşmeler oluşturdu.

Ne yazık ki, bundan yaklaşık 100 yıl sonra hâlâ "çağdaş kölelik biçimleri" dediğimiz şeyle (insan satışı ve zorla çalıştırma gibi) uğraşıyoruz. Kölelik karşıtı eski uluslararası düzgüler insan ticaretinin uluslararası düzeyde suç sayılmasının ve 1990'larda İkinci Dünya Savaşı esnasındaki zorla çalıştırma uygulamaları hakkında gerçekleştirilen tazminat anlaşmalarının temelinde yer aldı. Daha yakın tarihlerde, bu haklar Myanmarlı (eski Burma) köylülerin askeri yetkililerin köylüleri petrol boru hattı inşaatında zorla çalıştırmasına taraf olmakta suçlanan petrol şirketlerine karşı ABD Federal Mahkemesi'ne açtıkları davanın doruk noktasına yerleşti. 2005 yılında Unocal şirketi köylülerle mahkeme dışında bir anlaşmaya vardı ve hem köylülerin zararlarını karşılamak hem de "yaşam koşullarını, sağlık ve eğitim hizmetlerini iyileştirmek ve boru hattı bölgesindeki halkın haklarını korumak için" açıklanmayan bir bedel ödedi.

Milletler Cemiyeti'ni ele aldığımızda karşımıza belirli ulusal azınlıklara yönelik stratejik çabalar, işçilerin taleplerine yönelik ilgi ve fahişelikle uğrasan kadınlara yönelik de ataerkil endişeler çıkmakta. Henüz insanları insan oldukları için koruyan anlamlı uluslararası haklar ya da yükümlülüklerle karşılaşmış değiliz.

İki savaş arası dönemde uluslararası hukukun boyutunu bireysel hakları da içerecek biçimde geliştirme yönünde bazı yaklaşımlar oldu. Paris Üniversitesi'nde uluslararası hukuk profesörü olan Albert de Lapradelle "Declaration of the International Rights of Man" başlıklı bir öneri eşliğinde *Institut de droit international* (Uluslararası Hukuk Enstitüsü) fikrini ortaya attı. Milletler Cemiyeti'nin azınlıklar sözleşmelerinden etkilenen de Lapradelle doğası gereği evrensel nitelik taşımasının yanı sıra uluslararası topluluğun tüm devletlerine de hitap edecek bir metin yaratmayı amaçlıyordu. Rusya'dan bir profesör, André Mandelstam, sonuçta ortaya çıkan Bildirge'nin temelini oluşturan bir metin geliştirdi. New York'ta Enstitü'nün seçkin üyelerinin 1929'da gerçekleştirdiği bir toplantıda onaylanan nihai Bildirge'nin önemli bir yanı *vatandaşların* haklarına değinmeyip (bunlar iç hukuk ve siyasayı ilgilendiren konulardı) bunun yerine bireylere ait yaşama, özgürlük ve iyelik haklarını ilan ediyor olmasıydı. Bu haklara hiçbir milliyet, cinsiyet, ırk, dil ya da din temelli ayrımcılık olmaksızın saygı gösterilmesi gerekir. Fakat bu metin seçkin avukatların eseri olarak kaldı – önemli yönetimler insan haklarının uluslararası düzeyde korunması konusuna ilgisiz kalmayı sürdürdü. Milletler Cemiyeti'nin son yılı olan 1933'te Haiti delegesi Antoine Frangulis devletlerin yükümlülüklerinin azınlıklar kategorinin ötesine uzanması gerektiğini, aynı koruma ve özgürlüğü herkese sunmak için genel bir kural yoluyla genişletilmesi gerektiğini dile getirdi. Böyle bir öneri kudretli devletlere uygun değildi. Tarihçi Paul Luren'in "adının açıklanmasını istemeyen" bir İngiliz resmi yetkilisinden aktardığı gibi, "böyle bir önerinin Majestelerinin

hükümeti tarafından kabul edilmesi sömürgecilik deneyimimiz göz önüne alındığında tamamen olanaksızdır."

İkinci Dünya Savaşı'nın neredeyse basından itibaren, insan haklarının gündeme getirildiğini görürüz. 1939'da İngiliz yazar H. G. Wells *The Times* için yazdığı bir yazıda Savaş Amaçları'nı tartışmaya açıyordu. Wells'e göre Milletler Cemiyeti "savaşla sonuçlanan anlaşmazlıkları dünya yüzünden silmek ve insanlık için yeni bir yaşam başlatmak için yapılmış devrim niteliğindeki önerinin zayıf ve etkisiz sonucu"ydu. Wells "Cenevre hayali"nin yinelenmesi karşısında "dehşet" duyguları içindeydi. Bunu izleyen bir mektupla, "halkımızın aşağı yukarı bilinçli bir biçimde savaşmakta" iken içinde bulunduğu ruh halini tanımlamak ve "çatışma halinde olduğumuz gerici ve totaliter zulüm rejimlerinin boyunduruğu altındaki her bir kişiye kabul ettirmek" için bir Haklar Bildirgesi ekledi. Diğer bir deyişle, Wells bu hakların evrensel açıdan geçerli olduklarını ve savaşa bir anlam kazandırdıklarını düşünmekteydi. Bu Bildirge *World Declaration of the Rights of Man* biçiminde geliştirildi ve 48 ülkede 300'den fazla editöre gönderilmesinin ardından da dünya çapında ilgi uyandırdı. Toplam on paragraf şu başlıkları içeriyordu: ayrımcılık; doğal kaynaklar; sağlık; eğitim; ücret karşılığında istihdam; kişisel mülkü satma ve satın alma hakkı; dünya üzerinde serbestçe dolaşabilme hakkı; suçlama olmaksızın altı günden daha uzun süreyle gözaltında tutulmama ve halka açık yargılanma öncesinde de üç aydan daha uzun süre hapiste tutulmama; bireylerin kendilerine ait kamusal kayıtlara erişme hakkı; sakat bırakma, kısırlaştırma, işkence ve her türlü bedensel cezalandırmanın yasaklanması.

A PENGUIN SPECIAL

What are we fighting for?

H. G. WELLS

ON

THE RIGHTS OF MAN

3. H. G. Wells'in kitabı; Müttefik güçlerin düşman hatlarının gerisine bu kitaplardan bıraktıkları söylenir. Wells'in *Declaration of Rights* çok satan bir kitaptı ve Avrupa dillerinin yanı sıra Çince, Japonca, Arapça, Urdu dili, Hintçe, Bengal dili, Gujerat dili, Hausa dili, Swahili, Yoruba dili, Zulu dili ve Esperanto'ya da çevirisi yapıldı.

Bu Bildirge Wells'in 1940 yılında Penguin yayınlarından çıkan *The Rights of Man: or what are we fighting for?* Adlı kitabıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Kitapta başka haklar bildirgeleri de yer almaktaydı; bunlar arasında *Ligue des Droits de l'homme* tarafından hazırlanan 1936 tarihli "*Complément à la Déclaration des Droits de l'homme*"da bulunmaktaydı.

Wells hainler ve yabancıların oluşturduğu tehditle tamamen orantısız yasaların çıkarılmakta olduğuna ilişkin endişelerini ifade ediyordu (bakınız Kutu 5). İşin ilginç yanı, bu endişeler günümüzde teröristler, sığınmacılar ve diğerleri hakkında sürdürülen tartışmalar açısından da geçerli. Wells'in kitabının 1942 tarihli gözden geçirilmiş basımı şu taleple sona ermekteydi:

Kutu 5: H. G. Wells, *The Rights of Man: or what are we fighting for?*[5]

... durumun gerektirdiklerini genellikle ıskalayan ve çarpıtan, bu gereksinimler yanında yetersiz kalan devasa bir acil yasalar, kararnameler, engeller ve kısıtlamalar yumağı oluştu. İnsan uygarlığının restorasyonu ve modernizasyonu için, hain ya da devrimci olarak ve aynı zamanda da kapımıza dayanmış yabancılar olarak kuşkulanılmaya uygun gördüğümüz kendi vatandaşlarımızın bu biçimde gereksiz yere yasalarla dışlanmasının kısıtlanması ve durumun insan hakları şablonuna uygun hale getirilmesi gereklidir.

5) H. G. Wells, *The Rights of Man: or what are we fighting for?* (Harmondsworth: Penguin, 1940), s. 52.

> Bunlar bütün insanların hakları. Kim olursanız olun sizin haklarınız. Yöneticilerinizden ve siyasetçilerinizden bu bildirgeye imza koymalarını ve bu bildirgeye uymalarını talep edin. Eğer reddederlerse, eğer kaytarırlarsa, insanlık üzerine doğan bu yeni özgür dünyada onların yeri yok.

Böylece, İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu korkular modern insan hakları hareketi için bu güdülemeyi sağladı. Wells Bildirge'sini çok çeşitli insanlarla ve özellikle de savaşa çağrılan insanlarla tartıştı. Onların endişesi yalnızca "şiddeti sona erdirmek" değildi; bu insanlar "Naziler tarafından insanlık onuruna karşı gerçekleştirilmiş dehşet verici şeyler karşısında çok derinden etkilenmişti".

1941'de, bununla ilişkili olan (ama bağlantılı olmayan) bir hamle gerçekleştiren ABD Başkanı Franklin Roosevelt her yıl Kongre'de gerçekleştirdiği geleneksel Ulusa Sesleniş konuşmasında dört temel özgürlüğü dile getirdi: ifade özgürlüğü, tapınma özgürlüğü, serbest olma özgürlüğü ve korkudan uzak kalma özgürlüğü. Konuşmada ayrıca şu açıklanıyordu: "Özgürlük insan haklarının her yerde üstünlüğü demektir." Aynı yıl içinde Başkan Roosevelt ile Başbakan Churchill savaş sonrasından ne beklediklerini ortaya koyan ve "Atlantik Sözleşmesi" olarak bilinen ortak bir bildiri yayınladı. Ortak bildiriye göre:

> Nazi zulmünün nihayet yok edilmesinden sonra, bütün uluslara kendi sınırları dahilinde güven içinde yaşamanın yolunu sağlayacak ve bütün ülkelerdeki bütün insanların korku ve yokluktan uzak bir biçimde yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak yerleşik bir barışı görmeyi umut etmektedirler.

Zamanı geldiğinde de, 1 Ocak 1942'de, Birleşmiş Milletler'in Atlantik Sözleşmesi'nin amaç ve prensiplerine sadık kalan bir Bildirgesi'ni 26 Müttefik ülke imzaladı; Bildirge'de dile getirildiğine göre, bu ülkeler:

> düşmanlarına karşı tam bir zaferin yaşamı, özgürlüğü, bağımsızlığı ve dinsel özgürlüğü savunmak için ve hem kendi topraklarında hem de başka topraklarda insan hakları ve adaleti korumak için gerekli olduğuna ve bugün dünyayı buyruğu altına almayı isteyen vahşi ve zalim güçlere karşı ortak bir çaba içinde olduğumuza kanaat getirmiştir.

Ağustos 1945'e gelindiğinde, Mihver güçleriyle savaş halinde olan Müttefik devletlere ek olarak 21 devlet daha Bildirge'yi imzalamıştı. Tek bir amaç etrafında birleşen bu grup Birleşmiş Milletler Örgütü'nün ilk 51 üyesinin çekirdeğini oluşturdu. 1945 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Sözleşmesi Örgüt'e insan haklarına saygı göstermeyi teşvik etme görevini yükler ve üye ülkelerin de insan haklarına evrensel saygı ve korumaya yönelik olarak Birleşmiş Milletler'le işbirliğine gitmelerini şart koşar. Fakat o zamanlar yasal anlamda bağlayıcı bir haklar bildirgesini dahil etme çabaları sonuçsuz kaldı. Bunun yerine, ilk odaklanılan konu uluslararası anlamda işlenmiş suçların cezalandırılması oldu.

Uluslararası Anlamda İşlenmiş Suçların Cezalandırılması

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, savaştan zaferle çıkan güçler "Avrupa Mihver gücünün başlıca savaş suçluları"nı

yargılamak üzere Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi ile "Uzak Doğu'daki başlıca savaş suçluları"nı yargılamak için Tokyo Mahkemesi'ni kurdular. Bu iki Mahkeme bireyleri barışa karşı işlenen suçlar (saldırganlık), savaş suçları, insanlığa karşı suçlardan (saldırganlık ya da savaş suçlarıyla bağlantılı olarak) yargıladı. Nürnberg Mahkemesi 12 sanığı ölüme, beş sanığı da çok uzun süreli hapis cezalarına çarptırdı. Tokyo Mahkemesi yedi sanığı ölüme, 16 sanığı da ömür boyu hapse mahkum etti. Bazılarına göre, bu davaların amacı Müttefiklerin Faşistlerden daha iyi olduklarını sergilemek ve eğitsel bir amaca hizmet etmekti. Fakat yargılanmalar başka biçimlerde de değerlendirilebilir. Bir bakış açısına göre, davalar zafer kazananların adaletini temsil ediyordu: Müttefikler tarafından işlenmiş olabilecek savaş suçları Mahkemelerin yargılama alanının dışındaydı ve barışa karşı işlenmiş suçlara ve insanlığa karşı işlenmiş suçlara ilişkin suçlamalar da oldukça belirsiz yasal temellere oturmaktaydı.

Başka bir bakış açısına göre, Nürnberg yargılamaları uluslararası hukuka ve bu hukukun birey üzerindeki etkisine yepyeni bir bakış açısını başlattı. Sanıklara uluslararası savaş hukukunu çiğnedikleri gözüyle bakılıyordu; bu hukuk da askeri mahkemeler tarafından uygulanan genel prensiplerden elde edilebilirdi. Mahkeme şöyle ilan etmekteydi: "Bu hukuk statik olmayıp sürekli uyarlama yoluyla değişen bir dünyanın gereksinimlerini izler." Mahkeme daha ileri giderek bu hukukun devletlerin görevleriyle sınırlı olduğu ya da bireylerin devletin dokunulmazlığı kavramının arkasına saklanabileceği görüşünü de reddediyordu: "Uluslararası hukuka karşı suçlar soyut varlıklar tarafından değil in-

sanlar tarafından işlenir ve uluslararası hukukun yaptırım gücü de ancak ve ancak bireyler cezalandırılarak sağlanabilir." Ayrıca, "insanlığa karşı işlenmiş suçlar" denen suç kategorisinin gelişmesi, sonunda, bireylere karşı uluslararası yükümlülüklerin bireyler yurt dışındayken milliyetini taşıdıkları devlet tarafından korundukları ya da ulusal azınlıkları koruyan herhangi bir anlaşmadan ötürü korundukları için değil, insan olarak değer taşıdıkları için var olduğu görüşünü sağlamlaştırdı.

Uluslararası hukukta var olan bu insanlığa karşı işlenen suçlar kavramının geçmişi 1915'te Fransa, Büyük Britanya ve Rusya'nın Ermeniler hakkında yayınladıkları Ortak Bildiri'ye karar uzanır.[6] Karşılıklı diplomatik yazışmaların gösterdiğine göre Rusların kaleme aldığı ilk taslak bildirgede "Hıristiyanlığa ve uygarlığa karşı işlenmiş suçlar"dan söz ediliyordu. Fakat Fransızlar Fransız ve İngiliz yönetimi altında yaşayan Müslüman nüfusun bu iki gücün çıkarlarının onları ancak ve ancak Hıristiyanlar tehdit altında olduğunda harekete geçirdiği sonucuna varmalarından endişeleniyordu. İngilizler bu ifadenin çıkarılmasına razıydı. Ermeni teşkilatı Daşnaksutün Rus Çarlığı Dışişleri Bakanlığına başvurarak "insanlık sevgisi adına" hükümet üyelerinin birey olarak sorumlu tutulmalarını talep etmişti. İfadeyi çıkarmak yerine Ruslar "Hıristiyanlık" yerine "insanlık" terimini yerleştirmeyi başardı. Nihai Bildirge belirli bölgelerden söz ettikten sonra "Türkiye'nin insanlık ve uygarlığa karşı işlediği yeni suçlar" ışığında Müttefik hükümetler "bu tür katliamlara karışmış" herkesi "kişisel ola-

6) 24 Mayıs 1915*.

rak sorumlu" tutmaktaydı. Aslında, 1920'de Türkiye'nin Müttefiklerce katliamlardan sorumlu görülen kişileri teslim etme sözü asla yürürlüğe girmeyen bir anlaşmada mevcuttu ve daha sonraki 1923 barış anlaşmasında da bir af bildirgesi yer alıyordu.

İnsanlığa karşı işlenen suçlar kategorisi 1945 Nürnberg Mahkemesi'nde *Almanların* Almanlar tarafından toplama kamplarına gönderilip ardından kötü muameleye maruz bırakılmaları ve ortadan kaldırılmalarının yargı önüne çıkarılabilmesini sağlamak için kullanıldı. O zamanların uluslararası savaş yasalarına göre, bir yönetimin kendi vatandaşlarına davranış biçimi (ne kadar iğrenç olursa olsun) uluslararası hukuk acısından uluslararası düzeyde bir konu olarak değil tamamen bir *iç hukuk* sorunu olarak değerlendiriliyordu. İnsanlığa karşı işlenen suçlar kavramı bu nedenle bu türden gaddarlıkları uluslararası yargılamanın bir parçası yapabilmek için kullanıldı. Fakat Müttefikler insanlığa karşı işlenen suçların yalnızca savaşla bağlantılı oldukları düzeyde dahil edilmesine özen gösterdi. O sıralar bundan amaçlanan şey bu kavramın sömürgelerde ya da Birleşik Devletler'de yaşayanlara kötü davranmakla suçlanabilecek olanların yargılanabilmesi için kolaylıkla genişletilebilmesini engellemekti.

Genel Kurul Nürnberg Mahkemesi'nde kullanılan insanlığa karşı işlenen suçlar kavramının sınırlılıklarını gidermek için 9 Aralık 1948 tarihinde Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Anlaşması'nı onayladı (bakınız Kutu 6). Anlaşma'da ister barış ister savaş zamanında işlensin, soykırım bir suç ilan edilir. Anlaşma soykırımı aşağıdaki eylemlerden herhangi birinin ulusal, etnik ya da

Kutu 6: W. A. Schabas, *Preventing Genocide and Mass Killing: The Challenge for the United Nations*[7]

Ekim 1946'da, Nürnberg Mahkemesi davasından yalnızca bir kaç gün sonra, Küba, Hindistan, Panama ve Suudi Arabistan Genel Kurul'un ilk toplantısında dört büyük gücün insanlığa karşı işlenen suçlar kavramına getirilmiş sınırlandırmaların düzeltilmesini talep etti. Bunun da silahlı çatışmayla olan bağlantıyı ortadan kaldırmak için insanlığa karşı işlenmiş suçlar kavramını yeniden tanımlayarak değil aynı kökenden gelen uluslararası soykırım suçunun varlığını kabul ederek yapılmasını önerdiler. Fakat büyük güçlerin barış zamanında kendi vatandaşlarına karşı uyguladıkları zulmün sorumluluğunu üstlenmelerini sağlamanın da bir bedeli vardı – insanlığa karşı suçlardan esirgedikleri bir şey. Birincisi, soykırım suçunun tanımının daraltılmasıydı. Soykırım suçu için düşünülen kategoriler "ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel" gruplarla sınırlandırılırken insanlığa karşı işlenmiş suçlar da siyasal gruplar gibi diğer ayrımcı ölçüt biçimlerini kapsamaktaydı.

dinsel bir grubu bütün olarak ya da kısmen yok etme amacıyla işlenmesi olarak tanımlar:

(a) Grubun üyelerinin öldürülmesi;
(b) Grubun üyelerine ciddi bedensel ya da zihinsel zarar verilmesi;

7) W. A. Schabas, *Preventing Genocide and Mass Killing: The Challenge for the United Nations* (Londra: Minority Rights Group International, 2006), s. 8*.

(c) Grubun tamamını ya da bir parçasını fiziksel açıdan yok etme amacıyla oluşturulmuş yaşam koşullarına grubu mahkum etmek;
(d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla önlemler getirmek;
(e) Grubun çocuklarını zorla başka bir grup içine aktarmak.

Polonya'dan Yahudi avukat Raphael Lemkin'in Soykırım bağlamına göre düzenlenen soykırım kavramı, soykırımı engelleme ve cezalandırma konusunda devletlere yükümlülük getirmek için yeni Anlaşma'da ön plana çıkarıldı. En önemlisi, "anayasal acıdan sorumlu yöneticiler, kamu görevlileri ya da sivil bireyler" olmaları durumunda bile suçu işleyen bireylerin cezalandırılabilmesine olanak sağlar. Bu amaca yönelik olarak, Güvenlik Konseyi tarafından eski Yugoslavya ile Ruanda'da işlenmiş suçlarla ilgilenmek üzere oluşturduğu uluslararası suçlar mahkemesinin işleyişinde temel rol oynadı.

Ruanda'nın eski Başbakanı Jean Kambanda soykırım ile insanlığa karşı işlenen suçlardan ötürü ömür boyu hapse çarptırıldı. Bosna Sırp Ordusu'nun (Drina Birlikleri) komutanı Radislav Krstic komutası altındaki askeri personelin yaklaşık 8.000 kişinin öldürülmesinde kullanılmasına izin vererek soykırıma yardım etmek ve soykırımı teşvik etmek sucundan ötürü 35 yıl hapse mahkum edildi (bakınız Kutu 7).

İnsanlığa karşı işlenen suçlar eskiden genellikle insan haklarından farklı olarak algılansa da, günümüzde soykırım ile insanlığa karşı diğer suçlar insan hakları öyküsünün bir

Kutu 7: Eski Yugoslavya vatandaşı *Krstic* davası için Uluslararası Ceza Mahkemesi[8]

Bosnalı Müslümanları ortadan kaldırmayı amaçlayan Bosnalı Sırp güçler soykırım uyguladı. Srebrenica'da yaşayan ve Bosnalı Müslümanların geneli açısından simgesel önemi bulunan kırk bin Bosnalı Müslümanın ortadan kaldırılmasını hedeflediler. Askeri ve sivil bütün erkek Müslüman tutsakların elindeki kişisel eşyalara ve onların kimliklerine el koyup sırf kimliklerinden ötürü bu insanları bilerek ve yöntemli bir biçimde öldürdüler. Bosnalı Sırp güçleri bu soykırım girişimini başlattıklarında verdikleri zararın Bosnalı Müslümanların tamamına sıçrayacağını biliyorlardı. Yüksek Mahkeme hiç kuşku duymaksızın hukukun, buna uygun kurallar gereğince, açılan bu derin ve kalıcı yarayı lanetlediğini ve Srebrenica'da gerçekleştirilen katliamı da asıl adlandırılması gerektiği gibi "soykırım" olarak adlandırdığını ifade etmektedir. Sorumlular bunun damgasını taşıyacak ve bu durum gelecekte böyle haince bir eylemi gerçekleştirmeyi düşünebilecek olanlara bir uyarı niteliği taşıyacaktır.

parçası olarak görülür hale gelmekte. 1991'e gelindiğinde bu iki terim Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun *Code of Crime against the Peace and Security of Mankind* baslıklı çalışma taslağında bir maddenin "insan haklarının sistematik ya da kitlesel olarak çiğnenmesi" başlığı biçiminde bir-

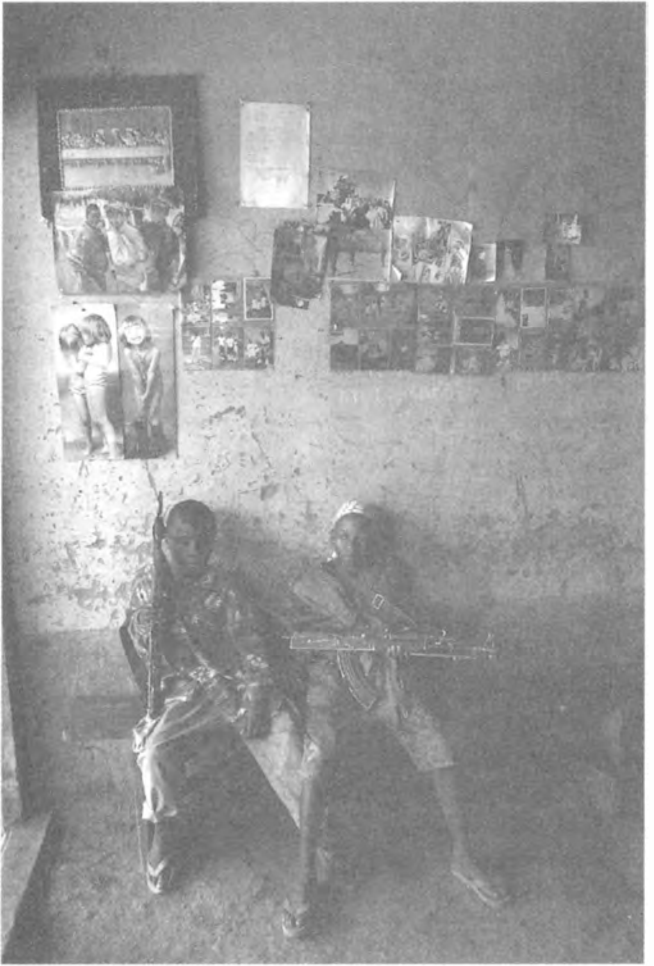
8) *Prosecutor v Radislav Krstic*, Dava # IT-98-33-A, ICTY" (Temyiz Bölümü), 19 Nisan 2004.*

4. Radislav Krstic: Bosna Sırp Ordusu'nun bir birimi olan Drina Birliklerinin komutanıyken ve daha sonraları soykırım suçlamasıyla yargılanırken.

leştirilmekteydi; bu başlık 1996'da "insanlığa karşı suçlar" halini aldı.

İnsan haklarının çiğnenmesi uygulamalarının uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğinin gitgide daha iyi anlaşılması eski Yugoslavya ile Ruanda konusunda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin önüne getirilen yargılanabilir suçlar listesine de yansıdı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu Mahkemeleri 1990'larda eski Yugoslavya ile Ruanda'da gerçekleştirilen zulme oldukça gecikmiş bir yanıt olarak oluşturdu. Bu kez Mahkemelere barışa karşı işlenmiş suçlar karşısında hiçbir yargı yetkisi tanınmasa da üç tip uluslararası suçtan ötürü yargılama yapabileceklerdi: soykırım, insanlığa karşı işlenmiş suçlar, savaş suçları.

5. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde çocuk askerler.

2002'de hayata geçirilen Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin benzer suç türleri (buna insanlığa karşı işlenen suçlara ilişkin çok uzun bir liste dahildir; bakınız Kutu 8) için belirli bireyleri yargılama yetkisi var. Yargılama yetkisinin zafer elde eden güçleri işgali ya da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bağlayıcı kararı sayesinde elde edildiği yukarıda adı gecen Mahkemelerin aksine, Uluslararası Ceza Mahkemesi genellikle yalnızca Mahkeme'nin yetkilerini kabul eden bir devletin vatandaşlarını ya da suçlarını böyle bir ülkede işleyenleri yargılayabilir. Bugün bu tanıma uyan 100'den fazla devlet var; bunlar arasında Afganistan, Almanya, Avustralya, Birleşik Krallık, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, İtalya, Kanada, Kolombiya, Liberya, Nijerya, Peru, Senegal, Sierra Leone, Uganda, Ürdün gibi ülkeler yer almakta. Ek olarak, eğer Güvenlik Konseyi bir durumun uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturduğuna karar verirse, bu durumun araştırılması ve sonuçta da soykırım, insanlığa karşı suçlar ya da savaş suçlarından ötürü yargılanması için Mahkeme Savcısına talimat verebilir. Bu durum 2005 yılında Darfur'daki (Sudan) durum konusunda gerçekleşti. Bu kitabın yazıldığı tarihte, Savcı Uganda ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde işlenmiş suçları soruşturmaktaydı. İlk tutuklanan kişi, "15 yaş altındaki çocukları askere kaydetme, onları düşmanca eylemlerde etkin biçimde kullanma"nın da dahil olduğu savaş suçları yöneltilen Thomas Lubango (*Union des Patriotes Congolois* adlı isyancı grubun üyesi olduğu söylenmekte) oldu.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin insan haklarını koruma yönünde nasıl gelişeceğini görmek için çok erken ola-

Kutu 8: Uluslararası Ceza Mahkemesi Yasası[9]
Madde 7 - İnsanlığa karşı işlenen suçlar

1. Bu Yasa'nın amaçları çerçevesinde, "insanlığa karşı işlenmiş suçlar" herhangi bir sivil nüfusa bilinçli olarak yöneltilen yaygın ya da dizgeli bir saldırının bir parçası olarak işlenmiş aşağıdaki eylemlerden herhangi biri anlamını taşır:

(a) Cinayet;
(b) Ortadan kaldırma:
(c) Esir etme;
(d) Nüfusun yerinden edilmesi ya da zorla yerinin değiştirilmesi;
(e) Uluslararası hukukun temel kuralları çiğnenerek hapse atma ya da fiziksel özgürlüğü diğer ciddi biçimlerde engelleme;
(f) İşkence;
(g) Irza geçme, cinsel kölelik, fahişeliğe zorlama, zorla hamilelik, zorla kısırlaştırma, ya da bunlar kadar ciddi düzeyde diğer cinsel şiddet biçimleri;
(h) Uluslararası hukuka göre kabul edilemez olduğu evrensel düzeyde benimsenmiş siyasal, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsiyete dayanan ya da benzer nedenlerle ve bu paragrafta değinilen suçlardan herhangi biriyle ya da Mahkeme'nin yargılama yetkisi dahilindeki herhangi bir suçla bağlantılı olarak, tanımlanabilir herhangi bir grup ya da kümeye zulmedilmesi;
(i) Bireylerin zor kullanılarak ortadan kaldırılması;
(j) Irk ayrımı suçu;
(k) Benzer nitelikle olup amaçlı olarak büyük ıstıraba, ya da beden, zihinsel ya da fiziksel sağlık üzerinde ciddi hasara neden olan diğer insanlık dışı eylemler.

9) Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Sözleşmesi (1998)*.

bilir. Önemli olan nokta, insan haklarını çiğneyen belirli uluslararası suçları işlemeleri ya da işlenmesine önayak olmaları durumunda herkesin sanık koltuğuna oturabileceğini herkesin anlaması. Bu da her açıdan –savaş durumunda bile– hangi hareketlerin kabul edilebilir olduğu konusunda her kesimin bilinçlenmesini sağladı. Mahkeme'nin varlığı elbette insan hakları ihlalleri dalgasının kökünü kurutmak için yeterli değil – gelecek yıllarda yalnızca bir avuç insan yargılanacak; yine de, bazı yerlerde bazı insanların bazı zamanlarda insan haklarını ihlal etmekten cayacaklarını umut edebiliriz.

Uluslararası hukuksal düzenlemeleri eleştirenler de yok değil. Bir yanda ABD yönetimi Mahkeme'nin ABD vatandaşlarını yargılayamayacak olmasından emin olana kadar Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne muhalefet etti. Öte yanda, Uganda'da isyancı Tanrının Direniş Ordusu liderleri için Mahkeme'nin tutuklama emri çıkardığının duyulması üzerine bazıları bu kararın barış görüşmelerini aksattığını, yeni bir şiddet dalgası yarattığını ve potansiyel tanıkları kabul edilemez risklere maruz bıraktığını ileri sürdü. Diğer bir eleştiriye göre de uluslararası mahkemeler dikkatleri kendi tarihleriyle uzlaşması gereken topluluklardan başka yerlere çekmekte ve halkın güvenini kazanabilecek ulusal yasa dizgelerinin gelişmesini geciktirmekte. Ancak, Saddam Hüseyin'i bir Bağdat mahkemesinde yargılama kararı insan hakları suçları için yerel yargılamaların oluşturulmasının ne kadar sorunlu olduğunu gösterir. Bu davada tanıklar ve avukatlardan öldürülenler oldu, yargıçlar siyasal baskılara maruz kaldı ve sonunda Saddam Hüseyin asılarak idama mahkum edildi. İdam esnasında yaşanan sataşmalar

bir cep telefonu kamerasıyla kaydedilip tüm dünyanın izlemesi için internete gönderilince idamın uygulanış biçimi de en şiddetli eleştirilerin hedefi oldu.

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi

Şimdi insanlığa karşı işlenen suçlar kavramının günümüzdeki kullanımını bir kenara bırakıp İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine geri dönelim. Birleşmiş Milletler'in kurulması insan haklarının korunması alanında insanlık tarihinde eşi benzeri olmayan bir dönemin başlangıcıydı. Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için çeşitli temel nitelikli gereçler oluşturuldu. Soykırım Sözleşmesi'nin benimsenmesini izleyen gün Genel Kurul "bütün halklar ve bütün uluslar için ortak bir gelişme standardı olarak" İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilan etti (bakınız, bu kitapta Ek).

Altmışıncı yaşını dolduran Evrensel Bildirge'nin uygulanabilirliği değerlendirildiğinde, Bildirge'nin hem insan hakları felsefesinin yaygınlaştırılması hem de yasal metinler ve kararlara girmesi açısından büyük etkiye sahip olduğu sonucuna varmak gerekir. 300 dilden fazla dile çevirisi yapılan Bildirge haklarına saygı gösterilmesi ve haklarının korunmasını talep eden halklar ve bireylerin isteklerinin çoğu zaman merkezini oluşturur. Çeşitli anayasalar Bildirge'nin koşullarını insan hakları maddeleri oluşturmakta temel alırken ulusal ve uluslararası mahkemeler de Bildirge'ye kararlarında değinir. Birleşmiş Milletler'e üye ülkeler bağlayıcı bir yasal belge olmamasına karşın Bildirge'nin

gerçek insan hakları yükümlülükleri içerdiğini kabul eder hale geldi. 1968'de Tahran Uluslararası Konferansı'nda (birinci İnsan Hakları Dünya Konferansı) yapılan açıklamaya göre, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi insanlık ailesinin bütün üyelerinin değiştirilemez ve ihlal edilemez hakları konusunda tüm halklara yönelik ortak bir anlayış içindedir ve uluslararası topluluğun üyeleri için yükümlülük oluşturur." 1948'de Evrensel Bildirge'yi yayımlayıp ardından bundan kaynaklanan yükümlülükleri sürekli vurgulayarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu "insan hakları" ifadesine uluslararası bir anlam kazandırdı.

Madde 1, 1789 tarihli Fransız Bildirgesi'nin diline benzer bir dil kullanarak Bildirge'nin dayandığı felsefi temelleri ortaya koyar: "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik ruhu ile hareket etmelidirler." Böylece Bildirge "hiçbir ayrım olmaksızın" tanınması gereken insan onurunun taşıdığı değeri vurgular. Bildirge hakların eksiksiz sağlanması için toplumsal düzene duyulan gereksinimi kabul ederek insan haklarının uygulanışına bazı sınırlandırmalar getirir. Madde 29 bireyin "kişiliğinin özgürce ve eksiksiz gelişiminin olanaklı olduğu" topluluğa karşı belirli yükümlülükleri olduğunu kabul eder. Bu görevlerin getirdiği sınırlandırmalar yasalar tarafından belirlenmelidir ve ancak ve ancak başkalarının haklarına gereken tanıma ve saygıyı sağlamak amacıyla ve "demokratik bir toplumda ahlaklılık, kamu düzeni ve genel gönencin adil gereksinmeleri"ni karşılamak için olabilir.

Yorumcular bazen Bildirge tarafından ifade edilen vizyonu "Batılı" olarak betimlerler; Bildirge'nin taslağını oluş-

turan komite gerçekten de Batı ağırlıklıydı. Abdullahi An-Naim'in belirttiği gibi, "bu komitede Batılı olmayan temsilciler yalnızca Çin'den Chang Peng-Chung ile Lübnan'dan Charles Habib Malik'ti. Her ikisi de Amerikan üniversitelerinde eğitim görmüştü ve her ikisi de tartışmalar esnasında sergiledikleri tutumla 'batılılaştırma'yı yansıtıyordu".[10] Fakat An-Naim'in dile getirmek istediği konu Batılı olmayan diplomatların katkısının daha fazla olmasında çok daha farklı bir belgenin ortaya çıkabileceği değil. An-Naim'in "Evrensel Bildirge'nin ve Sözleşmelerin taslağının oluşturulduğu sıralarda bu temsilcilerin kendi yerel kültürel gelenekleriyle özdeşleşmeleri ve bu gelenekleri gerçek anlamda temsil etmeleri" olanaklı görünmemekteydi demek ister. An-Naim'e göre, kültürel meşruluğa özen gösterilmemesi "Batılı olmayan kültürel perspektiflerden bakıldığında uluslararası insan hakları standartlarının geçerliliğini azaltmış olabilir"; bu nedenle de temel etkiler Latin Amerika, Sovyetler Birliği ve Avrupa'dan gelen resmi temsilcilerle sınırlı kaldı ve daha çok sayıda kültür işin içine katılamadı. O zamandan beri Birleşmiş Milletler'e yeni üye olan devletlerin yönetimleri hem insan hakları fikrini onaylamakta, hem de Evrensel Bildirge'yi insan hakları tartışmaları için bir başlangıç noktası olarak değerlendirmekteler. Şimdilik hiçbir yönetim Evrensel Bildirge'nin içerdiği yükümlülükleri sorgulamamakta.

10) A. A. An-Na'im, 'Problems of Universal Cultural Legitimacy for Human Rights', *Human Rights in Africa: Cross-Cultural Perspectives* içinde, A. A. An-Na'im ve F. M. Deng (yay. haz.) (Washington DC: Brookings Institute, 1990), s. 331-67, alıntı 350, 352'den.

Bildirge'nin kabul edildiği tarihlerde diplomatlar açısından asıl sorun Bildirge'nin içerdiği değerlerin geçerliliği değil Sosyalist Blok ile Batı arasındaki düşmanlıktı (SSCB

Kutu 9: 9 Aralık 1948, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda SSCB'den Bay Vyshinsky'nin konuşma özeti[11]

SSCB delegasyonu sorunu çözme yönünde hiçbir şey gerçekleştirmeyen 20 numaralı maddeyi kabul edemedi. Fikirleri yaymaya sonsuz özgürlük getirmek ifade özgürlüğü sorununu çözmedi. Yayılmasının engellenmesi gereken tehlikeli fikirler vardı, örneğin savaş çığırtkanlığı ve faşist fikirler ... Fikirlere yalnızca fikirlerle karşı konulmasını ileri sürmek yararsızdı; fikirler Hitler'in savaşmasını engellememişti ... Bu madde ayrıca adil ve yüce fikirlerin serbestçe yayılması için de koşul yaratmıyordu. Eğer ifade özgürlüğü etkili olacaksa, emekçilerin fikirlerini dile getirme yolları olmalıydı ve bunun için de ellerinde matbaalar ve gazeteler bulunmalıydı. SSCB delegasyonu maddenin emekçilere kendilerini ifade edebilecekleri malzemelere sağlanmasına olanak tanıyacak biçimde değiştirilmesini önermişti ama SSCB'nin bu değişiklik önergesi maddenin Devlet'in ifade özgürlüğüne sınırlandırmalar getirebilmesi talepleri nedeniyle reddedildi. Kendi açısından SSCB delegasyonu bu değişikliğin reddedilmesini, halk kitlelerinin onları kapitalist ya da resmî basından özgür kılacak ifade yollarını elde etmelerinin engellenmesi çabası olarak değerlendirdi.

11) Bay Vyshinsky (SSCB), BM Genel Kurulu, 180. oturum, 9 Aralık 1948, kayıt özeti, s. 855-6.

ile Birleşik Krallık delegelerinin konuşmalarından alıntılar için, bakınız Kutu 9 ve 10). Sonuçta, Sosyalist devletler ekonomik ve toplumsal hakların uygulanmasında kendi öngördükleri yolu kabul ettirmeyi başaramadı ve Bildirge için çekimser oy kullandı. Batılı güçler de bir yandan kendi siyasal modellerinin üstün olduğunu savunurken öte yandan Bildirge'nin hiçbir ivedi hukuksal etkisinin olmamasını sağlamak konusunda titizlenmekteydi.

Kutu 10: 10 Aralık 1948, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Birleşik Krallık'tan Bay Davies'in konuşma özeti[12]

Hiçbir hakkın dikkate alınmadığı bölgelerden söz edilmişti. Bu tür bölgeler büyük ölçüde kendi kendilerini yönetir konumda olan İngiliz bölgelerinde değil yönetimi destekleyenler dışında hiçbir Basın özgürlüğünün bulunmadığı, adaletin siyasal gereksinimlerin uydusu haline getirildiği, milyonlarca insanın toplama kamplarında tutulduğu ve parlamentoların rolünün gitgide artan düzeylerde iktidar partisinin kararlarını onaylamaktan ibaret hale geldiği Doğu Avrupa'nın totaliter devletleri arasında aranmalıydı. ... Faşizmin gelişimi yalanların serbestçe yayılmasından ziyade ifade özgürlüğünün baskılanmasından kaynaklanmıştı. Siyasal sığınmacıların Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya gelmeleri gerçeği de aynı tehlikenin bazı ülkelerde hâlâ var olduğunu kanıtlıyordu.

12) Bay Davies (Birleşik Krallık), BM Genel Kurulu, 181. oturum, 10 Aralık 1948, kayıt özeti, s. 884.

Günümüzde insan hakları gerçekten de evrensel mi? Afrika ve Asyalı yönetimlerin bugün Evrensel Bildirge'yi kabul ettikleri ve çok çeşitli insan hakları sözleşmeleri imzaladıkları doğru olsa da, böyle şekilci bir yaklaşım insan haklarının neleri içerdiği ve insan haklarına yeni hangi yükümlülüklerin eklenmesi gerektiğinin kabul edilmesi konusunda kültürel farklılıkları içermeyi başaramamakta. An-Naim'e göre, kültürel meşruluk eksikliği duygusu da, yerel düzeyde kabul edilmiş düzgülere dayanan kültürlerarası bir davranış kritiği yoluyla aşılabilir. Acil çözüm bekleyen sorun 1948'deki temsilcilerin evrensellik savlarını meşrulaştırıp meşrulaştırmadıklarından ziyade bizim bugün bu fikirler için nasıl bir evrensel anlayış inşa ettiğimiz.

Bazı yönetimler insan haklarının yerli halklar ya da azınlıklar için "kolektif haklar" kavramını içermesi talebine itiraz eder. Bu itiraz insan haklarının neler hakkında olması gerektiği konusundaki belirli bir anlayışa dayanır (örneğin, bazıları insan haklarının başlangıç noktasını *birey* ile devlet arasında hayalî bir toplumsal sözleşme bulunması olarak görmektedir); ancak, bu kavramsal itirazı Batılı ülkelerde gazeteler (ifade özgürlüğü adı altında), sendikalar (toplanma özgürlüğü adı altında) ve şirketler (mal ve mülk edinmeye saygı adı altında) gibi varlıklar için getirilen "insana özgü" haklar teminatıyla bağdaştırmak zor. Benzer biçimde; ekonomik, günümüzde toplumsal ve kültürel haklar hakkında süregelen tartışmaların karşısına da barınma, sağlık ve eğitim haklarının hukuksal yaptırımla gerçekleştirilebilir varlıklar kabul edilemeyeceğini düşünenler çıkmakta – bu kişilere göre en iyisi bu hakları beklentiler, kamu siyasası hedefleri ya da yalnızca sosyalist retorik

olarak görmek. İnsan haklarında uzman kuruluşların bu tür ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara ne ölçüde anlam kazandırdığını daha sonra göreceğiz.

Şu halde, insan hakları mesajı görünüşte evrensel düzeyde kabul görmüş olsa da insan haklarını nelerin oluşturduğu ve hakların nasıl uygulanması gerektiği konularında hâlâ anlaşmazlık sürmekte. Belli ki ulusal düzeyde uygulama bir başlangıç noktası oluşturabilir. Bugün birçok ülkede ulusal yasalar uluslararası insan haklarını ya aynen benimsemekte ya da etkili kılmakta (yani, uluslararası insan haklarının ulusal hukuk düzenine "çevirisi" yapılmakta). Hiç kuşkusuz bu hiç de kusursuz bir süreç değil ve birçok hak da bu çeviri esnasında kaybolup gitmekte.

Dahası, görkemli savlardan ayrıntılı uygulama ve inanılırlığa doğru indiğimizde insan haklarının ilgili ülkenin kültürel ve ekonomik bağlamına göre uygulanması gerektiği tepkisiyle karşılaşıyoruz. Bu bazen insan haklarının "evrenselliği" açısından ölüm çanı olarak görülmekte. Ancak, insan haklarının yerel bağlamdan bağımsız olarak işleyebileceğini ya da işlemesi gerektiğini düşünmek hata olur. Yaşam hakkı gibi kabul görmüş bir hakkın uygulanması bile bağlama bağlı olarak farklı yorumlarla karşılaşabilir. Yakın tarihlerde ayrılmış iki ebeveynin dondurulmuş embriyoları konusunda yaşadıkları bir anlaşmazlık konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vardığı karara göre

> yaşamın başlangıcının bilimsel ve yasal tanımı konusunda Avrupa'da bir fikir birliği olmamasından ötürü, yaşam hakkının ne zaman başladığı konusu Mahkeme'nin Devletlerin

kendi bağlamlarında karara bağlamaları gerektiğine inandığı konular arasında yer alır.

Uluslararası yargıçlar embriyoların ortadan kaldırılmasının annenin kişisel yaşamına saygı hakkının ihlali olup olmadığı konusunda farklı görüşlere sahipti. Konunun her şeyin üstünde tutulan insan hakları prensiplerini temel alan bir hukuk kurumu yerine ulusal hukukçuların eline bırakılmasına karar verdiler. Farklı ülkelerde, babanın embriyosunun anne rahmine yerleştirilmesine verdiği onayı geri çekmesi farklı biçimlerde değerlendirilir. Avrupa devletleri arasında bir "uluslararası uzlaşma" ya da "ortak zemin olmayınca, İnsan Hakları Mahkemesi önünde duran yasanın (embriyonun yerleştirilmesi öncesinde babanın onayının alınmasını gerektiriyordu) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin izin verdiği sınırlar dahilinde kaldığını gördü. Kısacası, insan hakları hukuku farklı kültürler ve uluslar arasında farklı uygulama yaklaşımlarına olanak tanır. Aynı zamanda, elbette, her bir hakkın temel birer içeriğinin bulunduğu ve bu içeriğe saygı gösterilmemesinin evrensel düzeyde muhalefetle karşılaşacağı da kabul edilir.

Uluslararası Sözleşmeler

Uluslararası Bildirge'nin kabul edilmesinin ardından, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu uygulama için önlemler de içeren ve bir anlaşma yapısını taşıyan, yasal yönden bağlayıcı bir metin üzerinde çalışmaya başladı. Yönetimler mevcut Bildirge'yi tamamlamak için insan hakları

konusunda çok taraflı ve bağlayıcı bir anlaşmanın bulunması gerektiğine karar vermişti. Tek bir sözleşmeye bütün hak tiplerini katma konusundaki siyasal anlaşmazlıklardan ötürü Genel Kurul Komisyon'dan iki ayrı sözleşme oluşturmasını istedi; bunlardan biri "kamusal ve siyasal haklar"ı, diğeri de "ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar"ı içeriyordu. 16 Aralık 1966 tarihinde Genel Kurul *Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Hakkında Uluslararası Sözleşme* ile *Kamusal ve Siyasal Haklar Hakkında Uluslararası Sözleşme*'yi onayladı. Her iki sözleşme de 1976'da yürürlüğe girdi.

Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Hakkında Uluslararası Sözleşme eğitim, gıda, barınma ve sağlık konularının yanı sıra çalışma ile adil ve uygun koşullarda çalışma haklarını içerir. Sözleşmeye taraf olan bir devlet mevcut kaynaklarını en üst düzeyde kullanarak Sözleşmede dile getirilen hakların daha da ileri götürülmesi için çaba harcamayı kabul eder. Kamusal ve Siyasal Haklar Hakkında Uluslararası Sözleşme ise yaşam, özgürlük, adilce yargılanma, seyahat özgürlüğü, düşünce, vicdan, barışçıl örgütlenme, aile ve kişisel yaşam hakları gibi hakları güvenceye alır. Aynı zamanda da kölelik, işkence, zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele, cezalandırma, ayrımcılık ve keyfi nedenlerle tutuklama, borçtan ötürü hapse atma konularında da yasaklar getirir. Her iki sözleşme de bu tümceyle başlar:

> Tüm halklar kendi geleceklerini tayin hakkına sahiptir. Bu haktan ötürü de kendi siyasal konumlarını özgürce belirler ve ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini özgürce sürdürürler.

Bu iki Sözleşmeye, Evrensel Bildirge de dahil edilerek, "Uluslararası Haklar Bildirgesi" de denir.

1950'lerde süper güçler arasındaki ideolojik ve siyasal mücadele uluslararası insan hakları gündemine yerleşti ve savaşın hemen ardından Evrensel Bildirge'nin kabulüne yol açan ivme de büyük ölçüde azaldı. Ancak, Birleşmiş Milletler'de insan hakları dalgası 1960'ların başlarında, özellikle de sömürgeciliğin sona ermesinin bir sonucu olarak, yeniden ivme kazandı. Birleşmiş Milletler kurulduğunda sömürge yönetiminde olan birçok Afrika ve Asya ülkesi artık bağımsızlık kazanıyordu. Bu devletlerin birçoğu da sömürge geçmişlerinden ötürü insan haklarına ayrı bir ilgi beslemekteydi. Birleşmiş Milletler'in üye sayısı bir anda iki katına çıktı ve 1960'ların ortalarına gelindiğinde de gelişmekte olan ülkeler Genel Kurul'da oy kullanan en geniş blok halini aldı. Bu ülkelerin katılımı Birleşmiş Milletler'in insan hakları etkinliklerini canlandırdı ve uluslararası insan hakları gündemini yepyeni yönlere taşıdı.

Birleşmiş Milletler'de Benimsenen Diğer İnsan Hakları Sözleşmeleri

"Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi"ne ek olarak, Birleşmiş Milletler örgütü birtakım başka uluslararası insan hakları sözleşmelerinin de kaynağı oldu. İnsan hakları dizgesinin "çekirdeği"ni oluşturduğu düşünülen diğer sözleşmeler arasında *Her Tür Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Hakkında Uluslararası Sözleşme* yer alır; 1969'da yürürlüğe giren bu Sözleşme şu konulara yasaklama getirir:

siyasal, ekonomik, kültürel ya da kamu yaşamının diğer herhangi bir alanında insan haklarının ve temel özgürlüklerin tanınmasını, dile getirilmesini ya da kullanılmasını etkisiz hale getirme ya da engelleme amaç ya da sonucunu taşıyan ve ırk, renk, aile, ya da ulusal ya da etnik kökene dayalı her türlü ayrımcılık, dışlama, kısıtlama ya da tercih

Kadınlara Yönelik Her Tür Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Sözleşmesi kadınların eğitim, sağlık ve istihdamın yanı sıra siyasal ve kamusal yaşama eşit düzeyde katılımını sağlamak için oluşturuldu. 1981 yılında yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye göre, devletler şu yükümlülükleri de taşır:

> Erkek ya da kadınların astlık ya da üstünlüğü düşüncesine ya da erkekler ve kadınlar için basmakalıp rollere dayanan önyargıların ve geleneklerin ve diğer tüm uygulamaların ortadan kaldırılması için erkek ve kadınların davranışlarını belirleyen toplumsal ve kültürel yapıların elden geçirilmesi.

İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezalandırmaya karşı Sözleşme 1987'de yürürlüğe girdi. Sözleşme (Sözleşme'nin amaçlarına yönelik olarak) işkencenin tanımını içerir ve Sözleşme'ye taraf olan ülkelerin yükümlükler üstlenmesi gerektiğini vurgular: yönetimi altındaki tüm bölgelerde işkence eylemlerini engellemek için önlemler almak; bir kişinin bir ülkede işkenceyle karşılaşma tehlikesi içinde olacağına inanmak için yeterli neden bulunduğunda o kişiyi o devlete iade etmemek; yurt dışında meydana gelmeleri durumunda bile işkence eylemlerinin ülke mahkemelerinde yargılanacağını temin etmek.

İşkence ile diğer insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelelere getirilen yasaklamaları gelecek bolümde ele alacağız.

Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuk için "çocuklara uygulanabilir yasalar gereğince yetişkinliğe daha erken bir yaşta erişilmemesi durumunda, on sekiz yas altındaki herkes" tanımını getirir. Sözleşme ekonomik acıdan sömürü, çocuk ticareti, uyuşturucu kullanımı ve her tür cinsel istismara uygulamasına karşı çocukları korumayı amaçlar. Sözleşme'ye rehberlik eden prensipler çocukların en üst düzeyde çıkarını düşünmek, ayrımcılıktan uzak durmak ve çocukların isteklerine saygı göstermek gereksinimidir. Sözleşme 1990'da yürürlüğe girdi ve Birleşmiş Milletler'in en yaygın düzeyde onay gören insan hakları sözleşmesi haline geldi. Sözleşme'yi bütün Birleşmiş Milletler üyeleri içinde bir tek Somali ile Birleşik Devletler onaylamadı.

Çekirdek nitelikli insan hakları anlaşmalarının yedincisi, 2003 yılında yürürlüğe giren *Tüm Göçmen İsçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunması Hakkındaki Uluslararası Sözleşme.* Ne yazık ki, bu sözleşmedeki yükümlülükleri kabul eden devletlerin çoğunluğunu işçilere ev sahipliği yapanlar değil işçileri *gönderen* devletler oluşturmakta. Bu da sözleşmenin getirdiği yükümlülüklerin etkisini ve kapsamını azaltmakta ve bu işçilere ev sahipliği yapan devletlerin sözleşmenin koşulları ile gözlemleme unsurlarının olası denetlemesinden muaf kalmayı başardıkları anlamını taşımakta.

2006 yılının sonunda iki yeni sözleşme kabul edildi. Birincisi *Özürlü İnsanların Hakları Hakkında Uluslararası Sözleşme.* Temel haklar arasında karar verebilme hakkı, evlenme hakkı, aile kurma hakkı, çalışma hakkı ve eğitim hakkı bulunmakta. Devletler özüre dayanan ayrımcılıktan

uzak durmakla ve "herhangi bir kişi, kuruluş ya da özel girişim"in bu tür ayrımcı uygulamalarını ortadan kaldıracak önlemleri almakla yükümlü. İkinci sözleşme de *İnsanları Ortadan Kaybolmaya karşı Korumak İçin Uluslararası Sözleşme*. Bu sözleşme insanların zor kullanılarak ortadan kaldırılmaları suçu karşısında ulusal yargılama ve cezalandırma koşullarını ortaya koymakta. Bu suç şöyle tanımlanıyor:

> Devlet'in kurumları tarafından ya da Devlet'in verdiği yetki, destek ya da onayla hareket eden kişiler ya da gruplar tarafından gerçekleştirilen tutuklama, gözaltına alma, kaçırma ya da diğer türden özgürlükten mahrum edici eylemin ardından özgürlükten mahrum etme eyleminin reddedilmesi ya da ortadan kaybolan kişinin basına gelenler ya da yeri hakkında bilgi vermenin reddedilmesi sonucunda kişinin hukukun korumasından çıkarılması.

İnsan Haklarının Sözleşmeler Yoluyla Korunması

Bu anlaşmalar ile Amerikan Devletleri Örgütü, Avrupa Konseyi ve Afrika Birliği'nin bölgesel düzeydeki koşut gelişmeleri birtakım hakları dile getirmekte ve yönetimlerin insan haklarını koruma yönünde gündeme getirdikleri istekliliğe kanıt oluşturmakta. Ama işe yarıyorlar mı? İnsan hakları ihlallerinin her gün karşımıza çıkan kanıtları sözleşmeler oluşturup imzalamanın yeterli olmadığını göstermekte. Sözleşmelerin sağladığı garantileri daha etkili

kılabilmek için büyük çaba gösterilmekte. Bu da birtakım cephelerde gerçekleşmekte.

Birincisi, yönetimlerin insan hakları yükümlülüklerini nasıl yerine getirdiklerine ilişkin raporları incelemek üzere uzman gözlemleme organları oluşturuldu. Bu süreçte iki ya da üç gün kadar süren bir "yapıcı diyalog" sonrasında ilgili komitenin "nihai gözlemler"i gelmekte. Bazı gözlemleme organları gerçekleri öğrenme ve ülkeleri ziyaret etme etkinliğiyle ilgilenmekte. İşkencenin önlenmesi bağlamında, Avrupa Konseyi'nin uzman örgütü 46 Avrupa ülkesindeki tutukevlerini önceden yapılan bir plan dahilinde ya da önceden haber vermeksizin gezmekte. Yeni bir Birleşmiş Milletler komitesi de yeni bir sözleşmeyi imzalayan bütün devletlere benzer ziyaretler gerçekleştirecek.

İkincisi, bazı sözleşmelere göre, şikayeti olan bireyler şikayetlerini uluslararası düzeyde gerçekleştirebilir (genellikle de yalnızca sözleşme uyarınca "şikayet hakkı"nı tanıyan devletlere karşı). Özellikle de Avrupa ve Amerika İnsan Hakları Mahkemeleri ile Afrika Kişi ve Halkların Hakları Komisyonu gibi bölgesel örgütlerin gerçekleştirdiği muhteşem çalışmayı kabul etmek gerekir. Bu örgütler hem insan hakları anlayışımızın boyutunu genişleten hem de yasalarda bazı somut koruma ve değişikliklere yol açan çok etkileyici bir yargılama süreci geliştirdi. Bireysel şikayetlerle ilgilenen dizge aynı zamanda Avrupa'da verilen hükümler (Avrupa İnsan Hakları Komitesi 2005 yılında 1000 davayı karar bağladı) ile dünyanın geri kalanındaki şaşırtıcı düzeydeki yetersizlik (örneğin, aynı dönemde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi toplam 27 görüşmeye ilişkin karar açıklayabildi) açısından da hayranlık uyandırıcı.

Üçüncüsü, bu hakların anlaşmalarla pekiştirilmesi kurbanların eline yetkililere uluslararası yükümlülüklerini anımsatma kozunu verebilir ve bu da ulusal düzeyde hukuksal yollardan ya da diğer süreçler yoluyla çok çeşitli talepleri ve itirazları meşrulaştırmakta.

Son olarak, soykırım, işkence ve ortadan kaldırma gibi bazı durumlarda sözleşmeler kendi ülkeleri dışında yakalanan bireylerin yargılanmaları için yasal çerçeve sağlamakta. İşkence sözleşmesi bazı bireylerin bu tür yargılamalar karşısında dokunulmazlık taşıdığı yönündeki hukuksal görüşlerin reddedilmesinde kullanıldı (Senatör Pinochet Londra'da gözaltına alındığında da işte bu durum gerçekleşti).

İnsan haklarının korunması için bu anlaşmalara güvenmek yine de tatmin edici olmaktan uzak. Yönetimlerin sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerine uyup uymadıklarını gözlemlemek büyük ölçüde ya bireylerin rapor etmesi ya da sivil toplum kuruluşlarının gündeme getirmesine bağlı. Bağımsız uzmanlardan oluşan gözlemleme örgütleri bir ülkedeki insan hakları durumunu inceleme konusunda çok büyük işler gerçekleştirir ve yönetimin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirir hale gelebilmesi için atılması gereken adımları önerir. Fakat, bir devletin işbirliği yapmayı reddetmesi durumunda gözlemleme örgütlerinin elinde tek güç olarak durumu tüm dünyaya duyurmak kalır. Bunun etkili olabilmesi için de başkalarının durumu rapor etmesi ve söz konusu yönetimin ortaya konulan eksikliklerini dikkate alması gerekir.

Bu sözleşmelerin gerçek etkisini değerlendirmek zor. Prensiplerin çevirisi incelik gerektirmekte ve etkisini gös-

termesi de zaman almakta. Yetkililerin harekete geçmeden önce bir kez daha düşünmeyi yeğlemelerinden ötürü gözden kaçan insan hakları ihlallerinin tam sayısını asla öğrenemeyeceğiz. Ancak gözlemleme örgütlerinin raporlarında yer alan önerilerin bir sonucu olarak gerçekleşmiş gelişmelerin somut kanıtları da mevcut. Bazı durumlarda, ulusal siyasaların insan hakları prensiplerine uyumlu olmaları için yeniden düzenlenmeleri gerekti; başka durumlarda da bireysel şikayetler yasalarda ve uygulamada köklü değişikliklere yol açtı. Böyle değişikliklerin somut örnekleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni yorumlayıp uygulayarak verdiği kararların özetlerinde bulunabilir. Aşağıdakileri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi huzuruna getirilen davaların bir sonucu olarak Birleşik Krallık yasalarında gerçekleşen ünlü değişiklikleri anabiliriz: terörist olduğundan kuşkulanılanlar için kullanılan sorgulama yöntemlerine (duvar dibinde ayakta dikilme, kafaya örtü geçirilmesi, uykudan mahrum etme, hışırtı sesi kullanımı) getirilen yasaklama; Kuzey İrlanda'da erkekler arasındaki cinsel ilişkinin suç olmaktan çıkarılması; bütün okullarda fiziksel cezalandırmanın kaldırılması; telefon dinleme için hukuksal bir çerçeve geliştirilmesi; sevk edilecek kişinin işkence riskiyle karşılaşabileceği ülkelere gönderilmesinin engellenmesi; silahlı kuvvetlere gay erkeklerin ve lezbiyenlerin kabulünü engelleyen yasağın kaldırılması; evlenme hakkı da dahil olmak üzere transseksüellerin haklarının tanınması. 2000 yılından beri, Birleşik Krallık'ta yürürlükte olan İnsan Hakları Yasası bu Avrupa Sözleşmesi çerçevesinde gerçekleşen insan hakları ihlallerine yönelik şikayetlerin ulu-

sal mahkemelerin huzuruna getirilmesine olanak tanımakta.

Bunlar önemli kazançlar olsa da konunun geneline bakmamız gerekir. Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi gruplar tarafından oluşturulan yıllık insan hakları raporları tüm dünyada insan haklarının durumunun ne kadar iç karartıcı kalmayı sürdürdüğünü gösteriyor. Bölgesel ve uluslararası sözleşmelerin geniş onay görmesine karşın, insan hakları ihlalleri dünyanın her yanında mevcut. Belki aşağıdaki metinler devam eden zorluklardan bazıları hakkında bir fikir verebilir.

Uluslararası Af Örgütü 2005'te Afrika'ya ilişkin bu karara vardı:

> Milyonlarca erkek, kadın ve çocuk yoksul olmalarının yanı sıra temiz su, uygun barınma, yiyecek. eğitim ve temel sağlık hizmetlerinden yoksun kaldı. Bu durumu çok yaygın ve artık dizgesel hale gelen yolsuzluk ile yönetimlerin kendi vatandaşlarına en temel ekonomik ve toplumsal hakları sağlama konusundaki apaçık isteksizliği daha da kötüleştirdi. Tüm bölgede yüz binlerce aile zorla yurtlarından uzaklaştırıldı ve bu durum bu kişilerin temel insan haklarının ihlalini daha da artırdı.

Uluslararası Af Örgütü'nün 2005 yılında Amerika kıtası değerlendirmesi de şöyle:

> Güvenlik güçleri üyeleri hiçbir ceza almadan yaygın düzeyde insan hakları ihlalleri gerçekleştirmeyi sürdürdü. Bölgenin tamamında bazen gözaltında ölümlerle sonuçlanan

işkence ve kötü muamele rapor edilse de suçluların çok azı cezalandırıldı. Kurbanlar, onların yakınları ya da şikayetlerini ilettiklerinde onları temsil edenlerin yanı sıra tanıklar, jüri üyeleri ve araştırmacılar sık sık engellendi, taciz edildi, ölümle tehdit edildi ve bazen de öldürüldü.

Asya'da:

Silahlı grupların sivillere karşı saldırıları Afganistan, Bangladeş, Endonezya, Hindistan, Nepal ve Ski Lanka dahil olmak üzere bölgenin birçok kısmını etkiledi. Bombalama eylemleri kan dökülmesine neden oldu ve birçok insanın yaşamına mal oldu. Bazı devletlerin bu tür saldırılara tepkisi orantısız düzeydeydi ve kimi zaman da marjinal ve azınlık gruplara karşı ayrımcılık içerdiği için zaten mevcut olan sorunları ve ya da cezalandırmaları daha da pekiştirdi.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da:

Birkaç istisna dışında, insan hakları ihlallerini gerçekleştirenler yönetimlerin bu insanlardan hesap sormaması ve kurbanlar için de adaleti temin edememesi yüzünden cezadan muaflık durumunun tadını çıkarmayı sürdürdü. Bölgedeki birçok ülkede güvenlik ve istihbarat hizmetlerine zanlıları çok uzun sürelerle, genellikle de tamamen yalıtılmış bir biçimde hiçbir suçlama olmadan, insanları işkence ve kötü muameleye maruz bırakarak gözaltında tutma yetkisi verildi; bu insanlar eylemlerini resmî onayla gerçekleştirdiklerinden ve mahkemelerin müdahale etmesinden hiç korkmadan insan hakları ihlallerini gerçekleştirdi.

Ve Avrupa'da:

> Bölgedeki birçok ülke yoksulluk, şiddet ya da cezalandırmadan kaçanları kendisine çekti. Sığınmacılığın temel olarak bir insan hakları konusu olduğu gerçeği "yasadışı göç"ü denetlemek ya da "güvenlik konuları"na öncelik vermek için yapılan siyasal baskı karşısında unutulup gitti. Taşıdıkları uluslararası yükümlülükleri görmezden gelen bazı devletler sığınmacı olmak isteyenleri yasadışı yollardan hapse attılar ve bunu izleyen süreci yerine getirmeden sınır dışı etme eylemleri gerçekleştirdiler; koruma talep edenlerin şiddete maruz kalma riskinin mevcut olduğu ülkelere gönderildiği durumlar da oldu. Sığınma talep edenler, göçmenler ve azınlıklara tüm bölgede ırkçılık ve ayrımcılıkla karşılaşmayı sürdürenler arasında yer almaya devam etti.

Ayrıntılı ülke raporlarında değinilen tüm yönetimler uluslararası insan hakları yasasına uyma yükümlülüğü olan yönetimler. Tamamen sözleşmelere ve anlaşmalara güvenmek aptallık gibi görünmekte. Ama bu bölümde ele aldığımız anlaşmaları konudan sapma ya da konuyla ilgisiz oldukları gerekçesiyle bir kenara atmak yerine, belki de bu sözleşmeleri yönetimlerin başarımını meşru yollardan yargılayabileceğimiz yasal çerçeveyi oluşturduklarını düşünmek tercih edilebilir. Evrensel Bildirge'nin, insan hakları sözleşmelerinin ve ardından bu metinlerin ulusal hukuka aktarılmasının mevcut olması durumunda, insan hakları kavramını saçmalık ya da yabancı güçlerin bir dayatması olarak nitelendirmek çok kolay olurdu.

III. Bölüm

İNSAN HAKLARI DIŞ SİYASASI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN ROLÜ

Birleşmiş Milletler'in insan hakları anlaşmalarının öyküsü bizi tatmin etmeyebilir. Bu hakların yaptırım gücü nerede? Elimizde yasal bir çerçeve ile sivil toplum örgütlerinin raporları var, ama bu hakların uygulamada gerçekleştirilmelerini sağlayacak baskı unsurları nerede? Yönetimler dış siyasalarının insan haklarını yüceltmek ve korumakla ilgili olduğunu söylediğinde bu aslında ne anlama gelir? Yönetimler aslında başka devletlere karşı uluslararası düzeyde itirazlarını dile getirmek için bu anlaşmaları çok ender olarak kullanırlar. Dış siyasa açısından insan hakları daha fazla açıklamayı hak etmekte.

Bir devletin kendi insanlarına nasıl davrandığının diğer yönetimleri ilgilendirmesinin meşruluk taşıdığı görüşü uluslararası ilişkilerde oldukça yakın tarihlere ait bir yenilik. Devletlerin iç işlerine müdahale edilmeyeceği kavramı 20. yüzyılın büyük bir bölümüne bir karabasan gibi çöktü

ve insan haklarına dayanan anlamlı düzeyde dış siyasayı da engellediği görüldü (bakınız Kutu 11).

1998 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 50. yıldönümüne gelindiğinde, dış ilişkilerde insan haklarını konusunu gündeme getirmek sıradan bir hal alıyordu; ancak, pragmatik siyasetle ilgilenenlerin birçoğu bu ilişkileri kozmetik amaçlı görmekteydi. Yıldönümü dolayısıyla bir mülakatta konuşan eski İngiliz Savunma Bakanı Alan Clarke çıkar çatışmasını şu bağlamda görmekteydi:

> Benim başlıca görevim kendi ülkemin insanlarına hizmet. Diplomasi çatışan ulusal çıkarları ya uzlaşma ya da tehdit yoluyla bağdaştırma işidir ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyma çabası da öncelikler listesinde oldukça alt sıralarda yer alır.[1]

Böyle bir yaklaşım neredeyse her zaman uluslararası ilişkileri yönlendirmiştir ve bugün de önemli dışişleri bakanlıklarının bazı bölümlerinde hüküm sürmekte; fakat asıl önemli olan nokta, gerçek "ulusal çıkarlar"ın neler olduğuna yönelik anlayışların değişebilir olması. Ulusun insan hakları konularının diğer yönetimlerle birlikte ele alınmasını istediğini ve yurtdışında insan haklarının geliştirilmesinin aslında ulusal çıkarlar dahilinde olduğunu yönetimler anlamaya başlıyor: güvenlik tehditleri azaldıkça, uluslararası istikrar artar. Buna ek olarak, idealistçe davranarak, milyonlarca vatandaşın bencil değil özgeci oldukları

1) A. Clarke *The Observer*, 6 Aralık 1998, 'Words with Power to Stop Tyranny', s. 22.

Kutu 11: Paul Sieghart'ın *The Lawful Rights of Mankind* adlı kitabının Önsöz'ü[2]

İkinci Dünya Savaşı'nın en sonuna kadar, uluslararası ilişkilerde herkes tarafından kabullenilmiş bir doktrine göre bir devletin kendi vatandaşlarına nasıl davrandığı tamamen kendi egemenlik haklarını ilgilendiren bir konuydu ve o devletin sınırları dışında hiçbir gücü de meşru açıdan ilgilendirmezdi. 1936 yılında bir iyi niyet heyeti hiç de olumlu karşılanmayan Nürnberg yasaları ve bu yasaların Alman Yahudilerini yargılamak için uygulanma yöntemleri hakkında Başbakan Adolf Hitler'i ziyaret etmiş olsaydı, Führer büyük olasılıkla bu yasaların Alman Anayasası'nın hükümlerine tamamen uygun bir biçimde, anayasal ve yasal açıdan bu yasaları çıkarmaya yetkin bir meclis tarafından çıkarıldıkları ve ne yasaların ne de onların uygulanışının burunlarını sokacak yabancıları ilgilendirdiğini belirterek böyle bir girişimi o klasik "egemen Alman devletinin iç işlerine meşru olmayan müdahale" gerekçesiyle tersleyecekti. Ve o zamanki uluslararası hukuk açısından da tamamen haklı olacaktı – tıpkı benzer bir heyetin aynı tarihlerde Sovyetler Birliği'nde "kulak"ları ortadan kaldırdığı için Genel Sekreter Josef Stalin'e çıkışması durumunda Stalin'in haklı olacağı gibi.

2) P. Sieghart, *The Lawful Rights of Mankind: An Introduction to the International Legal Code of Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 1986), s. vii.

ve her nerede olurlarsa ıstırap çekenlere çare olmayı istedikleri görüşünün de ulusal çıkarlara dahil olmasını umabiliriz.

Yakın zamanlarda birçok ulusal yönetim kendi yabancı temsilcilikleri dahilinde insan hakları birimleri, insan hakları konusunda tavsiye komiteleri, hatta insan hakları bakanlıkları oluşturdu. Yasal çerçeve geliştikçe ve retorik de yapıcı tartışmaya kaydıkça, daha fazla sayıda yönetim de insan hakları siyasası ve uzmanlığını yönetimin ve dış işlerinin tüm yönlerinin merkezinde yer alan bir unsur olarak görür hale gelebilir. Elbette insan haklarının dış siyasanın merkezinde yer aldığını ilan etmekle karar verilme mekanizmalarını gerçek anlamda değiştirme arasında fark var. İnsan haklarına duyulan saygının bugün devlet içindeki karar verme mekanizmalarının bir bölümünde dikkate alınan bir unsur olduğu söylenebilir: bazı uluslararası ve bölgesel örgütlere kabul koşulu olarak; ticaret anlaşmalarında ve tercihli tarifelerde; dışsatım kredi teminatlarında; silah satışlarında; dolaysız yabancı yatırımlarda; uluslararası finans kuruluşlarıyla ilişkilerde; Birleşmiş Milletler teknik destek programlarında; uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında. İnsan haklarını geliştirme istekliliği de başka devletler çok çeşitli anlaşmalara taraf olabilmek için neredeyse bir koşul haline geldi. Bunun çok açık bir örneği, insan haklarına saygının Avrupa Birliği'ne kabul edilme için resmî bir ön koşul yapılması. Kısacası bütün devletler, temsilcileri yoluyla, artık insan hakları karnelerinin uluslararası alanda nasıl değerlendirildiğine dikkat etmek zorunda. Bu belirgin gelişmeyle karşıt bir biçimde de, unutmayalım ki diğer "ulusal çıkarlar"la açık bir çakışma yaşandı-

ğında başka ülkelerde insan haklarına saygı konusu öncelikler listesinin hâlâ alt sıralarında bulunmakta. Bunun ne ölçüde değişeceği halkın bu öncelikleri yeniden düzenleyecek bir insan hakları dış siyasasına bağlı kalacak liderleri destekleme kararlılığına bağlı.

İnsan Hakları Dış Siyasasının Sınırları

İnsan haklarının dış siyasa yoluyla geliştirilmesi çeşitli nedenlerden ötürü tartışmaya açık olabilir. Birincisi, askeri güç kullanımı için gerekçe gören bazı devletlerden gelen tepkiler var. NATO'nun (Kosova ile bağlantılı olarak) Sırbistan'ı bombalamasına önemli devletlerden sert tepkiler geldi. Çin Büyükelçisi'nin Cenevre'de Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşma insan hakları dış siyasasının uyandırabileceği kuşkuları örneklemekte:

> Yakın zamanlarda, bazı insanlar kendi insan hakları değerlerini başkalarına zorla kabul ettirmek ve hatta bu bahaneye dayanarak baskıcı siyasalarını sürdürmek ve kendi saldırgan etkinliklerini yasallaştırmak için egemenlik ile insan hakları arasındaki ilişkiyi tersine çevirmektedir. Eğer bu siyasa inatla sürdürülecek olursa, hem insan haklarının korunması garantiye alınamaz bir hal alacak, hem de küresel barış ve güvenlik tehdit altında kalacak.

Rusya Başkanı Yeltsin de insan hakları bahanesini reddederek NATO bombardımanı konusunda Birleşik Devletler'i benzer terimlerle suçlamaktaydı:

Avrupa'nın geleceği hakkındaki tartışmalar esnasında yüzeye çıkan fikirlerin hepsini de sağlam temelli bulduğumuz söylenemez. Burada sözünü ettiğim şey başka bir devletin iş işlerine "insanî müdahale" –yepyeni bir görüş– çağrıları; üstelik bu çağrılar bir de insan haklarını ve özgürlüğü korumak bahanesiyle yapıldığında. Böyle müdahalelerin nasıl orantısız sonuçları olabileceğini hepimiz biliyoruz. NATO'nun Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde Yugoslavya'ya karşı gerçekleştirdiği saldırganlığı anımsamak yeterli.

İnsan hakları ihlallerine ilişkin şikayetlerin askerî müdahaleyi haklı çıkarmak için bahane olarak kullanıldığı kuşkusu 1999'daki Kosova müdahalesinden beri giderilemedi. Aslında, insan hakları ihlalleri ile askerî müdahale arasındaki ilişkinin daha fazla kavramsallaştırıldığı görüldü. Soykırım ve insanlığa karşı diğer suçlar gibi uluslararası suçları bastırma ve engelleme gereksiniminin giderek kabul görmesi, devletlerin insanî nedenlerle (diğer bir adıyla "insani amaçlı müdahale") başka bir devlete askerî müdahalede bulunma hakkının doğması olasılığının gelişmesiyle ilişkilendirilir. 1999'da NATO'nun Kosova halkını korumak için gerçekleştirdiği müdahaleye Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin katılmamasının ardından, Birleşik Krallık hükümeti de dahil olmak üzere birçok hükümet devletlerin "insanî felaket" karşısında bir başka devlete karşı güç kullanmalarına yasal zemin hazırlayacak durumları araştırmaya başladı (bakınız Kutu 12).

Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu "insanî amaçlı müdahale" kavramını *koruma sorumluluğu* biçiminde yeniden düzenledi. "Koruma sorumluluğu" dü-

şüncesi"ni Komisyon insanî çalışmaların gözle görülür biçimde askerileştirilmesinden kaçınılması ve müdahale gerekçelerini basitçe "insanî" olarak etiketlendirerek peşin hüküm verilmesinden kaçınılması gereksiniminden türetti. Konuların yeniden kavramsallaştırılmasını sağlama isteği

Kutu 12: Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Robin Cook, Ocak 2000[3]

Birleşik Krallık'ın Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne "uluslararası topluluğun, eyleme geçmenin ne zaman doğru olacağına karar vermesine yardımcı olabilmek için birtakım görüşler sundu:

- birincisi, her türlü müdahale tanım gereği önceden engellemenin başarısızlıkla sonuçlanması anlamını taşır. Güç kullanma her zaman başvurulacak en son çare olmalıdır;
- ikincisi, şiddeti durdurmanın ilk sorumluluğu şiddetin gerçekleştiği devlete aittir;
- ancak, üçüncüsü, büyük ağırlık taşıyan insanî bir felaketle ve bunu durdurmaya ya da engellemeye istekli ya da muktedir olmadığını sergileyen bir yönetimle karşılaşıldığında, uluslararası topluluk harekete geçmelidir;
- ve son olarak, bu bağlamda kullanılacak gücün kolektif, orantılı, hedeflerine ulaşma olasılığı yüksek olması ve uluslararası hukuka göre yürütülmesi gerekir."

3) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Robin Cook, Uluslararası İlişkiler Kraliyet Enstitüsü'nde konuşma, Chatham House, 28 Ocak 2000, *Human Rights: Foreign and Commonwealth Office Annual Report 2000*, içinde, s. 135.

söz konusuydu. Birleşmiş Milletler 2005 Zirvesi'nde bir araya gelen Devlet ve Hükümet Başkanları bu yeni kavramı uygun buldu ve devletler kendi halklarını "soykırım. savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar"dan korumayı açıkça başaramadıklarında zamanında ve kararlı kolektif eyleme geçme kararı alındı. Metin iyice yorumlandığında askerî güç kullanmadan önce Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onayının alınması gerekliliğinin değişmediği görülse de, bu alandaki gelişmeler devletlerin bir devletin kendi halkını koruyamamasına yanıt olarak askerî güç kullanma konusunda kendilerini daha rahat hissetmeleri olasılığını doğurdu. Afrika Birliği devletleri de Birliği'nin temel prensiplerinden birini şu şekilde ifade etti: "Savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlar gibi ciddi durumlarda Genel Konsey'in kararı doğrultusunda Üye Devletlere Birlik tarafından müdahale hakkı." Ruanda, Srebrenica, Kosova ve Darfur bağlamında sivil nüfusu korumak için güç kullanma çağrıları, askerî güç kullanımını haklı çıkarmak için insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları kavramlarına dayandırıldı. Bugün, uluslararası topluluğun Bosna ve Ruanda halklarını korumakta gösterdiği başarısızlık karşısında, süregelen soykırım ya da insanlığa karşı işlenen suçlara karşı etkili koruma sunulması beklentilerinin arttığını söyleyebiliriz. Darfur'da gerçekleşen zulme yönelik endişeler sürekli bu küresel yükümlülüğü akıllara getirmekte. Ancak, Darfur halkına sunulan koruma çok büyük düzeyde yetersiz kaldı ve 2006 boyunca da ırza geçme ve öldürme olayları devam etti. Koruma sorumluluğu biçimindeki temel prensip, günümüzün silahlı çatışma kurbanları açısından, içi boş bir görünüm sergilemekte.

Askerî güç kullanımı için insan haklarının öne sürülmesini değerlendirmek birkaç unsurdan ötürü kolay değil. Birincisi, birçok durumda müdahalede kullanılmak için gereken gücün iyilikten çok zarar vermesi tehlikesi var. İnsanlar askerî müdahalelerde yaşamlarını yitirir; daha fazla yaşamı kurtarmak için kaç yaşamdan feda etmek gerekir? İnsan hakları ihlalleri sürmekteyken bile, insan hakları eylemcileri bazen insan hakları adına askerî güç kullanımına kuşkuyla yaklaşmakta. Merkezi ABD'de bulunan İnsan Hakları İzleme Örgütü 2004 *Dünya Raporu*'nda şunları yazmaktaydı:

> günümüzde savaş yanlıları savaş için insancıl bahaneler bulmaya büyük önem verdikleri için, bu savı değerlendirme gereksiniminin önemi de arttı. Vardığımız sonuca göre, Saddam Hüseyin rejiminin dehşetine karşın, Irak'ın işgali bir insanî müdahale olarak gösterilerek haklı çıkarılamaz.

Buna karşı, başkaları da Irak savaşını Saddam Hüseyin'in devrilmesini sağladığı ve Irak halkı için özgürlük ve demokrasiyi beraberinde getirdiği gerekçesiyle haklı görmekte. Belli ki insan hakları mücadelesi yoğun askerî güç kullanımıyla tartışmalı gerekçelerle iç içe geçmiş halde. Bu konu kolaylıkla bir çözüme ulaştırılamaz, zira insanları çok yakınlardaki tehditlerden kurtarmak için güç kullanımının zorunlu hale geldiği durumlar da pekala olabilir. İnsan hakları örgütleri askerî müdahale kullanımını onaylama ve protesto etme alanına girince, askerî gücün hangi noktada kullanılması gerektiğini ve bu gücü kimin kullanacağını belirlemek insan hakları hareketinin karşısında duran en büyük sorunlardan biri.

Bir ikinci muhalefet akımı Batının insan hakları dış siyasasını egemenlik kurmaya yönelik iğrenç ihtiraslar olarak görür ve insan haklarını "Asya değerleri" ile uyumlu olmadıkları gerekçesiyle reddeder. Asya değerlerini ön plana çıkaran tepkinin bir bölümünü, Ortadoğu'daki bazı ülkelerin siyasal konularına Batılıların müdahale etmesinin reddedilmesi oluşturur. Fakat bir diğer bölümü de Batılıların insan hakları kavramının insan haklarının uygulanışına eşlik etmesi gereken bağlılaşık sorumluluklara çok az önem verdiği düşüncesinden kaynaklanır. Yash Ghai insan hakları dış siyasasının yeni baştan gündeme gelmesine karşı oluşan tepkiye, Soğuk Savaş'ın bitişinin neden yol açtığını inceledi:

> İnsan haklarına yapılan vurgu bütün Devletler tarafından hoş karşılanmadı ... Otoriter siyasal dizgelerinin (komünizmin kötülükleri karşısında bu dizgelerin otoriter yapısı Doğu ve Güneydoğu Asya'da mazur görülmüştü) uluslararası incelemeden muaf olduğuna inanan Devletler bir anda kendilerini çıplak kralın konumunda buluverdiler. İnsan haklarına yapılan bu yepyeni vurgunun kendi siyasal ve ekonomik dizgeleri üzerindeki olası sonuçları onları endişelendirdi. Ayrıca kendi siyasal ve ekonomik egemenliklerinin yaptırımcılık gücünün azalmasından da hiç hoşlanmadılar. İnsan haklarının evrenselleştirilmesi Batı düzgülerinin dayatılması olarak görüldü. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği uluslararası ticaret çerçevesinde kendi rekabet güçlerine bu hakların etkilerinden korktular ve insan haklarına yapılan bu vurgulamada Batının yeni serpilen ekonomileri baltalamaya yönelik art niyetini sezdiklerini ileri sürdüler.

6. "İnsan hakları adına savaş olmaz": İsviçre'nin Bern kentinde 2003 Irak savaşı karşıtı bir gösteri.

Aslında bu tepki bütün bir kıtanın kültürel özelliklerinin değil de birkaç hükümet temsilcisinin ve uluslararası alanda kabul görmüş elit kişinin tavrı olarak anlaşılabilir.

Amartya Sen "Asya değerleri" temel alınarak insan haklarına yöneltilen saldırıyı ele alarak "birbirinden apayrı ve uzak kültürlerde özgürlük lehine –farklı biçimlerde– sürekli yükseltilen" sesler olduğunu ileri sürer. "Culture and Human Rights" başlıklı bölümünü şöyle bitirir:

> "Asya değerleri" hakkındaki otoriterlik yanlısı savlar açısından, geçmişte Asya ülkelerinde –Asya'nın diğer yerlerinde olduğu gibi doğu Asya'da da– savunulan değerlerin büyük bir çeşitlilik sergilediklerinin anlaşılması gerekir. Aslında birçok açıdan Batı'daki fikirler tarihinde sık sık görülen büyük farklılıklarla da benzerlikler sergilerler. Asya tarihini otorite yanlısı değerlerin dar bir kategorisi bağlamında görmek, Asya'nın entelektüel geleneklerindeki zengin fikir çeşitliliğine haksızlık olur. Çarpıtılan tarihin çarpıtılan siyasaları kanıtlaması olanaksızdır.[4]

Bu tartışma ilk başlardaki hararetini büyük ölçüde yitirdi. Başkalarına saygı, insanlık onurunun korunması, eşitlik, kendi geleceğini belirleme, başkalarının inancına saygı unsurları birçok kültür, gelenek ve dinde görülebilir. Değindiğimiz gibi, gerçek şu ki bireyin özgürlüğü ile topluluğun gereksinimleri arasındaki doğru denge bağlama bağlı olarak farklılık gösterecektir. Bu gerçeğin kabul edilmesi

4) A. Sen, *Development as Freedom* (New York: Knopf, 1999), s. 246, 248.

de "evrensel" insan hakları görüşünün reddedilmesi sayılmaz. Aynı temel insan hakları her yerde mevcuttur – fakat tek tek durumlarda birey haklarına saygıyı gündeme getiren somut sorular bağlama bağlı olarak farklı yanıtlar doğuracaktır. Bir devletin bir hakkı toplumun gereksinimleri karşısında doğru bir biçimde dengeleyip dengelemediği konusunda bir mahkemenin farklı ulusal konuların dikkate alınması gerektiği sonucuna varabileceği durumlarda bile, bu haklara saygının önemini vurgulayan değerler evrensel açıdan kabul edilir olmayı sürdürür. Yani, bir kişinin onuruna ya da ahlaksal değerine saygı gösterilmesi gerektiği görüşü farklı halklar, dinler ve uygarlıklar tarafından benimsenmiş değerlerde bulunabilir.

21. yüzyılda insan hakları mesajına karşı direncin bir Doğu-Batı çekişmesiyle sınırlı olmadığını ekleyebiliriz. Eskiden sosyalist olan bazı ülkeler bazen, çok uzun bir süre boyunca Batı'ya karşı yöneltikleri dış siyasa saldırısının bir parçasını oluşturan ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar konusunda kendileri pek fazla isteklilik sergilemezler. Günümüzde, yavaş yavaş boy gösteren ekonomik güçler olarak, devleti çağrıştıran gönenç düzenlemelerini ekonomik gelişmenin önünde birer engel olarak görmekteler. Ayrıca böyle geçiş ekonomilerinde bazı insanların "devlet hukuku" ve "devlet düzenlemeleri"ne karşı düşmanlık sergilediklerini söylemek de yanlış olmaz. Bu Asyalı ya da Doğu Avrupalı bir olgu olmayıp ekonomik çevrelere en alt düzeyde düzenlemeden kaynaklandığı düşünülen potansiyel pazar kârlarına ilişkin görüşlere ve uluslararası düzeyde kabul edilmiş emek standartlarına uyum göstermekten kaynaklandığına inanılan dezavantajlı olma duygusuna da-

yanır. Bu durumlarda, insan haklarının geçiş dönemini yaşayan narin ekonomilerin gelişimini yavaşlatmak yoluyla (askerî ya da kültürel yollarla egemenlik kurmak yerine) insan haklarının egemenlik sağlamak için kullanıldıkları kuşkusu doğmakta.

Özellikle de "toplumsal hüküm" (bir devletin temel emek standartlarına saygı göstermeyen devletlere ticari yaptırımlar uygulamasına izin veren hüküm) kuşkuyla karşılanmakta. Böyle bir hükmün Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) çok taraflı ticaret kurallarına dahil edilmesi gelişmekte olan ülkeler tarafından reddedildi. Ticari yaptırımları destekleyecek konumdaki birkaç ülke –örneğin Birleşik Krallık– bütün emek standartlarına eksiksiz uyumu zorla sağlamak için böyle yaptırımların kullanılmasına karşı olduklarını ilan etti; gerekçe olarak da böyle yaptırımlar "ülkeleri yoksulluklarından ötürü cezalandırır ve en çok da en yoksul olanlara zarar verir" denilmekteydi.

Üçüncüsü; bir insan hakları dış siyasası, insan haklarını geliştirmenin bu haklara ülke içinde gösterilen saygıyı incelemekten ziyade *diğer* yönetimlerin yaptıklarını değiştirmeye yönelik olduğunu dile getirebilir. Dışişleri bakanlıklarının dikkatlerini ülke içi insan hakları ihlallerine vermeleri beklenmez. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın *İnsan Hakları Uygulamaları Hakkında Ülke Raporları* Birleşik Devletler dahilindeki insan hakları durumunu içermez. Dışişleri Bakan Yardımcısı 2005 raporunu açıklarken bu durumu açıklamaktaydı:

> 196 rapor Birleşmiş Milletler'e üye ülkelerin her birini içermekte; bunlara, elbette, Birleşik Devletler dahil değil.

Ancak biz kendi yönetimimiz de dahil olmak üzere herhangi bir yönetimin insan hakları performansını uluslararası yorum ve tartışma için meşru bir konu olarak değerlendirmekteyiz.

İnsan hakları dış siyasası daima "öteki"ne doğru yöneltilir. Bir süre bu gerçekten de tek yönlü olarak işledi. Günümüzde hem bazı yönetimler başka bir yönetimin insan hakları kayıtlarını açıkça eleştirmeye hazırlıklılar, hem de hedef konumundaki bir yönetimin genellikle durumu tam tersine çevirmeye hazır olduğunu görmekteyiz. 2000 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nda Birleşik Devletler ile Çin arasındaki söz düellosunda olduğu gibi:

Çin'de insan haklarının durumuna yönelik endişelere yönelik bir kararın tartışmaları esnasında ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright görüşlerini şöyle açıklıyordu:

> [Çin] Kamusal ve Siyasal Haklara Dair Uluslararası Sözleşme'yi imzaladı. Ne yazık ki, bu ülkenin resmî siyasaları daima bu standartların gerisinde kaldı ve geçen yıl içinde de belirgin bir biçimde geriledi.
>
> Bu süre zarfında, barışçıl yollardan siyasal görüşlerini ifade etme hakkını kullanmak isteyenlere yönelik yaygın bir tutuklama furyası yaşandı. Falun Gong hareketinin binlerce üyesi hapse atıldı. Yetkililer Hıristiyanların, Müslümanların ve Budistlerin gelenekleri ve vicdanları uyarınca tapınabilmelerini sınırlandırmayı sürdürdü. Tibetliler ve Uygurlar gibi azınlık grupları kültürel ve dilsel miraslarını tam olarak kullanabilmekten alıkonuldu.

Çin Büyükelçisi Qiao Zonghuai "yanıt hakkı"nı cömertçe kullandı:

> Birleşik Devletler insan hakları konusunda başkalarını suçlamaya alışkındır, ama kendi ülkelerinde büyük insan hakları ihlalleri sürmektedir: dillere destan ırk ayrımcılığı, polis zulmü, hapishanelerde işkence, kadın hakları ihlalleri, okullarda silahla işlenen cinayetler. Böylesine zayıf bir insan hakları karnesine sahip olan ABD gibi bir ülkenin Birleşmiş Milletler platformunda başka ülkelerin insan hakları durumunu yargılamaya hiçbir hakkı yoktur. Bizim önerimiz, insan hakları bahanesiyle başka ülkelerin iç işlerine karışmak yerine ABD'nin kendi insan hakları durumunu incelemek için daha fazla zaman harcamasıdır. Aksi halde, altında bir şeyler bulmak için çevirdiği taşın altında kendi ayağı ezilir.

Bu "Asya değerleri" konulu bir söz düellosu değil. Bunun konusu, insan hakları dış siyasasının ancak ve ancak aynı değerlere ülke içinde de saygı gösterilmesi durumunda ikna edici olabileceğini görebilmek. Joseph Nye'nin yakın zamanlardaki "yumuşak güç" kullanımı çağrısı bu zorunluluğu dile getirmekte:

> Diğer ülkeler gibi Birleşik Devletler de değerlerini yaptıkları ve söyledikleri ile ifade eder. Demokrasi ve insan hakları gibi siyasal değerler güçlü çekim kaynakları olabilir, ama bunları yalnızca ilan etmek yeterli değil. ... Başkaları Amerikalıların bizim değerlerimizi yurt dışında olduğu kadar yurt içinde de nasıl uyguladıklarını izlemekteler. Yakın zamanlarda İsveçli bir diplomat bana şöyle dedi: "Bütün ülkeler inandı-

ğımız değerleri geliştirmeyi istiyor. Bence ABD'nin (ve muhtemelen en zengin ülkelerin) yumuşak güç "paketi"nin en çok eleştirilen bölümü açıkça görülen çifte standart ve tutarsızlıklar." Algılanan bu ikiyüzlülük özellikle açıkça ilan edilmiş değerlere dayanan gücü yıpratır. Bizi ikiyüzlü olmakla suçlayan ya da küçük görenlerin, siyasa hedeflerimize ulaşmamız için yardımcı olmayı istemeleri beklenemez.

Dördüncüsü, yönetimler bütün hakları her yerde savunmazlar. Farklı yönetimlerin farklı öncelikleri vardır. Örneğin, Birleşik Devletler ekonomik ve toplumsal hakları ya da gelişme hakkını benimsemeyi başaramadı. Birleşik Devletler çocuk haklarını desteklemeyi ABD Hukuku içindeki yerleşik ebeveynlik haklarıyla çakışmaya yatkın olarak değerlendirir; ayrıca, ölüm cezasına ilişkin eleştirilere de açıkça kulaklarını tıkamaktadır. 2005 ABD İçişleri Bakanlığı raporu bunu şöyle açıklıyordu:

> İnsan Hakları Uygulamaları Hakkında Ülke Raporları, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde ortaya konulan ve uluslararası düzeyde tanınmış bireysel, sivil, siyasal ve emeksel hakları içerir. Bu haklara işkence ya da diğer tür zulümlere, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da cezalandırmaya, suçlama olmaksızın uzun süre gözaltında tutulmaya ve diğer türden yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik haklarının açıkça ihlaline maruz kalmama hakkı da dahildir.

(Ülke Raporu'na bir örnek olarak, bakınız Kutu 13.) Bu tür ülke raporları genellikle yanlı ya da eksik olmakla eleştirilir. Bu nedenle de bir yönetimin bir diğer ülkedeki du-

Kutu 13: 2005 ABD Dışişleri Bakanlığı Ülke Raporu: Sudan[5]

Yönetimin insan hakları raporu zayıf kalmayı sürdürdü ve sayısız ciddi sorunlar gözlendi; bu sorunlara Darfur'da süren ve sorumluluğunu yönetim ile Cancevitlerin taşıdığı soykırımın kanıtları da dahildir. Aşağıda sıralanan insan hakları sorunları rapor edilmiştir:

- ülke vatandaşlarının yönetimlerini değiştirme haklarının kısıtlanması
- bariz savaş suçları
- güvenlik güçleri ile yönetimle ittifak içinde olup eylemlerini hiç çekinmeden yapan milis güçlerin üyelerinin gerçekleştirdiği hukuk dışı ve diğer yasadışı öldürme olayları
- karşı görüşe sahip sivillerin öldürülmesi
- adam kaçırma eylemleri
- güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen işkence, dayak atma ve ırza geçme olayları
- çok çetin ve yaşamı tehdit edecek düzeyde hapishane koşulları
- kuşku duyulan yönetim karşıtlarının hücre hapsine ve duruşma öncesinde gözaltında tutulması da dahil olmak üzere, çok uzun sürelerle keyfî gözaltına alma ve hapse atma uygulamaları
- yürütmenin yargının işlerine müdahalesi ile sivil ve askerî mahkemelerde adil yargılama hakkının tanınmaması

5) ABD Dışişleri Bakanlığı, 2005 *Country Reports on Human Rights Practices;* Sudan*.

- askerlik yaşı gelmemiş erkeklerin zorla askere alınması
- vatandaşların özel yaşam haklarının çiğnenmesi
- ifade özgürlüğü, basın, toplantı hakkı, örgütlenme hakkı, din ve ülke içinde özgürce seyahat hakkına getirilen ciddi kısıtlamalar
- savaş nedeniyle ülke içinde mülteci konumuna düşen kişilere (IDP) karşı sergilenen kötü davranış ve bu kişilerin belirli yerlerde yaşamaya zorlanması
- insan hakları örgütlerine yönelik tacizler
- kadınlara karşı şiddet ve ayrımcılık ile kadınların cinsel organlarının sakatlanması (FGM)
- özellikle Darfur'da, çocuk tacizleri
- insan ticareti
- etnik azınlıklara karşı ayrımcılık ve şiddet
- emekçilerden haklarının esirgenmesi
- güvenlik güçleri ve onlarla ilişkili milis güçler tarafından zorla çalıştırma, özellikle de çocukların zorla çalıştırılması
- çocukların çalıştırılmasının yaygınlığı

rumu nasıl sunacağı konusunda görüş farklılıkları olmasına şaşırmamak gerekir. Haklar listesinin sınırlı olmasına ve tarafsızlık taşıma olasılığı taşımasına karşın, bu raporlar ticaret tercihleri, borç sağlama, gelişme ve askerî destek bağlamında karar verme aşamalarında etkili kalmayı sürdürmekte.

Avrupa Birliği'nin insan hakları konulu Ortak Dış ve Güvenlik Siyasası'nı bununla karşılaştırabiliriz. *Avrupa Birliği Yıllık İnsan Hakları Raporu* adında bir rapor mevcut olsa da, bu raporda ülkelerin durumları değil Avrupa Birliği ta-

rafından yıl içinde gerçekleştirilenler ele alınmakta. 2005 raporunda Avrupa Birliği siyasasının sivil, siyasal ve emek kesimi haklarıyla sınırlı olmadığı açıkça belirtilir:

> Avrupa Birliği kamusal ve siyasal haklara olduğu kadar ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara da eşit düzeyde önem vermekte ve 1993 yılında Viyana'da düzenlenen İnsan Hakları Dünya Konferansı'nda teyit edildiği biçimiyle bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrenselliğini, bölünemezliğini ve birbirleriyle ilişkili olduğunu dikkate almaktadır. Her iki haklar kategorisi de insanın doğal onurundan kaynaklanır ve her bir hakkın etkili bir biçimde kullanımı da diğer hakların eksiksiz kullanımı için kaçınılmazdır.

Ayrıca, 2004 yılında parasal açıdan desteklenen insan hakları projelerinin türleri incelendiğinde de belirgin bir öncelikler seti ortaya çıkar. Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Girişimi'nin 100 milyon Avrodan fazla kaynakları var ve 32 ülkedeki projeleri desteklemekte; Girişim şu alanlara öncelik tanımakta:

> demokrasinin geliştirilmesi, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim, ölüm cezasının kaldırılması, işkence ile mücadele ve cezadan muafiyet, uluslararası ceza mahkemelerinin ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin desteklenmesi, ırkçılıkla, yabancı düşmanlığıyla ve azınlıklara karşı ayrımcılıkla mücadele, ayrıca yerli halkların haklarının korunması.

Bir ülkenin insan hakları raporunun uluslararası ilişkilerde ne düzeyde gündeme getirileceği hâlâ yönetimlerin

böyle konuları gündeme getirme istekliliğine bağlı. Dış siyasada insan haklarına öncelik tanıma hevesi bir azalıp bir artmakta. Farklı yönetimler ve farklı bakanlar farklı vaatlerde bulunmakta. 1998'de Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Robin Cook şunu dile getiriyordu:

> Tüm dünyadaki temsilcilerimize ilgilendikleri ülkelerde işkencenin kullanımını düzenli olarak rapor etmeleri, ev sahibi ülkelerin yönetimlerinin dikkatini bireysel vakalara çekmeleri ve sorunla ilgilenen tıp, hukuk ve insan hakları gruplarıyla ilişkiyi sürdürmeleri talimatını veriyorum. Bu yolla çabalarımızın olabilecek en yüksek etkiyi yapacağından emin olabiliriz.

Bireysel vakaları yönetimlerin gündemine taşımak etkili olabilir, ama bu tür sessiz diplomasinin doğası gereği değerlendirmesini yapmak olanaksız. Ama gerçekleştiriliyor olduğu vaadi de bizi insan hakları dış siyasasında yepyeni bir alana taşımakta. İsviçre dünyada yokluk ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve insan hakları ile demokrasiye saygının geliştirilmesine katkı sağlamak gibi bir dış siyasa yükümlülüğünü Anayasasına dahil edecek kadar ileri gitti. Dışişleri Bakanlığı'na göre, İsviçre Federal Konsey Üyeleri "ziyarete gittikleri ülkelerde yabancı meslektaşları ile görüşmelerinde insan hakları konusunu gündeme getirmektedir".

İnsan hakları konusunu diplomatik kanallar yoluyla gündeme taşımak bazen somut sonuçlara yol açabilir, ama bu türden yaklaşımlar, genellikle, bir yaptırım ya da teşvik olmaksızın pek bir işe yaramaz. Avrupa Birliği'nin eski Komisyon Üyesi Chris Patent insan haklarını ihlal eden dev-

letlere karşı asla gerçekleştirilmeyeceğini bildiği anlaşmalardaki insan hakları hükümlerinin pazarlığını yaparken boşa harcanan saatlere nasıl canının sıkıldığını yazar. Patent'in kendi sözleriyle: "Karşılıklı göz kırpmak berbat diplomasiye neden olmakta. Bir Avrupa baskısı olasılığı karşısında dizleri titreyecek pek az otoriter yönetim var."

Bir bakıma, bütün devletlerin Birleşmiş Milletler'deki insan hakları tartışmalarına ve girişimlerine katkıda bulundukları ölçüde bir insan hakları dış siyasaları bulunmakta; şimdi de bu konuya geçiyoruz.

İnsan Hakları Konusunda Birleşmiş Milletler'in Eylemleri

Önceleri, Birleşmiş Milletler çekirdeği oluşturan dokuz üyeden oluşan bir İnsan Hakları Komisyonu oluşturdu. Bu üyeler Komisyon üyelerinin yönetimlerinin görüşlerini temsil etmek yerine bağımsız uzmanlar olarak görev yapmalarını önerdi. Bu öneriyi yönetimlerin kendileri reddetti. Birleşmiş Milletler'in üye devletleri Komisyon'un Birleşmiş Milletler'in 18 seçilmiş üyesinin hükümet temsilcilerinden oluşmasına karar verdi. Hükümet temsilcilerinden olaşan üye sayısı 1967'de 32'ye daha sonra da 53'e çıkarıldı. 2006'da Komisyon dağıtıldı ve yerine 47 üyeli İnsan Hakları Konseyi getirildi.

Yeni Konsey'i incelemeden önce, Komisyon'un altmış yıllık tarihinde neler gerçekleştirdiğine bakabiliriz. Komisyon'un gündemi yıllar içinde üye yönetimler arasındaki değişen güç dengesine bağlı olarak büyük değişiklikler gös-

7. 1976 ile 1983 arasında Arjantin'deki askerî diktatörlük esnasında "ortadan kaybolan" çocukları için adalet talep etmek amacıyla Buenos Aires'in Mayıs Meydanı'nda her hafta toplanan anneler.

terdi. Komisyon'un ilk yıllardaki çalışmaları Evrensel Bildirge'nin ve Uluslararası Sözleşmelerin oluşturulması yoluyla yaratılan standart ortama odaklandı. 1960'larda gelişmekte olan dünyadan yeni üyelerin katılımıyla, Güney Afrika'daki ırk ayrımı ve İsrail'in gerçekleştirdiği işgal hareketi Komisyon'un gündeminde en ön sıralara yerleşti. 1973'te Şili'de Başkan Allende'nin Sosyalist yönetimine karşı gerçekleştirilen darbe ile bununla bağlantılı olarak Şili ve Arjantin'de gerçekleşen insan hakları ihlallerinin yarattığı endişenin ardından, Komisyon'un gündemi 1980'lerde bu tür ülke durumlarının basına açık ve gizli oturumlarda tartışılmasına giden yolu açtı.

Kutu 14: Birleşmiş Milletler yordamlarına konu olan yerler[6]

1967'den beri işgal altında olan Filistin bölgeleri, Afganistan, Beyaz Rusya, Bolivya, Burundi, Çad, Ekvator Ginesi, El Salvador, eski Yugoslavya, Guatemala, Haiti, Irak, İran, işgal altındaki Kuveyt, Kamboçya, Kongo/Zaire Demokratik Cumhuriyeti, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Küba, Liberya, Myanmar, Nijerya, Özbekistan, Polonya, Romanya, Ruanda, Somali, Sudan ve Şili.

Gündeme getirilme sırasına göre konu uzmanlarının araştırma konuları:

Zor kullanarak ortadan kaldırma; hukuk dışı, yargılama olmadan ya da keyfî idamlar; işkence ve diğer insanlık dışı ya da alçaltıcı muamele ya da cezalandırmalar; din ya da inanç özgürlüğü; paralı askerler; çocukların satılması, fuhuş yapmaya zorlanması ve çocuk pornografisi; keyfî alıkoyma; savaş nedeniyle ülke içinde yerinden edilenler; ırkçılık ve yabancı düşmanlığı; ifade özgürlüğü; gelişme hakkı; kadınlara karşı şiddet; yargıç ve avukatların bağımsızlığı; yapısal düzenleme siyasaları ve dış borç; zehirli ve tehlikeli ürünler ve artıklar; eğitim hakkı; silahlı mücadelelerde çocuklar; kurbanlar için tazminat ve rehabilitasyon; aşırı yoksulluk; mülteciler; beslenme hakkı; uygun barınma; insan haklarını savunanlar; yerli halklar; sağlık hakkı; Afrika kökenli insanların karşılaştığı ırk ayrımcılığı; insan hakları ve terör karşıtlığı; azınlık konuları; uluslararası dayanışma; insan ticareti; insan hakları ve uluslararası şirketler ile diğer ticari girişimler.

6) BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Özel Yordamları*.

Komisyon seçilen ülkelerde ülke ya da konu uzmanları olarak görev yapacak kişiler yoluyla ihlalleri araştırmak için bir seri "özel yordam" geliştirdi. Bu uzmanlar Birleşmiş Milletler'in ilgili birimlerine raporlarını sunar. Ayrı birer rapor konusu oluşturacak biçimde ülkelere ziyaretler gerçekleştirirler ve, buna ek olarak, "acil talepler" ve "savların dile getirildiği mektuplar" yoluyla yönetimlerle ilişkiye geçerler. Bu "iletişim" esnasında ihlal savları gündeme getirilir ve yönetimlerden bazı yanıtlar alınır. (2005'te yanıt alma oranı %46 oldu.) Faksların ve mektupların görmezden gelindiği ya da reddedildiği durumlarda bile, yönetimlerin Birleşmiş Milletler'in gözlemcilerinin dikkatlerinin çekildiğinden haberdar edilmeleri süreci siyasalarda değişikliklere yol açmakta. Her açıdan, bu gönüllü insan hakları uzmanlarının çalışması insan hakları açısından hayranlık uyandıracak bir bilgi, analiz ve öneri dağarcığı sağlar. (Şimdiye kadar incelenen ülkeler ile konular listesi için, bakınız Kutu 14.)

Komisyon neden ortadan kaldırıldı? 2001 yılında, bir devletler bloğunun kendilerini ve müttefiklerini 53 üyelik organ tarafından suçlanmaya karşı güvenceye aldıkları görüşü yerleşmeye başladı. Söylenene göre yönetimler yordamsal eylemleri denetimlerine almak ve kendilerini suçlamalara karşı yalıtmak için de birbirleri lehine oy verebilmek amacıyla Komisyon'a seçilmeye çaba göstermekteydi (bakınız Kutu 15). Bu görüş Komisyon'a seçilme sürecini yeniden yapılandırma kampanyasının da arkasında yatmaktaydı. Sonuçta yeni İnsan Hakları Konseyi oluşturuldu. Komisyon'un kendisi, insan hakları konularında rapor oluşturmak için ortam sağlasa da, bazı çevreler tarafından yönetimlerin kendilerine yönelik raporların tüm üyelerce oylan-

masını engellemek için bir araya geldikleri bir yer olarak görülür hale gelmişti. Komisyon'a yöneltilen eleştiriler yalnızca Komisyon'un bazı üyelerinin imajlarıyla bağlantılı değildi; Komisyon'un bazı durumlarda kolektif davranış sergileyememesi de eleştiri konusuydu. Bir yanda ABD delegasyonunun başında bulunan Jeane Kirkpatrick 2003'te "Çeçenistan'daki baskıları, Sudan'daki köleliği ve baskıları, Zimbabwe'de yaşanan cinayet ve insan hakları ihlallerini, ya da Çin'in Falun Gong bölgesinde süregelen haksızlıkları dile getiren" hiçbir karar çıkmadığından şikayet ediyordu.[7] Öte yandan, çeşitli gözlemciler – özellikle de İnsan Hakları İzleme Örgütü – Komisyon'un yalnızca Zimbabwe ve Çin gibi yerlerdeki durumlarda başarısızlığa uğramasına değil, aynı zamanda Birleşik Devletler ile Avrupa Birliği'nin Komisyon'un Irak'ın işgalini ve Afganistan'da insan haklarının durumunu gerektiği gibi ele almasına direnmelerine de dikkatleri çekiyordu. Birleşmiş Milletler'in değerlendirmelerinde seçici hale geldiği ve bu seçiciliğin de ayıplanması gereken yönetimlerin kendileri tarafından gerçekleştirildiği eleştirisi yapılıyordu. Yorumcular artık klişeleşen ifadelerle tavuk kümesini koruma görevinin tilkilere verildiğini söylemekteydi.

Sonuçta gerçekleşen yeniden yapılandırma insan hakları organının üyeliği için seçilme sürecini zorlaştırmaya dayanıyordu. 2006'da Birleşmiş Milletler'in 191 üyesi çoğunluğun –gizli– oylarıyla yeni İnsan Hakları Konseyi'nin kurucu üyelerini seçti.

7) J. Kirkpatrick, 'UN Human Rights Panel Needs Some Entry Standards', *International Herald Tribune*, 14 Mayıs 2003*.

Kutu 15: Ken Roth, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Nisan 2001[8]

Bu yeni üyeler grubu bu dizgenin ne kadar kötü işlediğini örneklemekte. Üyeler arasında Cezayir, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kenya, Libya, Suriye, Suudi Arabistan ve Vietnam gibi insan hakları denen erdemin zanlı örnekleri de var. Söylemesi bile gereksiz; bu tür yönetimler insan haklarını yurtdışında geliştirmeye ya da kendi berbat insan hakları karnelerini düzeltmeye çok istekli oldukları için üye olmaya çalışmıyor elbette. Daha ziyade, eleştiriden kaçabilmek ve çalışmalarını da baltalamak için komisyona katılıyorlar.

Burada yeni İnsan Hakları Konseyi'nin iki özelliğine değinmemiz gerekir. Birincisi, eskiden geçerli olan altı haftalık oturum süresi yerine yıl boyunca on haftadan az olmayan kısa bloklar halinde toplanarak, durumların çok daha ayrıntılı incelenmesi umuluyor. İkincisi, 2007 yılından itibaren "evrensel periyodik gözden geçirme" adında yeni bir süreç başlatılacak; buna göre, Konsey her bir Birleşmiş Milletler üyesinin insan hakları yükümlülüklerine ve görevlerine ne kadar uyduğunu denetleyecek. Bunun ardındaki kurama göre, bu yöntem dünyadaki her bir devleti insan hakları yükümlülüklerinin tamamı açısından in-

8) K. Roth, 'Despots Pretending to Spot and Shame Despots', 17 Nisan 2001, *International Herald Tribune**

celemek yoluyla Komisyon'un daha önceki seçici yaklaşımından kaçınılmasını sağlayacak. Konsey'in kuruluş belgesine göre Konsey bütün "insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel düzeyde saygı gösterilmesinin geliştirilmesi"nden sorumlu olacak. Diğer bir deyişle, evrensel periyodik gözden geçirme bütün ülkelerde bütün hakları dikkate alacak.

Bu görüşlerin daha tatmin edici değerlendirme ölçütlerine yol açıp açmayacaklarını söylemek için belki de henüz çok erken. Yukarıda da dile getirildiği gibi, belki de yönetimlerden tarafsız insan hakları değerlendirmecileri olarak davranmalarını beklemek boş bir umut. Birleşmiş Milletler'de ve başka yerlerde, insan hakları dış siyasası her zaman insan hakları için duyulan endişeleri diğer önemli çıkarlarla dengelemeye yönelik olacak.

Basın organları Komisyon ve şimdi de Konsey gibi Birleşmiş Milletler organlarının ulaştıkları sonuçlara odaklanma eğiliminde; fakat, Birleşmiş Milletler diplomatlarının davranışlarına odaklanmak, Birleşmiş Milletler'in insan hakları konusundaki etkinliklerinin çoğunu gözden kaçırmak demektir. Birleşmiş Milletler'in (Bölüm 2'de ele alındığı gibi) uzman anlaşma organları ve (yukarıda ele alındığı gibi) özel yöntemler yoluyla devletleri izlemesine ek olarak, örgüt insan haklarına verdiği önemi daha ileri ve önemli bağlamlara da genişletti. Birincisi, insan haklarının tanıdığı yetkilere dayanarak koruma sağlamak, durumu izlemek ve rehberlik sunmak amacıyla (özellikle Burundi, El Salvador, Guatemala, Haiti, Kamboçya, Kolombiya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Liberya, Nepal, Ruanda, Sierra Leone ve Sudan'da) birtakım Birleşmiş Milletler yer ope-

rasyonları oluşturuldu. Bu operasyonlarda insan haklarını koruma altına alma ve gelişmeler sağlama konularında bazı başarılar elde edildi. İkincisi, çocuklar, kadınlar, sağlık ve gelişme gibi konuları ele alan Birleşmiş Milletler programları ve fonları çalışmalarına temel olarak insan hakları prensibini kullanmaya başladı.

Ara sıra da olsa, Birleşmiş Milletler üye ülkelerin açıkça yapmayı ve söylemeyi kabul ettiklerinin ötesine gitmeyi de başarmakta. Burada insan haklarına bir tür "ülkelerüstü" yaklaşım görebiliriz. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri ve uluslararası ve yerel örgütlerin sekreterliklerinden diğer önemli kişiler uluslararası bir görevi yerine geçirmeye yönelik basit bir sekreterlik hizmetinden öte işler gerçekleştirebilir. Yönetimlerin isteksiz davrandıkları durumlarda onlar seslerini yükseltebilir. Bu işlerle ilgilenen yönetimlerarası örgütler tarafından görevlendirilen bireylerin kararlılığına çok iş düşecek.

Örneğin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri olarak Mary Robinson 1999 yılında Çeçenistan konulu bir yazı yayımlayarak "ayrım gözetmeyen ve orantısız güç kullanımı siviller arasında büyük can kaybına ve yaralanmalara yol açmaktadır" gerçeğini dile getirdi. O zamanlar ülkelerarası düzeyde hiçbir ülkelerarası kuruluş benzer düzeyde endişeleri dile getirmek ya da somut eylem gerçekleştirmek için çoğunluğu harekete geçiremedi.

Resmî bir insan hakları dış siyasası bulunan Birleşik Devletler'in bile kimi zaman kendi yaklaşımını Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin yaklaşımından ayrı tutması ilginç. Yönetimler diğer ülkelere nasıl dav-

8. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Mary Robinson Afganistan'da.

ranacakları konusunda ders verme ya da güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini protesto etme biçiminde "seslerini yükseltme" gereksinimini hissedebilirler. ABD Dışişleri Bakanı'nın gerçekleştirdiği bir Afrika turunda *New York Times* grup üyelerinden birinin şöyle dediğini yazıyordu: "Biz Mary Robinson'lık yapmıyoruz." Haber şöyle devam ediyordu: "Bu, gündeminde insan haklarından başka bir şey bulunmayan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri'ni akla getirmekte. Günümüz Afrika'sında Birleşik Devletler'in başka birçok çıkarı var ve bunlara istikrar ve güvenliğin geliştirilmesi de dahil; bu da genellikle insan hakları grupları tarafından takdir edilemeyecek yöntemlerin kullanılması demek."

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu gibi bir büronun hiçbir stratejik askerî ya da ticarî çıkarının olmaması

gerçeği, dış siyasa endişeleri nedeniyle (insan haklarına adanmış yönetimlerarası bir ortamda bile) engellenebilecek konuların gündeme getirilme olasılığının bulunması anlamını taşımakta. Elbette İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu da yönetimler tarafından kabul edilebilir parametreler dahilinde çalışması gerektiğini, aksi halde bütçe, işbirliği ve destek yitirme riskiyle karşılaşacağını bilir. Fakat Büro kendi sesini duyurabileceği bir ortam oluşturmayı başardı ve nerede gerçekleşirlerse gerçekleşsinler insan hakları ihlallerine karşı endişelerini –hatta hiddetini– ifade etmekten geri kalmayacağı beklenmeli. Son yıllarda Büro boyut ve amaç açısından büyüdü. Bugün Cenevre'deki merkezinde 500'den fazla çalışanı ve Kamboçya, Kolombiya ve Nepal gibi çok farklı yerlerde alan çalışması gerçekleştiren 500 kadar personeli var. Bu yerlerde ve daha büyük çalışmaların gerektiği Sudan gibi yerlerde insan haklarını Birleşmiş Milletler çalışmalarının merkezî bir parçası haline getirme çabası mevcut. Artık odak noktası incelemeler ve seminerlerden ülke içinde kapasite artırımı çalışmalarına ve hukukun üstünlüğünü dünya çapında kabul ettirmeye kaymakta.

IV. Bölüm

ULUSLARARASI İŞKENCE SUÇU

Yukarıda, bazı insan hakları ihlallerinin bireysel cezai sorumluluğa yol açtığını gördük. Savaş suçlarına değindik ve soykırım ile insanlığa karşı işlenen suçların tanımlarını getirdik. Bu tür suçlar bazen uluslararası mahkemelerde ve kimi zaman da ulusal düzeyde yargılanır. Bir diğer suç da işkence suçu. Birleşmiş Milletler'in İşkenceye karşı Sözleşme'sinde işkencenin yasaklanması çok net terimlerle betimlenir. ("İster bir savaş durumu ya da savaş tehdidi olsun, ister içsel siyasal istikrarsızlık ya da diğer türden ivedilik taşıyan bir durum olsun, hiçbir istisnai durum işkenceyi haklı çıkarmak için kullanılamaz.") Ama biz biliyoruz ki işkence, ne yazık ki, tüm dünyada mevcut. Bu kısa bölümde, dört konu üzerine odaklanacağız: işkencenin tanımı, işkencenin bir terörist saldırıyı önlemek için kabul edilebilir olabileceği yönündeki tartışmalar, işkence yoluyla elde edilen kanıtların kullanımının yasaklanması, bir kişinin büyük olasılıkla işkence göreceği bir ülkeye gönderilmesinin yasaklanması. Bu konular iyice incelendiğinde insan haklarının

9. Guy Fawkes'un işkenceyle alınan itirafı. Titrek imzası itirafın en altında ve tanıkların imzalarının yukarısında zorlukla görülebiliyor.

temelleri hakkında çok şey öğrenebileceğimiz düşünülmekte. Ne tür zorluklarla karşılaşacağımızı daha iyi anlamak için işkence tarihini bir parça anımsamakta yarar var.

Tarih boyunca işkence çeşitli nedenlerle uygulandı. Bazı bağlamlarda işkence itiraf elde edebilmek ve sonuçta yargılamaya için gereken kanıtları elde edebilmek için yararlı bir yol olarak değerlendirildi. İngilizlerin umumi hukuku işkenceyi yasaklasa da, istisnai bir yordam kralın Umumi Hukuk Mahkemesi yoluyla "işkence izni" vermesine olanak sağladı. Buna maruz kalan en ünlü bireylerden biri de 1605'te Parlamento Binası'nı havaya uçurmaya çalışırken

yakalanan Guy Fawkes'tu. Yakın tarihlerde gerçekleşen bir insan hakları davasında Lordlar Kamarası Yargıçları İngiliz tarihinin bu dönemini anımsamamıza neden oldu (bakınız Kutu 16). Bu tür sorgulamalar Kral tarafından erkin kötüye kullanımı olarak görülmeye başladı ve bu nedenle de hem işkence yoluyla sorgulama hem de Umumi Hukuk

Kutu 16. *A v Secretary of State for the Home Department* (2005) başlıklı kaynakta Lord Hope.[1]

Dört yüz yıl önce, 4 Kasım 1605 günü Guy Fawkes, Kral ile bütün meclis üyelerinin katılımıyla ertesi gün açılması beklenen Parlamento'yu havaya uçurmaya hazırlanırken yakalandı. İki gün sonra Kral 1. James Londra Kulesi'ne Fawkes'u suçunu itiraf etmeye ve diğer suikastçıların adlarını açıklamaya ikna etmek için işkence yapılması yetkisini iletti. Yazdığı mektupta onun üzerinde önce "daha nazik işkenceler" kullanılmasını ve ardından da işkencecilerin ondan bilgi alana kadar en etkili yöntemlere doğru ilerlemelerini ifade ediyordu. 9 Kasım 1605 günü Fawkes zorlukla okunabilen bir el yazısıyla ifadesini imzaladı ve diğer suikastçıların adlarını verdi. 27 Ocak 1606 günü o ve diğer yedi kişi Westminster Hall'da özel olarak oluşturulmuş bir komisyon tarafından yargılandı. Her birinin imzaladığı ve ihanet suçunu itiraf ettikleri ifadeleri yargılama esnasında kendilerine gösterildi; kendilerine ait olduğunu kabul ettiler ve sonra da yüksek sesle jüriye okudular.

1) Craighead Lordu Hope'un görüşü, *A and others v Secretary of State for the Home Department* [2005] UKHL 71, içinde, paragraph 103*.

Mahkemesi 1640 yılında ortadan kaldırıldı. Kıta Avrupa'sında Roma kökenli Kilise Hukuku geleneği işkence yoluyla elde edilen itirafları yararlı kanıt unsurları olarak kabul etmeyi sürdürdüyse de, bu uygulama gitgide artan ölçülerde hem güvenilmez hem de masum kişilere haksızlık olarak görülür hale geldi.

Modern zamanlarda, zalim rejimlerin işkencenin muhaliflere ve toplumun geneline iplerin kimin elinde olduğunu –ve kimin ipleri elinde tutmaya kararlı olduğunu– nasıl da anımsatabildiğini düşündüklerini gördük. 1980'lerde, Uluslararası Af Örgütü gibi gruplar önderliğinde yürütülen işkence karşıtı bir kampanya işkence konusunda birtakım uluslararası bağlayıcı yasaklamaları kabul ettirmekte başarı sağladı. İşkence zaten belirli mahkumlara karşı işlendiğinde bir savaş suçu olarak değerlendirilmekteydi ve soykırım ile insanlığa karşı işlenmiş suçlar bağlamında da uluslararası bir suç olarak görülmekteydi. Fakat 1984 tarihli *İşkence ve Diğer İnsanlık Dışı ya da Alçaltıcı Muamele ya da Cezalandırma karşıtı Sözleşme* işkenceyi bu bağlamlar dışında suç saymakta ve tek bir işkence eylemi için bireysel cezai sorumluluğu betimlemekteydi. Daha önce de belirtildiği gibi, Senatör Pinochet'nin Londra'da yakalanıp gözaltına alınması bu Sözleşme'nin içerdiği kuralların uygulanmasıyla gerçekleşti ve, daha yakın zamanlarda, bu sözleşme sayesinde Çad'ın eski Devlet Başkanı Hissène Habré'nin işkence suçuyla yargılanmak üzere tutuklandığını gördük. 2005'te Afgan isyancı lider Faryadi Zardad Londra'da Ağır Ceza Mahkemesi'nde işkence ve rehin alma suçlarıyla yargılandı ve 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bu işkence sözleşmesinin ender görülen ama somut bir uygulamasını temsil ediyordu.

The Economist

Swing states: a series

Ariel Sharon's Gaza blow

Brazil's need for investment

Google's unusual flotation

Resign, Rumsfeld

10. Iraklı mahkumların taciz edilip aşağılanmalarının resimleri tüm dünyada yankı buldu. Bir kutunun üzerine çıkarılmış ve elektrik kabloları bağlanmış kukuletalı adamın fotoğrafı Irak'ta mahkumlara karşı gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin simgesi haline geldi.

Şimdi de işkencenin tamamen yasaklanmasının yakın zamanlarda nasıl zorluklarla karşılaştığını görelim. Birincisi, Birleşik Devletler'e karşı gerçekleştirilen şok edici 11 Eylül saldırılarının hemen sonrasında işkenceyi özellikle dar bir anlamda tanımlama çabaları vardı. ABD Adalet Bakanlığı'nın 2002 yılında yayımladığı bir tezkerede bu terimi yorumlayışında işkence çok dar bir anlamda tanımlanmakta ve "eziyet verici" ya da "ıstırap verici" acının amaçlı olarak çektirilmesiyle sınırlandırılmaktaydı. Bu da taciz edilen Iraklı mahkumlara layık görülen aşağılamanın resimli kanıtları ortaya çıkmaya başlarken çok talihsiz bir adımdı. Birçokları hapishane gardiyanlarının yanı sıra bu siyasaları yaratanları da suçlamaktaydı.

Aralık 2004'e gelindiğinde, ABD Adalet Bakanlığı bir önceki tezkerenin yerine ABD siyasasını ortaya koymuş ve suçlamalara açıkça taraf olma fikrini üstüne alınmamıştı. Bunun yerine, yayımlanan tezkerede yabancı ülkelerde işlenip de Birleşik Devletler'de yargı kararlarıyla işkence olduklarına hükmedilen vakalar ayrıntılarıyla veriliyordu. Bu vakalar Filipinler, Irak ve İran'dan yabancı uyruklu işkencecilere karşı açılan davalardı (bakınız Kutu 17).

Zorlama içeren sorgulamanın hangi aşamada işkence haline geldiğini bulmak gerçekten bu kadar önemli mi? Uluslararası suç ile yargılama ve suçluların iadesi hakkındaki kurallar yalnızca "işkence"nin yasal tanımına uyan davranışlara itibar ederken, Sözleşme'nin aynı zamanda "diğer zalimce ya da insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleler"i de yasakladığını unutmamak gerekir. Birleşmiş Milletler'in Gözaltında Tutulan Bütün Bireyler İçin Prensipler Bütünü şunu açıkça dile getirir:

Kutu 17: ABD Adalet Bakanlığı tezkeresinden, 2004[2]

Mahkemelerin işkence tespit ettiği vakalar, yasal tanıma uyan aşırı muamelenin niteliğini ortaya koymaktadır. *Örneğin bakınız Hilao'nun Marcos Rejimi Aleyhine Açtığı Dava*, [1996] … (davacının ciddi biçimde dövülmesi, yinelenen ölüm ve elektrik şoku tehdidi, uykusuz bırakma, bir karyola çok uzun sürelerle zincirlenme [kimi zaman burnu ve ağzı havluyla örtülüp burun deliklerinden içeri su dökülerek], "boğucu derecede sıcak" ve daracık bir hücrede dokuz ay süresince tutulma, sekiz yıl boyunca tek başına ya da tek başına kalmaya yakın koşullarda hapiste yatmasını da içeren söz konusu muamele tarzının işkence olduğu sonucuna varıldı); *Mehinovic'in Vuckovic Aleyhine Açtığı Dava*, [2002] … (cinsel organlara, kafaya ve vücudun diğer bölümlerine metal borularla, pirinç muştalarla, coplarla, beysbol sopasıyla ve çok çeşitli başka eşyalarla şiddetle vurma, kerpeten kullanarak dişleri sökme, kemik ve kaburgaları kırma ve parmaklarda çıkıklara neden olma, kurbanın alnına bir şekil kazıma, kurbanı asıp dövme, yiyecek ve suyu çok kısıtlı ölçülerde verme ve "Rus ruleti" oyunlarına maruz kalmayı içeren söz konusu muamele tarzının işkence olduğu sonucuna varıldı); *Daliberti'nin Irak Cumhuriyeti Aleyhine Açtığı Dava*, [2001] … (davacıların "parmakların … kesilmesi, tırnakların … sökülmesi ve testislere elektrik şoku uygulanması gibi fiziksel işkence tehdidi" savları karşısında Irak

2) ABD Adalet Bakanlığı, Genel Savcı B. Comey için Tezkere, 30 Aralık 2004, s. 10*.

aleyhine gıyabında hükme varıldı); *Cicippio'nun İran İslam Cumhuriyeti Aleyhine Açtığı Dava* [1998] ... (sık sık dövülme, kamçılanma, ölümle tehdit edilme, elektrik şokları ve Rus ruleti oynayıp her bir inkarda tetik çekmek suretiyle zorla itiraf alma çabalarını içeren söz konusu muamele tarzının işkence olduğu sonucuna varıldı).

"Zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezalandırma" teriminin gözaltında ya da hapiste tutulan bir kişinin onu görme ya da işitme gibi doğal duyularından herhangi birinin kullanımından ya da mekan ve geçen zamanı kavrama olanağından, geçici ya da kalıcı olarak, mahrum eden koşulları da dahil olmak üzere tüm tacizlere karşı olası en geniş korumayı içerecek biçimde yorumlanmalıdır.

2006'da dikkatler zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkına kayarken, ABD Başsavcısı bir kimseyi "utandırmak ya da ona hakaret etmek" eyleminin de bu yasaklamaya dahil olup olmadığı konusunda "fikir ayrılığı" olduğunu ifade ederek bu kategoriyi sınırlandırmaya çalıştı. "Nereye kadar?" sorusunu tanımlama çabaları bize "mahkumu çözme" hedefinin bugün de bir sonraki terörist saldırıyı önlemede rol oynamak isteyen sorgulayıcıların çalışma yönteminin bir parçası olduğunu gösteriyor. Zorlama içeren muamelenin amacı artık gerçekten de yargılama için bir itiraf koparmak değil; böyle yöntemler yoluyla elde edilen kanıtların pek az ülke mahkemesinde kabul edileceği herkesçe bilinmekte. Amacın terörist ağı hakkında bilgi toplamak ve gelecekteki saldırıları

engellemek olduğu söylenmekte. Bu da bizi felsefî soruya getiriyor: bir terörist saldırıyı engellemek bahanesiyle bazı işkence ya da kötü muamele olayları haklı çıkarılabilir mi?

Birkaç bireyin (belki de işkenceye izin veren fermanların yeniden gündeme gelmesiyle) işkenceye maruz kalmalarının birçok masum insanın yaşamını kurtarabileceği görüşü sık sık yinelenmekte (hem de yalnızca felsefe derslerinde de değil). Buna karşı çeşitli görüşler geliştirildi. Birincisi, işkence altında verilen bilginin güvenilmez olduğu çünkü kurbanın acıdan kaçınmak için ne olsa söyleyeceği söylenir. Bu nedenle, işkence büyük olasılıkla sorgulamaya yardımcı olmak yerine sorgulayanları yanlış yönlere sevk edecektir. İkincisi, bir kez istisnai durumlarda kullanımına izin verildi mi işkence kullanımının yaygınlaşacağı ve kendimizi kötü muamelenin normal görüleceği, hatta kabul edileceği o "kaygan zemin"de bulacağımız ileri sürülür. Üçüncüsü, toplumun herkesin birbirinin değer ya da onuruna saygı göstermesi için var olduğu görüşüne aykırı olduğu için işkencenin yanlış olduğu savunulur.

Fakat işkenceyi savunan ve karşı çıkan tüm görüşler dile getirildikten ve işkence yasadışı ilan edildikten sonra bile, onaylanabilir işkencenin var olabileceği görüşü, bir işkencecinin yargılanması bağlamında olası bir "gereklilik" savunmasının kabul edilebilir olabileceği biçiminde öneri halinde gündeme girmeyi başarmakta (1999'da Genel Güvenlik Servisi'nin kişiyi sarsma gibi belirli fiziksel sorgulama yöntemlerini kullanma yetkisi bulunmadığına hükmeden İsrail Yüksek Mahkemesi bu görüşteydi). Benzer biçimde, yine bir işkence suçuyla yargılama bağlamında, başka mahkemeler de işkence uygulamak yoluyla yaşam

kurtarma amacını hafifletici neden olarak kabul etti ve hapis cezası yerine para cezası uygulandı. (2004 yılında, kaçırdığı çocuğun nerede olduğunu söylemeyi reddeden bir adam kaçırma zanlısının canının yakılmasını emreden polislerin yargılanması esnasında Alman mahkemesi böyle bir konumu benimsemişti.) (Daha fazla ayrıntı için, bakınız Kutu 18.)

Bütün bunlar, görevlilerin aslında işkence yetkisini vermeye istekli olmadıklarını anlatmakta. Bugün hiçbir yargıç işkenceyi savunacak görüşleri arama hevesinde değil. Bunun nedeni yalnızca işkencenin insan hakları yasasına göre yasaklanmış olması değil – belli ki daha köklü bir durum söz konusu. Yasaklamanın bu kadar kesin olması konuya farklı bakış açılarına bağlı olabilir. Bazılarına göre işkence iğrençtir ve bir insana insanlık dışı olduğu bu kadar belirgin bir biçimde davranmak da kabul edilemez; başkalarına göre, işkence bizi birbirimizden koruyabilecek bir topluma ve anlamlı bir hukuk kavramına sahip olduğumuz görüşünü inkar eder. Birçoklarına göre, biraz geçici acı ile yaşam kurtarmaya yönelik eylem arasında bir denklik bulunduğunda dengenin bir parça acı yönünde değişebileceğini kabul etsek bile, izlenmesi gereken sağduyulu yol işkenceden her koşulda uzak durmaktır çünkü işkence her türden mahkum için kullanılacak bir taciz yöntemi biçiminde yaygınlaşma riskini içerir – bu da işkencecilerin korumayı ya da kurtarmayı amaçladıkları halk arasında daha fazla nefret ve şiddete yol açar. Ancak, bu görüşlerden hiçbiri bir parçacık sert muamele (ya da işkence) kullanarak yaşamların kurtarılabileceğine inanmış bir kişiyi ikna etmeyecektir.

Kutu 18: Florian Jessberger'in "Bad Torture – Good Torture" başlıklı yazısından[3]

27 Eylül 2002 tarihinde hukuk öğrencisi Magnus Gaefren bir bankada üst düzey yöneticisi olan bir adamın 11 yaşındaki oğlu Jacob von Metzler'i kaçırdı, kendi dairesinde öldürdü ve cesedi Frankfurt yakınlarında bir göle attı. Planının bir parçası olarak, oğlanın ailesine bir mektup göndererek çocuğun serbest bırakılması için bir milyon Avro talep etti. Çocuğun ortadan kaybolmasından üç gün sonra Gaefren fidye parasını almak üzereyken yakalandı. Sorgulama esnasında zanlı çocuğun kaçırılmasındaki rolü hakkında kaçamak ve yanıltıcı yanıtlar verdi ve oğlanın nerede olabileceği ya da sağlık durumu konusunda da hiçbir bilgi vermedi. Nihayet, tutuklamanın ertesi günü, sorgulamadan sorumlu olan Frankfurt Polis Müdür Yardımcısı Wolfgang Daschner çocuğun yaşamını kurtarmak amacıyla zanlıya doktor gözetiminde ve önceden uyarmak yoluyla, bedeninde yaralanmaya yol açmayacak biçimde acı çektirilmesi emrini verdi. Bunun üzerine bir polis memuru hâlâ polisin elinde olan Gaefren'e oğlanın nerede olduğu bilgisini vermemesi durumunda polisin "asla unutamayacağı" türden acı çektirmeye hazır olduğunu söyledi. Bu tehdidin etkisiyle Gaefren oğlanın nerede olduğu hakkında eksiksiz bilgi verdi. Özel eğitim görmüş bir polis memurunun getirilmesiyle hazırlıkları tamamlanmış

3) F. Jessberger, 'Bad Torture - Good Torture? What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany', *Journal of International Criminal Justice*, Cilt 3 (2005): 1059-73.

olan acı çektirme uygulamasına gerek kalmadı. Kısa süre sonra, polisler oğlanın cesedini buldu. …

Yargılama, bu eylemin ne haklı görüldüğü ne de affedilebileceği ve her iki sanığın cezai açıdan sorumlu oldukları sonucuna vardı.

Ancak, Mahkeme her iki sanığın da lehine "yoğun hafifletici nedenler" bulunduğuna hükmetti. Kararda özellikle sanıkların çocuğun yaşamını kurtarma amaçlarına değinilirken sanığın sorgulama esnasında sergilediği kışkırtıcı davranışa, heyecanlı ortama, sorgulamayı yapan memurlar üzerindeki büyük duygusal baskıya ve sanıklar açısından –özellikle de olayın kamuoyunun ilgisini çektiği bir ortamda– sonuçlarına da ayrıca değinildi.

Bazı yorumcular işkence kurbanının sağlığı ile yaşam kurtarma olasılığını tartmak gerektiğini düşünürler. Böyle bir yaklaşım günümüzde işkenceye getirilmiş kesin yasaklama anlayışıyla bağdaşmaz. Hatta bu apaçık yasağa bağlılığımız bu yasağın temelinde yatan ve insan haklarını gündeme getirecek değerlere ne kadar bağlı olduğumuzu da ortaya koyar. Sonuç olarak, demokrasi ve insanlık onuruna çifte bağlılığımızın işkencenin açıkça yasaklanmasının temelini oluşturduğu düşünüyorum. Siyaset felsefecisi Steven Lukes'un anlatımıyla:

> işkence iki açıdan kötüdür: gizleme suçu ile şiddet –özellikle de savunmasız kişilere yönelik şiddet– suçunu bir araya getirir. İlki anti demokratik, bizleri kolektif bir hükme ulaş-

maktan alıkoymakta; ikincisi anti liberal ve kişilik onurunun çiğnenmesinden oluşmakta.[4]

İşkence yoluyla elde edilen kanıtların kullanımını yasaklayan kural, yakın zamanlarda güdeme gelen "terörle savaş" bağlamında terör zanlılarının gözaltında tutulmalarına yönelik endişelerin merkezinde yer alır. Yukarıda değinildiği gibi, işkence yoluyla elde edilmiş kanıtları terörizm ya da adam kaçırmayla suçlanan zanlılara karşı kullanmayı kime beklemiyor. Gündemde olan konu ise işkence yoluyla elde edilmiş böyle bilgilerin "terörle savaş" ortamında terör zanlılarının mahkum edilmesinde değiş gözaltı sürelerinin uzatılmasında kullanılıp kullanılamayacağı. Yakın tarihlere ait birkaç karar işkence kullanılarak elde edilmiş her türlü kanıtın kullanım yasağını onayla nitelikteydi. 2005 yılı sonunda Birleşik Krallık'ta Lordlar Kamarası örnek nitelikli bir karar alarak terör zanlılarının gözaltı sürelerinin yasallığının ele alındığı duruşmalarda işkenceden kaynaklanan kanıtların kullanılamayacağına hükmetti. Birkaç ay sonra, 2006'da, Birleşik Devletler de 10 numaralı Askerî Mahkemeler Yönergesi yoluyla 1984 tarihli İşkence Sözleşmesi uyarınca uluslararası insan hakları yükümlülükleri bulunduğunu kabul etti ve Askerî Mahkemelerin herhangi bir zanlıya karşı işkence sonucunda oluşmuş hiçbir kanıtı kabul etmeyeceklerini belirtti.

Ortada şu konulardaki görüş ayrılıkları kalmakta: birincisi, kanıtın işkence yoluyla sağlanıp sağlanmadığının kuş-

4) S. Lukes, 'Liberal Democratic Torture', *British Journal of Political Science*, Cilt 36 (2005): 1-16, alıntı 13'ten.

kulu olduğu durumlarda kanıtın kabul edilip edilmeyeceği konusu ve ikincisi de söz konusu bilginin gerçekten de işkence ürünü olduğu kanıtlansa bile eldeki kanıtların ne tür bir ağırlık taşıması gerektiği konusu. Ayrıca, Lordlar Kamarası'nın verdiği karara göre yargı makamının işkence yoluyla elde edilmiş kanıtları dışlaması gerekse de, kamu güvenliğinin korunması için gerekli olabileceği gerekçesiyle yürütme organının bu bilgiyi kullanabilmesi gerekir (bakınız Kutu 13). ABD İç Güvenlik Komitesi Yönetim

Kutu 19: *A and Others v Home Secretary* (2005) başlıklı eserde Earlsferry Lordu Rodger[5]

İşkence yoluyla elde edilen bilgi güvenilmez olabilir. Ama çoğu zaman işkenceyi yapan ile onun üstleri açısından güvenilir ve değerlidir. İşte bu nedenle işkenceciler işlerini hevesle sürdürürler. Ne yazık ki, Gestapo işkence altında sağlanan bilgilere dayanarak direniş ağlarını ortaya çıkarmış ve üyelerini de ortadan kaldırmıştı. Ayrıca, işgal altındaki ülkelere gönderilen casuslara da işkenceye boyun eğip görevleri ve temasa geçtikleri kişiler hakkında değerli bilgileri vermelerini engellemek amacıyla intihar hapları veriliyordu. Kısacası, işkenceci elde ettiği bilgiler güvenilmez olacağından değil o bilgiyi almak için kullandığı barbarca yöntemlerden ötürü insan düşmanı olarak aşağılanır.

5) Earlsferry Lordu Rodger'ın görüşü, *A and others [No. 2] v Secretary of State for the Home Department* [2005] UKHL 71 içinde, paragraf 132*.

Bunun anlamı da, Birleşmiş Milletler'in İşkenceye karşı Sözleşme'sine ve uluslararası hukuka göre diğer başka yükümlülüklere karşın, bazı devletlerin işkenceyi hâlâ kullandıklarıdır. Dahası, bu devletler işkence altında elde edilen ifadelere dayanan bilgileri İngiliz güvenlik servislerine verebilir ve güvenlik servisleri de bu bilgileri teröristlerin planlarının ortaya çıkarılması açısından yararlı bulabilir. Üstelik, 2001 tarihli yasanın 21. bölümüne uygun olarak yetkilendirmede bulunurken de Dışişleri Bakanı'nın bu tür ifadeleri içeren malzemeleri kullanması gerekebilir.

Af Örgütü ile diğer birkaç müdahil örgüt adına hazır bulunan Bay Starmer QC kendi görüşlerine göre Dışişleri Bakanı'nın bu tür ifadelere güvenmesinin yanlış olacağını çünkü bunun bu ifadelerin alınmasında kullanılan işkenceye göz yummakla eşdeğer taşıyacağını belirtti. Bu duruş büyük bir tutarlılık taşır; fakat tutarlılık da büyük bedeller ödenerek kazanılır. Bu, Dışişleri Bakanı'nın hükümetin ilk görevlerinden biri olan bu ülke insanlarını potansiyel saldırılardan koruma görevini başaramaması anlamına gelir.

Kurulu Başkanı Peter King'in zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyi yasaklayıcı yeni bir yasanın aleyhinde konuşurken şöyle söylediği belirtilir: "Eğer yarın Bin Laden'i ele geçirirsek ve bir sonraki saldırının nereye yapılacağını öğrenmek için kafasını suya daldırmamız gerekiyorsa, bunu yapabiliyor olmamız gerekir." İşkencenin yasaklanması insan haklarında bir dönüm noktası olmayı sürdürse de, görünüşe bakılırsa bazı zamanlar bazı insanlar açısından işkence görmeme hakkının başkalarının gelecekteki şiddet olay-

larından korunma hakkı karşısında geçersiz kalması gerektiği görüşünden herkesin kurtulması biraz zaman alacak.

Son olarak, bir kimseyi işkence görme riski bulunan bir ülkeye göndermeyi yasaklayan kuralı ele alalım. Bu noktada da prensip üzerinde herkes anlaşmakta. Ama uygulama-

11. *The Economist* dergisinin 10 Haziran 2006 tarihli sayısındaki bu karikatür Avrupa Konseyi'nin İsveçli Senatörü Dick Marty'nin "Avrupa Konseyine üye ülkeleri de içerecek biçimde gizli gözaltına alma ve yasadışı olarak ülkeler arasında insan aktarımı gerçekleştirme söylentileri" konulu raporunun yayımlanmasından sonra yayımlandı; karikatürde Avrupa hükümetlerinin işbirliğine yanaşmaması anlatılmakta. Eylül 2006'da Başkan Bush Birleşik Devletler'in gerçekten de sınırları dışında gözaltı merkezleri oluşturduğunu ve oralarda tutulan zanlıların Guantánamo Körfezi'ne taşındıklarını kabul etti. Ayrı bir soruşturma açan Avrupa Parlamentosu "Avrupa ülkelerinin CIA tarafından mahkumların gözaltına alınması ve yasadışı yollardan aktarılmasında kullanımı"na yönelik soruşturmasında Avrupa hükümetlerinin işbirliğine gitmemelerini şikayet konusu yapmaktaydı.

Kutu 20: İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün *Still at Risk: Diplomatic Assurances No Safeguard Against Torture* başlıklı 2005 raporundan[6]

ABD yönetimi aynı zamanda Maher Arar vakasında Suriye'den işkenceye karşı aldığını ileri sürdüğü teminata ilişkin bilgiyi vermeyi de reddetmektedir. Eylül 2002'de ABD yetkilileri Kanada ve Suriye çifte vatandaşı olan ve Tunus'tan gelip New York üzerinden yıllardır yaşadığı Kanada'ya yolculuk eden Arar'ı gözaltına aldı. Yaklaşık iki hafta süreyle gözaltında tutup gözaltı durumuna itiraz etmesine ya da yolculuğuna devam etmesine izin vermeden, ABD göçmen bürosu yetkilileri Arar'ı uçakla Ürdün'e götürdü; orada sınıra götürüldü ve Suriye yetkililerine teslim edildi. Teslim etme eylemi Arar'ın ABD yetkililerine Suriye'de kendisine işkence yapılacağını ve ülkesi Kanada'ya gönderilmeyi istediğini defalarca iletmesine karşın gerçekleştirildi. ABD yönetimi Arar'ın teslim edilmesi öncesinde Suriye yönetiminden Arar'ın dönmesi durumunda işkenceye maruz kalmayacağı konusunda güvenceler alındığını ileri sürdü.

Arar hiçbir suçlamada bulunulmadan Suriye'de gözaltında tutulduğu on ayın ardından serbest bırakıldı ve Ürdün'de güvenlik görevlileri tarafından dövüldüğünü, bir Suriye hapishanesinde de genellikle elektrik kablolarıyla kendisine tekrar tekrar işkence uygulandığını dile getirdi. ABD yönetimi Arar'ın neden ikamet ettiği Kanada'ya değil de Suriye'ye gönderdiğini ya da Suriye yönetiminin belgelenmiş

6) İnsan Hakları İzleme Örgütü 2005, *Still at Risk: Diplomatic Assurances No Safeguard Against Torture**.

işkence kayıtlarına ve bu ülkenin ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2001 tarihli (4 Mart 2002'de yayımlanan) İnsan Hakları Uygulamaları Hakkında Ülke Raporlarında işkencenin ciddi bir oluşturduğu bir ülke olarak tanımlanmasına karşın, bu ülkenin teminatlarını neden inanılır bulduğunu açıklayamadı. Arar'ınkine benzer durumlarda uygulanması gereken ve göçmenlere uygulanan kuralların uygulanıp uygulanmadığı belirsizliğini korumaktadır.

da karşı güçlerin devreye girdiklerini görüyoruz. Sığınma talep edenler geri döndükleri takdirde işkence görecekleri- ni ileri sürerken göç yetkilileri mevcut kanıtları sorgulamakta, işkence riskine kuşkuyla yaklaşmakta ve hedef ülkenin işkence yapılmayacağı yönündeki "diplomatik güvence"lerine değinmekteler. Bilinen birkaç olay insan hakları örgütlerinin diplomatik güvencelere inanma uygulamasının insan hakları ihlallerine yol açtığı endişesini doğrulamakta (bakınız Kutu 20). 2005 yılında Birleşmiş Milletler İşkenceye karşı Komitesi İsveç'in insanları gerçek işkence riski bulunan ülkelere göndermeyi yasaklayan uluslararası yükümlülüğü çiğnediğine karar verdi (bakınız Kutu 21).

İnsan Hakları Yüksek Komiseri Louise Arbour 2005 yılında İnsan Hakları Günü'nde yaptığı konuşmada işkence konusuna değinmeyi seçti. Özellikle de "diplomatik güvenceler" uygulamasına karşı çıkmaktaydı:

> Bu güvencelerin ne değer taşıdığı konusunda kuşkucu olmamız için birçok neden var. Belirli bir vakada hiçbir işkence riski yoksa, güvenceler zaten gereksiz ve boşuna. Eğer bir

risk varsa, bu güvencelerin etkili olmaları nasıl beklenebilir? Ölüm cezasının uygulanmayacağı yönündeki güvenceleri izlemek kolay. Bence işkence ve kötü muamele konusunda aynısı söylenemez. Teslim edilen kişinin yirmi dört saat boyunca kameralarla izlenmesi gibi kişilik haklarına müdahale edici ve çok karmaşık gözlemleme yöntemleri olmayınca işkence riskinin herhangi bir vakada ortadan kalkmasını garantileyecek pek az gözlemleme olanağı kalmakta. Gözaltında tutulan kişiler adları gizli tutularak ve tek tek görüşüldüğünde bir grup halinde kendilerine işkence yapanları ihbar edebilirken, tek bir bireyin –"gözlemciler"in ayrılmasından sonra da işkencecilerin elinde kalacaksa– kendisine yönelik kötü muameleyi ortaya koyması olasılık dahilinde değildir.

Kutu 21: Birleşmiş Milletler'in İşkenceye Karşı Komite'sinin Agiza'nın İsveç'e Karşı Açtığı Dava Vakasında Kararı[7]

13.4 Komite; şikayetçinin ülkeden çıkarılması esnasında Devlet yetkililerinin Mısır'da gözaltındaki kişilere karşı düzenli ve yaygın bir işkence uygulamasının bulunduğunu ve bu tür bir uygulama riskinin siyasal ve güvenlik nedenleriyle gözaltına alınanlar için özellikle yüksek olduğunu bildiğini ya da bilmesi gerektiğini kabul etmektedir. ... Ayrıca, diplomatik güvencelerin sağlanması da bu güvencelerin yerine getirileceğine ilişkin hiçbir mekanizma içermemekteydi ve apaçık ortada olan riske karşı da hiçbir koruma için yeterli değildi.

7) *Agiza v Sweden*, Yazışma No. 233/2003, UN Doc. CAT/C/34/D/233/2003 (2005)*.

V. Bölüm

ÖZGÜRLÜĞE MEŞRU SINIRLANDIRMALAR

Şimdiye kadar tartışılan mutlak haklar diğer haklar karşısında sınırlandırma, istisna ya da dengelemeye meydan bırakmayan türden. Soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, kölelik ve işkence yasaklanan ve eylemler nerede gerçekleşirse gerçekleşsin herhangi bir devlet tarafından bireysel düzeyde cezalandırılabilecek uluslararası suçlar. Bu bölümde ele aldığımız haklar ise, bunun aksine, tanımlanmış bir meşru hedefi korumak amacıyla oluşturulmuş yasak kısıtlamalar yoluyla sınırlandırılabilir. Örneğin, yasal bir mahkemede gerçekleşen yasal yargılama sonrasında bir kişinin hapse atılması bağlamında özgürlük kısıtlanabilir. Konuşma özgürlüğü de mutlak değil. Hepimizin bildiği gibi, kalabalık bir sinemada "yangın var" diye bağırmak cezalandırılabilir. Hepimizin bilgi alma ve bilgi verme hakkının bulunması gerekse de, ticarî ya da askerî sırları aktarma konusunda meşruluk taşıdıkları kesin kısıtlamalar var. Ünlü kişilerin fotoğrafları geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini

çekebilir, ama bunların yayımlanması bir bireyin özel yaşamını korumak amacıyla kısıtlanabilir.

O halde bu tür bağlamlarda "haklar"dan söz etmek anlamlı mı? Hapse atılmama hakkına sahipsiniz –ta ki yetkililer sizin hapse atılmanıza onay verene kadar. Yayımlama hakkına sahipsiniz– ama başkalarını rahatsız etmediği sürece. Sanki bir elimizle verdiğimizi öteki elimizle alıyor gibiyiz. Fakat, insan hakları çerçevesi geçerli ve yararlı. İnsan hakları yaklaşımı hepimizin özgürlük hakkına, ifade, inanç, örgütlenme, iyelik ve adil yargılanma özgürlüğüne sahip olduğu varsayımıyla başlar. Bu haklara getirilecek her türden kısıtlamanın, insan hakları yasasında geliştirilmiş üç aşamalı bir şemaya göre, bu kısıtlamalarla amaçlanan hedeflerle orantılı olduğunun kanıtlanması gerekir (bu şemayı gelecek alt bölümde ele alacağız). Özgürlüklerimize getirilen kısıtlamanın kötü ya da çirkin olması gerekmez. Mahkum edilmiş bazı suçluların özgürlüklerinden mahrum edilmeleri gerektiğine pek az insan karşı çıkıyor; bu bağlamda insan haklarını devreye sokmak, dürüst bir yordam hapse atılma gereksinimini ortaya koymadıkça bireyin özgürlük hakkı olduğu varsayımıyla işe nasıl başlayacağımızı görmemizi sağlar.

Şimdi yaşama hakkıyla işe başlayalım ve hapse atılmama özgürlüğüne bu bölümün sonunda dönelim. Yaşama hakkı ilk bakışta mutlak gibi görünebilir, ama daha yakında incelendiğinde, yaşamın yitirilmesiyle sonuçlanan bazı bilinçli eylemlerin hiç de insan hakları ihlali olmadıkları görülür. Silahlı bir saldırganla karşılaşan bir polis memuru kendisini ya da başkalarının yaşamını korumak için ateş etmek zorunda kalabilir. Tehlike bu kadar yakın olmadığında kararı vermek daha güçleşir. Ya bir devlet terörist oldukların-

dan kuşkulanılan kişileri hedef seçerek suikastlar düzenlemeye kalkışırsa? İnsan hakları mahkemelerine güvenlik güçlerinin gerekli olmayan durumlarda aşırı güç kullandıklarına ilişkin düzinelerce şikayetle karşılaşırlar. Genel bir kural gereğince, kullanılan güç bertaraf edilmesi gereken tehlike ile "orantılı" olmalı. Birleşmiş Milletler *Yasaların Yaptırım Gücünü Oluşturan Görevliler Tarafından Güç ve Ateşli Silah Kullanımı Hakkında Prensipler*'inde şunlar dile getirilir:

> Yasanın uygulanmasını sağlamakla yükümlü olan görevliler yakın ölüm ya da ciddi yaralanma tehlikesi karşısında kendilerini savunma ya da başkalarını savunmak, yaşama karşı büyük tehlike oluşturan bir suçun gerçekleştirilmesini önlemek, böyle bir tehlike oluşturan ya da görevlilerin otoritesine direnen bir kişiyi gözaltına almak, ya da kaçmasına engel olmak için ve ancak ve ancak daha az aşırılık içeren yöntemler bu hedeflere ulaşmakta yetersiz kaldığında, kişilere karşı ateşli silah kullanır. Her halükarda, ateşli silahların öldürme amacıyla kullanımı yalnızca yaşamı kurtarmak için kesinlikle kaçınılmaz olduğunda gerçekleşebilir.

Yönetimler tartışmayı bir rehin alma durumu için uygun olabilecek prensipler bağlamından ülkeye yönelik saldırıları önlemek için önceden öz savunma ortamına kaydırmanın yolunu aradıkları için bu basit kural bugün tehdit altında. Bu noktada, birbirine karıştırılan üç orantılılık kuralını birbirinden ayırmak yararlı olabilir. İlk iki kural bireysel özgürlüğe kısıtlama getirmez – bunun yerine, devletlerin askerî güce başvurduklarında neler yapabileceklerine sınırlandırmalar getirir.

İlk kural bir devlet tarafından silahlı bir saldırıya yanıt olarak ne kadar güç kullanılabileceğiyle ilgili. Bunun yanıtı, böyle bir gücün saldırıyı engellemenin tek yolu olarak gerekli olduğu durumlarda gücün saldırıyı bertaraf etmekle orantılı olarak kullanılabileceği.

İkinci kural artık "sivil kayıplar" olarak bilinen kavramla ilgili. Yaşam hakkını korumak için tasarlanmış çerçevenin de bir parçası. Silahlı çatışma hukuku sivillere ayrım gözetmeksizin saldırıda bulunulmasını yasaklar. Bu yasak özellikle de, planlanan somut ve dolaysız askerî avantajla bağlantılı olarak, kazara bile olsa aşırı düzeyde sivil yaşamına mal olabilecek bir saldırı başlatmayı ilgilendirir. Diğer bir deyişle, sivillere verilen zarar askerî avantaj karşısında orantısız ve dolayısıyla da yasadışı hale gelir. Bu kuralı ihlal edenler savaş suçluları olarak yargılanabilir. Bu kuralı ihlal ettiklerinden ötürü yargılananlara örnek bulmak zor; ancak, Sarayevo'nun top atışına tutulmasının eski Yugoslavya için oluşturulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde başarıyla yargılanmasının altını çizebiliriz. Yargıç Louise Arbour General Galić'i sivillere karşı saldırılar gerçekleştirmekle suçladı ve sonuçta General 2003 yılında sivil halkın arasına terör salmak ve insanlığa karşı suçlar işlemekten suçlu bulundu. 20 yıl hapse mahkum edildi.

Üçüncü orantılılık kuralı içsel sınırlılıklar taşıyan insan haklarıyla ilişkili ve gelecek alt başlıkta ayrıntılarıyla ele alınmakta. Bu hakları ayrıntılarıyla ele almadan önce, insan haklarına orantılı sınırlandırmalardan söz ederken söz konusu hak yoluyla savunmak istediğimiz temel değerlere nasıl bir ağırlık vermeyi amaçladığımızı dikkate almamız gerekir. Söz konusu hakka verdiğimiz ağırlık bu sınırlan-

dırmaların kabul edilir olup olmadığını belirler. Burada genellikle konuşma özgürlüğüne biçilen özel role değinebiliriz. Nahoş sözleri bile korumaya verilen önemi açıklamak için, insanların ilerlemesi için fikirlere karşı çıkılması ve otoritenin sorgulanması gerektiği görüşü dile getirilir. Dinsel ya da ırksal nefret uyandırabilecek konuşmalara getirilen sınırlandırmaları kabul ederiz; sorun, bu prensip tartışmayı ve eleştirel sorgulamayı zorlaştırmaya başladığında ortaya çıkar. Bu hakka verilen ağırlık farklı bağlamlarda farklılıklar sergileyebilir; birçokları yaşamın her alanında demokrasi ve tartışma için gereçsel bir değer taşıdığı bu hakka öncelik tanır. İfade özgürlüğüne verilen özel önemin açıklamasını Mısırlı romancı ve Nobel ödülü sahibi, rahmetli Necip Mahfuz dile getirmişti. Kendisi gibi roman yazarı olan Salman Rushdie'ye yönelik ölüm tehditleri hakkında 1989 yılında yazdıklarında, şöyle diyordu: "İfade özgürlüğü konusunda, bu hakkın kutsal görülmesi gerektiğini ve düşüncenin ancak ve ancak karşı düşünce tarafından düzeltilebileceğini söylemekteyim."

İnsan Haklarına Getirilen Orantılı Sınırlandırmalar

Orantılılık kavramı sınırlandırılabilecek her türlü hakka getirilebilecek kısıtlamaları belirleme konusunda yaygın bir terim. Bu haklar, getirilen kısıtlama istenen amaçla orantılı olduğu düzeyde sınırlandırılabilir. Karar verici organların bir hakka müdahale etmenin söz konusu hakka meşru bir sınırlandırma getirmeyi temsil edip etmediğine

karar verebilmek için üç aşamalı bir süreci benimsemesi gerekir. Bu da şu şekilde özetlenebilir:

- müdahale için meşru bir amaç var mı?
- müdahale açık ve anlaşılır bir yasayla betimleniyor mu?
- müdahale tanımlanan meşru amaçla orantılı mı ve demokratik bir toplum için gerekli mi?

Bu nedenle, örneğin, Romanyalı bir adamın hükümet tarafından kendisi hakkında tutulan gizli dosyalara yönelik şikayetinde bu tür dosyaların ulusal güvenlik amacıyla tutulmasının özel yaşam hakkına müdahale olduğu açıkça ortadaydı ve bu müdahaleye sınırlar getiren yasal denetimi oluşturacak hiçbir ulusal yasa olmadığı için de özel yaşam hakkı açısından hak ihlali söz konusuydu. Eğer yasal himaye ile bu tür etkinliklere uygun yasal denetim bulunsaydı, bu müdahale ulusal güvenliği koruma amacı açısından gerekli ve orantılı bulunabilir ve insan haklarının ihlali de söz konusu olmayabilirdi (bakınız Kutu 22).

İnsan hakları yaklaşımı bize bir slogan da ötesini sağlar. Bu yaklaşım yönetimin, bireyin gönencini etkileyen alanlardaki eylemleri için haklı nedenleri olmasını ve bu haklı nedenlerin de demokratik bir toplumda hukukun üstünlüğüne göre olmasını gerektirir.

Gözaltına Alma

İnsan hakları hareketi, genellikle, siyasal nedenlerle ya da görüşlerini ifade etmekten ötürü gözaltına alınanlarla

Kutu 22: Rotaru'nun Romanya aleyhine açtığı dava[1]

57. Bununla bağlantılı olarak, Mahkeme 14 sayılı ve 1992 tarihli yasanın 8. bendinde ulusal güvenliği etkileyebilecek bilgilerin toplanabileceğinin, kaydedilebileceğinin ve gizli dosyalar halinde arşivlenebileceğinin ifade edildiğine dikkatleri çeker. Ancak, ülke hukukunda bu gücün kullanımına yönelik sınırlamalar getiren hiçbir önlem bulunmamaktadır. Bu durumda da ulusal hukukta, örneğin, kaydedilebilecek bilgi türüne, haklarında bilgi toplanıp saklanabilecek bireylerin kategorilerine, böyle önlemlerin alınabileceği durumlara ya da izlenecek yordamlara hiçbir tanım getirilmemektedir. Benzer biçimde, söz konusu Yasa bilginin ne kadar geçerlilik taşıyacağı ya da ne kadar süreyle saklanabileceğini de belirtmemektedir.
Yasanın 45. bendinde Ulusal İstihbarat Servisi'ne Romanya topraklarında etkinlik gösteren eski istihbarat servislerinin arşivlerini devralıp kullanma hakkı verilmiş ve Yönetici'nin onayı ile Ulusal İstihbarat Servisi belgelerinin incelenmesine izin verilmiştir. Mahkeme, bu bent altında bu dosyaları inceleme yetkisi olan kişilere, dosyaların özelliğine, izlenecek yordama ya da böylece elde edilecek bilginin kullanımına yönelik hiçbir tedbir yer almadığına dikkatleri çekmektedir.
58. Mahkeme ayrıca, Yasa'nın 2. bendinde gerekli yetkililere ulusal güvenliğe yönelik tehditleri önleme ve bertaraf etme konusunda müdahalelerde bulunma yetkisi verilse de, bu tür müdahaleler için gereken gerekçenin yeterince açıklıkla dile getirilmediğini de ifade eder.

1) *Rotura v Romania* [2000] ECHR 192, paragraf 57-9*.

59. Mahkeme'nin aynı zamanda kötüye kullanım karşısında uygun ve etkili korumanın mevcut olduğuna ikna edilmesi gerekmektedir, zira ulusal güvenliği korumak için oluşturulmuş bir gizli araştırma dizgesi demokrasiyi savunmak adına demokrasinin sekteye uğratılmasını ve hatta yok edilmesini de beraberinde getirir. ... Gizli araştırma dizgelerinin Sözleşme'nin 8. Madde'si ile uyumlu olabilmesi için, bu dizgelerin yasa tarafından belirlenen ve söz konusu servislerin etkinliklerinin denetlenmesine uygun koruma önlemleri içermesi gerekir. Denetleme yordamlarının da demokratik toplum değerlerinin olabildiğince yakından izlemesi, özellikle de Sözleşme'nin Başlangıç kısmında açıkça ifade edildiği gibi hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerekir. Hukukun üstünlüğü de yürütmeden sorumlu görevlilerin bir bireyin haklarına müdahalesinin etkili denetime tabi olmasını ve bu denetimin de, en azından son çare olarak, normalde yargı organları tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği anlamını taşır, çünkü yargı denetimi özgürlük, tarafsızlık ve uygun bir yordam açısından en iyi teminatı sağlar. ...

ilgilenir. Bölüm 1'de Kundera tarafından Soljenitsin figürüne atfedilen sembolizmi anımsayalım. Uluslararası Af Örgütü'nü 1916'da kuran avukat Peter Benenson'u buna teşvik eden şey iki Portekizli öğrencinin kadehlerini özgürlük şerefine kaldırıp ardından suçlanmaları ve yedi yıl hapse mahkum edilmelerini okumasıydı. *The Observer* gazetesi Benenson'ın "Af Çağrısı"nı başlığına "Unutulan Mahkumlar" olarak taşıdı. Bu, yargılama ve hapsetmeyle bağlantılı konularda yıllar süren bir düşünme ve taşınma sürecinin

THE OBSERVER WEEKEND REVIEW

The Forgotten Prisoners

12. 28 Mayıs 1961'de *The Observer* Af Çağrısı'nı duyuruyordu. Kamunun olumlu yönde verdiği olağanüstü tepki sonuçta Uluslararası Af Örgütü'nün kurulmasıyla sonuçlandı.

ürünüydü. Makalede altı mahkumun resmi de yer alıyordu: Constantin Noica (Romanyalı bir mahkum), Birleşik Devletler'den sivil haklar savunucusu Rahip Ashton, Angolalı şair Agostinho Neto (Portekizliler tarafından hapiste tutuluyordu), Praglı Piskopos Beran, Toni Ambatielos (Yunanistan'da gözaltında tutulan bir sendikacı) ve Macaristan'dan Kardinal Mindszenty (Budapeşte'deki ABD Büyükelçiliğine sığınmıştı). İspanya ve Güney Afrika'daki diğer mahkumlar da makalede kendilerine yer buldu. İlk kurulan Af Talebi'nin dört hedefi vardı: fikirlerinden ötürü hapsedilenlerin serbest bırakılması için taraf tutmadan çalışmak, bu kişiler için adil ve kamuya açık yargılama sağlamak, sığınma hakkını genişletmek ve siyasal sığınmacıların

iş bulmalarına yardım etmek, fikir özgürlüğünü teminat altına almak için etkili uluslararası mekanizma oluşturulması yolunda baskı yapmak.

O zamandan beri, Uluslararası Af Örgütü kapsamını genişletti ve günümüzde amacını şöyle açıklamakta: "bütün insan haklarını geliştirme çalışması çerçevesinde, fiziksel ve zihinsel sağlık hakkına, vicdan ve ifade özgürlüğüne ve ayrımcılığa uğramama özgürlüğüne yönelik ciddi tacizleri önlemek ve sona erdirmeye odaklanmış araştırmalar ve eylemler üstlenmek". Ancak, ilk kampanyalar bu tür unutulmuş mahkumlara odaklanan üyeliğe dayalı ve kamuoyunun desteğini amaçlayan hareketlerdi. Soğuk Savaş esnasında insan haklarına duyulan ve giderek artan ilginin öyküsünün bir parçası bu biçimde.

Kimi zaman "düşünce mahkumları" ya da "siyasal mahkumlar" olarak bilinen bu insanlar insan hakları kampanyalarının ve protestoların konusuydu ve hâlâ da öyle. Bu insanların hapse atılması genellikle temel özgürlükleri görmezden gelen rejimlerle ilişkilendirilir hale geldi. Bu insanlar siyasal görüşlerini ifade ettikleri ya da demokratik haklar istedikleri için hapse atılmakta ve yargılanmaları esnasında da adilce yargılamanın temel unsurları hiçe sayılmakta: suçu kanıtlanana kadar masum kabul edilme hakkı, kendi avukatını kendi seçme hakkı ve bağımsız bir yargıç karşısında kanıtlara karşı kendini savunma hakkı.

Hapse atılanların haklarına yönelik çağdaş bir sorun da "terörle küresel savaş"ta terörist olduğundan kuşkulanılan insanların hapse atılması. 2006 yılında Birleşik Devletler terörist olduğundan kuşkulanılan insanları hiç yargılamadan Küba'daki Guantanamo Körfezi'nde parmaklıklar ar-

dında tutmasını Birleşmiş Milletler'in İşkenceye Karşı Komite'si önünde açıklamaya çalışıyordu. Birleşik Devletler'in savına göre, 2001 yılında Afganistan'la girdiği savaştan beri 10.000 kadar insanı gözaltına almasına karşın, aslında:

> yalnızca Taliban ya da El Kaide'yi (ya da bunlarla bağlantılı güçleri) destekleyen ve serbest bırakıldıklarında savaşa yönelik eylemlere yeniden karışarak ya da Birleşik Devletler'e ya da onun müttefiklerine karşı devam eden düşmanlığa doğrudan yardım ya da destek sağlayarak bir tehdit oluşturacak olan düşman savaşçıları elinde tutmayı istemektedir.

Birleşik Devletler bu yolla gözaltında tuttuğu insanların %90 kadarını serbest bıraktı, ama Birleşik Devletler'in Birleşmiş Milletler'e sunduğu raporda da açıkladığı gibi:

> Hatalarımız oldu: serbest bıraktığımız insanların daha sonra %5 kadarını Birleşik Devletler güçlerine karşı düşmanca eylem halindeyken yeniden yakaladık ya da öldürdük.

Özellikle Guantanamo Körfezi'ndeki ABD tesislerinde tutulan insanların durumu birçok kaynaktan çok sert eleştiriye maruz kaldı. Birleşmiş Milletlerin özel yordamları bu insanların ya derhal mahkeme önüne çıkarılmalarını ya da hiç gecikmeden serbest bırakılmalarını gerektiriyordu. İşkenceye yönelik tartışmalarda olduğu gibi, bireyleri keyfî olarak gözaltına almaya karşı koruduğu düşünülen kuralların terörle savaş bağlamı içinde çok büyük esnekliğe olanak sağlayacak biçimde yeniden yorumlanması riski sürmekte. ABD'nin siyasasını savunanlar bir örnekten yola

Kutu 23: Dünya Hapishanelerindeki İnsan Sayısı Listesi (6. basım), Şubat 2005[2]

Dünya çağında ceza kurumlarında 9 milyondan fazla insan tutulmaktadır; bunların çoğunu duruşma öncesi tutuklu bulananlar (mahkemeye çıkarılmayı bekleyenler) ya da suç isnat edilenlerle suçlu bulunanlar oluşturmaktadır. Bunların neredeyse yarısı Birleşik Devletler (2.09 milyon), Çin'de (1.55 milyon; ayrıca mahkemeye çıkarılma öncesinde tutuklu bulunanlar ile "idarî hapis" durumunda bulunanlar) ya da Rusya'da (0.76 milyon) bulunmaktadır.
Birleşik Devletler tüm dünyada en yüksek mahkum sayısına sahip ülkedir – ülke nüfusuna oranlandığında her 100.000 kişiye karşılık 714 mahkum; bu ülkeyi Beyaz Rusya, Bermuda ve Rusya (hepsinde de 100.000 kişiye karşılık 532 mahkum), Palau (100.000 kişiye karşılık 523 mahkum), ABD Virgin Adaları (100.000 kişiye karşılık 490 mahkum), Türkmenistan (100.000 kişiye karşılık 489 mahkum), Küba (100.000 kişiye karşılık 487 mahkum), Surinam (100.000 kişiye karşılık 437 mahkum), Cayman Adaları (100.000 kişiye karşılık 429 mahkum), Belize (100.000 kişiye karşılık 420 mahkum), Ukrayna (100.000 kişiye karşılık 417 mahkum), Maldiv Adaları (100.000 kişiye karşılık 416 mahkum), St Kitts ve Nevis (100.000 kişiye karşılık 415 mahkum), Güney Afrika (100.000 kişiye karşılık 413 mahkum) ve Bahama Adaları (100.000 kişiye karşılık 410 mahkum) izlemektedir.

2) R. Walmsley, *World Prison Population List*, 6. baskı (Londra: International Centre for Prison Studies, Kings College London, 2005).

çıkarak görüşlerini açıklamaktalar: toplum için bir tehlike oluşturan akıl hastalarının hiçbir suç işlemedikleri halde kilit altında tutulmalarını kabul ettiğimize göre, aynı mantık tehlikeli teröristler olarak damgalanmış insanlar için de geçerlidir. Ya da, bir güvenlik tehdidi oluşturan savaşçıların ve sivillerin yargılanma olmaksızın hapse atılabildikleri geleneksel silahlı çatışma durumları örnek gösterilmekte. İnsan haklarını savunanların buna yanıtı ise, insan hakları fikrinin sevilmeyip tacize açık olanların kötü muameleye ve keyfî davranışlara karşı korunması olduğunu anımsatmaktalar. Terörist olduğundan kuşkulanılanlar ile "düşman savaşçılar" bu tanıma uymakta. Daha önce de belirtildiği gibi, insan hakları düşüncesinin özü çoğunluğun daha fazla gönenç uğruna tek bir fedakarlığı talep ettiğinde bile tek bir insanın değerini kabul etmektir. Bireyin özgürlüğüne müdahalelerin yalnızca uygun biçimde oluşturulmuş yasal yargılamalara göre gerçekleştirilebilmesi talebi insan haklarının tekniğini oluşturur.

Soğuk Savaş esnasında siyasal muhaliflerin ya da terörist olduğundan kuşkulanılanların hapse atılmasının meşruluğuna odaklanırken gündeme gelen tehlikelerden biri, özgürlüklerinden mahrum bırakılanların oluşturduğu daha geniş tabloyu gözden kaçırıyor olmamız. Dünya çapında kilit altında tutulan yaklaşık 9 milyon insandan söz ediyoruz (bakınız Kutu 23). "Sevilmeyen", "marjinalleştirilmiş" ve "tacize açık" ölçütleri aynı zamanda tüm dünyada hapiste tutulan milyonlarca bireye de uygulanabilir. Bu mahkumların büyük bir bölümü insan hakları standartlarının çok gerisinde koşullara maruz kalmakta. Yazarlar ve diplomatlar Rusya gibi ülkelerdeki mahkumlara ilgilerini yitirmiş

olabilirler, ama Rusya'da çağdaş hapishane koşullarını anlatan insan hakları raporları çok karamsar bir tablo çizmekte (bakınız kutu 24).

Kutu 24: ABD Dışişleri Bakanlığı 2005, *İnsan Hakları Ülke Raporu*: Rusya[3]

Hapishane koşulları aşırı düzeyde sert ve sık sık da yaşamı tehdit edici olmayı sürdürdü. ... 1 Temmuz itibariyle 48.000 kadın ve çocuk da dahil olmak üzere yaklaşık 797.500 kişi ceza ve tutukevlerinin elindeydi.

2004 yılında resmî istatistiklere göre yaklaşık iki bin kişi soruşturma yalıtım merkezleri olarak da bilinen ve duruşma öncesi gözaltı yeri olan SIZO'larda yaşamını yitirdi. Bunların çoğu kötü temizlik koşullarından ya da tıbbi bakım eksikliğinden ötürü öldü (önde gelen ölüm nedeni kalp hastalığıydı)...

Mahkumların diğer mahkumlar tarafından taciz edilmesi bir sorun olmayı sürdürdü. Dayak ve tecavüz de dahil olmak üzere mahkumlar arasında şiddet yaygındı. Muhbirlerin, homoseksüellerin, tecavüzcülerin, hapishanede tecavüz kurbanlarının, çocuk tacizcilerinin ve diğerlerinin "dokunulmaz" olarak nitelendirilip hapishane yetkilileri tarafından yok denecek kadar az koruma sağlanarak çok kötü muameleye maruz bırakıldığı çok gelişmiş ve mahkumların uymak zorunda kaldığı bir kast dizgesi mevcuttu.

3) ABD Dışişleri Bakanlığı, *2005 Country Reports on Human Rights: Russia**.

Ceza kurumları sık sık aşırı kalabalıklarla karşılaşsa da bazı gelişmeler olduğu rapor edildi. Örneğin, birçok ceza kurumu acil yenilenme ve güncellemeye gereksinim duyarken, raporlara göre bu kurumlar her bir mahkuma dört metrekare ayrılmasını öngören hükümet standartlarını karşılamaya gitgide yaklaşmaktaydı.

Hapishane dizgesinde mahkumlar çoğu zaman yetersiz tıbbî bakımdan mustaripti. Adalet Bakanlığı bünyesindeki Kamu Konseyi'nin raporuna göre 2004 yılı da dahil son üç yıl içinde hasta mahkum ve tutuklu sayısı yüzde 27 arttı. Adalet Bakanlığı'na göre, 1 Eylül 2005 itibarıyla, SIZO'larda ve tutukevlerinde tüberkülozlu 49 bin kişi ile HIV taşıyıcısı 31 bin kişi bulunmaktaydı.

Bu bölümü bitirirken, özgürlük hakkının aslında günümüzde hapse atılma boyunca da devam eden bir hak olarak yorumlandığını belirtmemiz gerekir. Bir bireyin özgürlüğü tutuklanma ya da cezaya çarptırılmasıyla birlikte sona ermez; özgürlük gerekli olduğu düzeyde kısıtlıdır. Hapiste tutan otoritenin hapiste tutmanın gerekliliğini sürekli olarak yeniden değerlendirmesi beklenir. Dahası, Kamusal ve Siyasal Haklar Hakkında Sözleşme hapishane dizgesinin, önemli bir amaç olarak, yeniden yapılandırma ve toplumsal uyum niteliklerini taşımasını öngörmekte.

VI. Bölüm

HAKLARI DENGELEMEK – ÖZEL YAŞAM KONUSU

Şimdiye kadar insan haklarının bireysel özgürlüğün dengelenmesiyle ve topluluğun kolektif çıkarlarıyla ilgili olduğunu ileri sürme düşüncesine karşı direndik. Bu tür savlar bu haklar hakkında çok az şey dile getirmekte çünkü çoğunluğun huzur ve güvenlik içinde yaşama çıkarları içinde eriyip gitmekteler. Uluslararası insan hakları hukuku, hakların kısıtlanmasının meşru bir amaca (ulusal güvenlik ya da kamu düzeni gibi) ulaşmak için gereken orantılı eyleme izin veren *önceden mevcut* yasalar karşısında haklılığı gösterilebilir olmasını gerektirir. Hakları elinde bulunduranların kendi çıkarlarına öncelik verilmesi için birbirleriyle rekabet içinde bulunduğu durumlarda hakları "dengeleme"nin ne zaman meşru olabileceğini anlamak üzere bu formülün nasıl işlediğine bir parça daha ayrıntılı olarak bakmamız gerekecek. İşkence görmeme hakkının nasıl mutlak kabul edilebileceğini zaten gördük. Hukukun üstünlüğü altında özgürlük hakkının bazı bireylerin potansiyel açıdan teh-

likeli görünebileceği savları karşısında yok edilemeyeceğini de gördük. Şimdi de insan hakları savlarının rekabet eden çıkarlar karşısında tavizde bulunmasının gerektiği bazı durumları inceleyelim.

Özel Yaşam

Özel yaşam konusunu düşünmek bizleri insan haklarının özünde yatan temel konularla karşı karşıya bırakmakta. Özel yaşamın "zamanın sınamasından geçmiş" haklarının günümüzde sürekli saldırı altında olduğu biçimindeki yaygın görüşe karşın, özel yaşam kavramın nereden kaynaklandığı net değil. Bu kavramın kökenini araştırdığımızda, özel yaşamın geleneksel bir temel hak olmadığını görürüz; 18. yüzyıldaki devrimci taleplerde özel yaşam yer almaz. Aslında özel yaşamın korunması koşullar gerektirdikçe hiddet ya da utanç duygularına bir yanıt olarak ortaya çıkmışa benzer. İnsan hakları yasasında, özel yaşam kalıntı türü bir hak halini aldı – bu hak olmasa insanlık onuruna, barınmaya, iletişime, cinselliğe, kimliğe ya da aileye saygıya dayanacak savları desteklemekte kullanıldı. Bazıları özel yaşamın *doğal* bir talep olduğunu ileri sürebilir ve genellikle de eski zamanlardan beridir insanların özel bölgelerini başkalarının gözlerinden sakınmaları gerektiğini belirten dinsel metinlere de göndermelerde bulunulur. Fakat birçok insanın çıplaklık, tuvalete gitmek ve cinsel eylem gibi bazı şeylerin kamunun gözleri önünde değil de kişi düzeyinde gerçekleşmesi gerektiğini kabul etmesi aslında evrensel bir kişisel yaşam hakkının nereden geldiğini ya da

bu hakkın neyi koruması gerektiğini tanımlamaya pek yardımcı olamaz.

Özel yaşam hakkına ilk değiniye Birleşik Devletler'de bir kadının çocuk doğururken kendi isteği dışında izlendiği yönündeki şikayeti üzerine açılan 1881 tarihli bir davada rastlamaktayız. Şikayeti bir müessir fiil davası olarak kayıtlara geçtiyse de mahkeme kadının "kendi dairesinde özel yaşam hakkı"na değinmekteydi. Bu hakkı daha da güçlendirici bir adım Louis Brandeis ile Samuel Warren'ın 1890'da "Özel Yaşam Hakkı" başlığıyla ABD yasalarının eleştirildiği bir makale kaleme almalarıyla atıldı. Söz konusu makaleyi yazma dürtüsünün Warren'n kızının düğünü etrafında gelişen ve hiç de hoş olmayan haberlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Brandeis ile Warren'ın incelediği örnek olaylar şunlardı: bir İngiliz mahkemesinin Prens Albert ile Kraliçe Victoria tarafından yapılmış gravürlerin dağıtımını kısıtlayan gizlilik ihlali getirme kararı; bir Fransız mahkemesinin bir bayan oyuncunun ailesi için koruma sağlayarak ölüm döşeğinde yapılmış bir portrenin kopyalarının dağıtımını yasaklaması; Almanya'da çocuklarının talebi uyarınca Bismarck'ın ölüm döşeğindeki fotoğraflarının toplatılması.

Bu çıkarları korumak için çeşitli ulusal yasalar geliştirilirken, özel yaşam kavramı tarafından neyin korunmasına yönelik odakta da değişiklik gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, ilgi konuları farklıydı. Önceleri Küba İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde özel yaşamı korumak için bir maddenin yer alması önerisinde bulundu. Üç başlıktan oluşuyordu: onurun, itibarın ve haberleşmenin korunması. Onur ve itibarın korunması ko-

nusu Amerika kıtası bağlamında insan haklarının korunması dizgesinde yerini korur. Ancak, Evrensel Bildirge'yi kaleme alanlar daha geniş kapsamlı konularla ilgileniyorlardı ve Evrensel Bildirge'nin nihai biçimlenmesi ve daha sonraki sözleşmeler hem onur ve itibara yönelik saldırıları hem de "özel yaşam, aile, ev ya da iletişim"e müdahaleyi içerir. Buna ek olarak, bu korumanın boyutu da insanlık onurunun aşağıda ayrıntılarıyla ele alacağımız belirli yönlerini korumak için daha ayrıntılı tanımlandı.

Bu hakka denk düşen görevleri dile getirmek zor, çünkü başka insanlar buna anında muhalefet edebilirler. Özel yaşam hakkı ancak ve ancak başka bir kimsenin ifade özgürlüğünü ya da bilgi edinme hakkını sınırlandırmadığı noktaya kadar genişletilebilir. Özel yaşam hakkının boyutu da benzer biçimde suçu engelleme ya da kamu sağlığını geliştirme isteği tarafından sınırlandırılabilir. Ancak, (özel yaşam hakkının örneğin dış görünüş ve kişiliği koruduğu) iyelik temelli bir hak kavramından özel yaşam ve aile yaşamına yönelik modern kavramlara doğru ilerlediğimizde, hakkı sınırlandırmanın gitgide güçleştiğini görürüz. Bu, elbette, özel yaşam kavramının gücünden kaynaklanır çünkü değişen beklentileri ve teknolojik gelişmeleri karşılayacak biçimde değişim geçirebilir.

Özetle, özel yaşam bugün *ne*? Bu kavram gözlenmememiz gerektiği, bizim hakkımızdaki bazı bilgi ve görüntülerin iznimiz olmadan dağıtılmaması gerektiği savını içerir. Özel yaşam savları *neden* ortaya çıktı? Ortaya çıktılar çünkü kudretli insanlar bu tür gözlemlemelerden rahatsız oldu. Dahası, aileyi, evi ve iletişimi keyfi müdahaleden koruma gereksinimini özel yaşam ile tamamlandı ve, ayrıca, onur

ve itibarı koruma kararlılığı doğdu. Özel yaşam *nasıl* korunur? Tarih içinde, özel yaşam zarar verici malzemelerin dağıtımı sınırlandırılarak korundu. Ama nasıl ki özel yaşam kavramının yasal davalara ilk kez konu olması görüntülerin gravür, fotoğraf ve gazeteler yoluyla çoğaltılmasına bir tepki olarak ortaya çıktıysa, veri depolama, dijital görüntüler, DNA tanımlama, retina taramaları ve internet gibi daha yakın zamanlara ait teknolojik gelişmeler özel yaşam karşısında yeni tehditler oluşturmakta. Özel yaşam hakkı günümüzde bu zorlukları alt edebilmek için yeniden yorumlanıyor.

Özel yaşama ilişkin en az beş çağdaş boyut tanımlayabiliriz. Birincisi, izlenmeme isteği söz konusu. Bazılarımızın giyinik olmadığımızda başkalarına karşı bir perdeleme olması arzusu taşıdığını daha önce belirttik. Bundan yola çıkarak giysileri çıkararak arama, gözaltı, tıbbi durumlar, gizli kameralar ve diğer gözlemleme biçimlerine kadar uzanan haklar türeyebilir. İkincisi, bizim hakkımızdaki bilgi ve görüntülerin dağıtımını kısıtlandırma arzusu mevcut, özellikle de bu tür verilerden elde edilecek bilgiler bizim çıkarlarımız açısından utanç verici ya da önyargıya neden olacak türden olduğunda. Üçüncüsü, üçüncü kişiler iletişimimize kulak misafiri olmadan ya da iletişimimizi denetlemeden başkalarıyla iletişim kurabilme endişesi mevcut. İnsan hakları sözleşmelerinde sağlanan ilk korumalar "iletişim"i içerse de, özel yaşamı korumanın boyutu telefon dinleme, yapılan aramaların türünü denetleme ve yakın zamanlarda işverenlerin çalışanların elektronik postalarını taramalarına karşı koyacak biçimde genişletildi. Dördüncüsü, fiziksel ve zihinsel sağlığımızın korunmaya gereksinimi var. Özel yaşam yasası ev içi şiddete, cinsel tacize, fiziksel cezalandır-

maya ve çevresel tehlikelere karşı korumayı garantileyecek biçimde geliştirildi. Beşincisi, kişiliğimizi denetimsiz geliştirebilmemiz için uzam yaratılması gerektiği düşünülür. Eğer cinsiyet, kimlik ve birliktelik konularında belirli kararları verebilme açısından özgür olmazsak o zaman kişiliğimizi tamamen verimli bir biçimde geliştiremeyiz. Bu açıdan, uluslararası insan hakları sözleşmeler karşılıklı anlaşmaya dayalı homoseksüel etkinlikleri suç sayan yasaların karşısına çıkılmasında başarıyla kullanılmakta.

Özel Yaşam ve Özel Yaşam Alanını İnsan Haklarının Korunmasından Ayırma Çabası

Fakat özel yaşam kavramının diğer bir yüzü de var. Özel yaşam kadınlara yönelik şiddeti yasanın yaptırım gücünü sağlayan yetkililerin müdahalesinden korumak için kullanılmakta. Özel yaşam ayrıca evde çalışacak personel işe alınırken ya da insanlar kulüp ve derneklerin üyeliğinden çıkarılırken yapılan ırk ayrımcılığını haklı çıkarmak için de kullanılmakta. Yönetimin müdahalesinden bağımsız bir özel yaşam alanı kavramı evlilik içi tecavüz, çocuk tacizi, kadınların genital organlarının sakatlanması konularının insan hakları tartışmasının bir parçası olarak görülmemesi ve bu konularla ilgilenmek de bir kimsenin özel yaşamına müdahale anlamı taşır hale geldi.

Bu sorunlar hukukta kamusal/özel kavramı yoluyla bir araya getirildi. Birçok yasal dizge kamu hukukunun (buna insan haklarının korunması da dahil) yönetimsel otoriteleri ilgilendiren konuları düzenlemesi gerektiği görüşü çev-

resinde evrimleşirken özel hukuk devlet ya da yerel otoritelerle bağlantısı olmayan bireysel varlıklarla ilgilenir. Bundan yola çıkılarak, özel konuların kamu otoritesinin işi olmadığı bazen dile getirilir. Bu görüşe göre, bu özel alan dahilinde insanlık onuruyla ilgili konular bu nedenle devletin müdahalesi ya da insan hakları yasasına sığınma yoluyla halledilemez. Dahası, bu dışlayıcı siyasayı sağlamlaştırmak amacıyla uluslararası insan hakları hukuku da çeşitli sözleşmelere göre *devletlerin* yükümlülüklerinden yola çıkılarak geliştirildi. Mahkemeler ve komitelerin önüne genellikle yalnızca yönetimlere yönelik şikayetler getirildiği için, bütün insan hakları ihlallerinde yönetimin parmağı olması gerektiği gibi bir varsayım gelişti. Özel yaşam alanındaki ihlallerin uluslararası insan hakları yasasına dahil edilmesi akıllara bile gelmedi.

Bu durum değişti. Birincisi, insan hakları sözleşmelerine göre oluşturulmuş uluslararası kuruluşlar yönetimlerin yükümlülüklerini, bireyleri diğer bireylerin ya da diğer sivil varlıkların haklarına yönelik saldırılarından da koruma görevini yerine getirme biçiminde yorumlamaktalar. Bu yükümlülükler genellikle olumlu yükümlülükler ya da koruma yükümlülükleri olarak bilinir. İkincisi, uluslararası suçlar hukukunun gelişimi bireyin uluslararası hukuk ihlallerindeki sorumluluğu konusunu vurguladı. Uluslararası topluluğun ilgilenmek zorunda kaldığı felaketlerin en berbatlarının yönetimin hiçbir katkısı olmaksızın gerçekleştiği bir gerçek. Bunun bariz örneklerini de isyancı grupların gerçekleştirdiği tecavüzler, işkence ve sivil katliamları oluşturmakta. Günümüzde bu tür sivil aktörlerin de belirli insan hakları yükümlülükleri olduğu sıkça tartışılmakta. Böy-

le olunca da insan hakları yükümlülüklerinin Birleşmiş Milletler ve NATO (barış operasyonları bağlamında), uluslararası finans kuruluşları (Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi), çokuluslu şirketler ve diğer iş çevreleri ile her türlü siyasal parti, dinsel grup, sendika, kulüp ve dernek gibi devleti oluşturmayan aktörler üzerinde de etkisi olduğu görüşü ağırlık basıyor.

Kamusal ile özel arasındaki geleneksel ayrım ve bunun sonucunda ev ve aile konularının kamusal alandan çıkarılması feministlerin kamu-özel ayrımının yapılanmasına ve bu ayrımın erkek ve kadınların hakları açısından taşıdığı anlama titiz eleştiriler yöneltmelerine yol açtı. Bazen de kamusal-özel ayrımının terk edilmesinin, özel alanda söz konusu olan baskıların kamusal ve siyasal bir sorun olarak ele alınmasını sağlayacağı ileri sürülür. Özellikle de insan hakları söyleminin geleneksel düzeyde kamusal alan üzerine odaklandığı ve silahlı çatışma, gelişme, iş alanı ve aile gibi alanlarda kadınların sorunlarını "unuttuğu" açıkça görülür. Ancak çözüm özel yaşam hakkının terk edilmesi değil: özel yaşam savlarının bir kişinin bedeni, cinsel ilişkileri ve kişisel bilgileri üzerinde bir ölçüde denetim sağlamakta etkili olduğu kanıtlandı. Atılması gereken adım kadınların savlarını ciddiye almak ve insan haklarının kişisel alanı da kapsadığını kabul etmek.

Özel Yaşam ile Diğer Değerleri Dengelemek

Özel yaşam hakkını onunla rekabet halindeki ifade özgürlüğü hakkıyla dengelemek kesinlikle kavramsal – hatta

kültürel olduğu bile söylenebilir. Taciz tehlikesiyle karşılaşan şeyler bazılarına çok küçük görünse bile, ünlü bir kişinin çocuklarıyla çekilmiş fotoğraflarını yayınlama hakkı olduğunu ileri süren bir gazete örneği konuları daha iyi anlamaya başlamamıza yardımcı olur. İnsan hakları aynı anda hem ifade özgürlüğünü hem de özel yaşam hakkını koruma savındadır. Nasıl bir seçim yapılmalı? Burada insan hakları çerçevesinin trafik kuralları setine ya da basit yol kurallarına benzemediğini kabul etmemiz gerekir. Farklı insanların, hatta farklı yargıçların farklı sonuçlara varması için yeterince geniş bir yer mevcut ve bir kez daha her şey bağlama bağlı.Ama artık anlaşmazlıklar çoğunlukla farklı değerleri dengelemek açısından ele alınmakta – ve insan hakları kavramlarının sözlüğü de tehlikedeki prensipleri dile getirilmek için başvurulan sözcük dağarcığı.

Monaco Prensesi Caroline'in fotoğraflarının yayınlanmasıyla ilgili bir davada Alman Federal Anayasal Mahkemesi'nin yargıçları özel yaşama müdahale savlarına karşı anlayışsızdı; bunun yerine basın özgürlüğü tarafından korunan çıkarları üstün tutuyorlardı. Bu tür bir yayınlamaya izin verme gereksinimini bilgiye herkesin erişimini garantiye almanın parçası olarak görmekteydiler (Bakınız Kutu 25). Öte yandan, Avrupa İnsan Hakları mahkemeyi yargıçları Prenses'in özel yaşamının korunmasının lehine oy kullanmaktaydı (bakınız Kutu 26).

Kişiyi gürültü kirliliği de dahil olmak üzere kirlilikten korumak için özel yaşam kavramının genişletilmesi özel yaşamın mutlak bir hak olarak değerlendirilmediğini gösterir ve karar verme mekanizmasının başında oturanların da bu hakkın kullanımına yönelik bir müdahalenin haklı sayı-

Kutu 25: Federal Anayasa Mahkemesi'nin 15 Aralık 1999 tarihli kararı, paragraf 60[1]

Basının görüşlerin şekillenmesi görevini yerine getirdiği gerçeği eğlenceyi anayasanın sağladığı özgür basın garantisinin dışında tutmaz. Görüşlerin şekillenmesi eğlencenin karşıtı olarak karşımıza çıkmaz. Eğlendirici yazılar da görüşlerin şekillenmesine katkıda bulunabilir. Bu tür yazılar, belirli koşullar altında, tamamen gerçeklerle ilişkili bilgiden daha sürdürülebilir bir biçimde görüşlerin oluşmasını güdüleyebilir ya da etkileyebilir. Ayrıca, basında, haber ile eğlence arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya yönelik eğilimin – yani, haberi eğlendirici bir biçimde sunmanın ya da haberi eğlenceyle karıştırmanın ("haberlence") – gitgide büyüdüğü de hem basının bütününün belirli organları açısından hem de tek tek yazılar açısından görülebilmektedir. Bu da demektir ki birçok okuyucu önemli ya da ilginç olduğunu düşündüğü bilgiye eğlendirici yazılar yoluyla ulaşmaktadır.

lıp sayılmayacağına karar vermek gibi karışık bir görevleri var. 2001 yılında, Heathrow Havalimanı yakınlarında yaşayanlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bir Bölüm'ünü (ikiye karşı beş oyla) geceleri gürültü düzeyinin evlerine, kişisel yaşamlarına ve aile yaşamlarına saygı haklarını etkili biçimde kullanmalarına haksız müdahale içerdiğine ikna etmeyi başardı. Dava temyize gittiğinde de Üst

1) Prenses Caroline – Almanya Federal Mahkemesi, 1 BvR 653/96,15 Aralık 1999, paragraf 60*.

Kutu 26: von Hannover'in Almanya aleyhine açtığı Dava, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Hükmü (2004), paragraf 76-77[2]

76. Yukarıda ifade ettiği gibi, Mahkeme ifade özgürlüğü karşısında özel yaşamın korunmasının dengelenmesinde belirleyici unsurun yayımlanan fotoğraf ve yazıların genelin çıkarına yönelik bir tartışmaya sağladığı katkıda yattığını dikkate almaktadır. Bu vakada böyle bir katkıda bulunmadıkları açıkça ortadadır çünkü başvuruda bulunan kişi hiçbir resmî işleve sahip değildir ve fotoğraflarla yazılar da tamamen onun özel yaşamının ayrıntılarıyla ilişkilidir.
77. Ayrıca, Mahkeme; başvuruda bulunan kişi daima tenha olarak betimlenebilecek yerlerde görünüyor olsa bile ve kamuoyu tarafından iyi tanınmasına karşın, kamunun başvuruda bulunan kişinin nerede olduğunu ya da özel yaşamının genelinde nasıl davrandığını bilmesinde meşru bir çıkarı bulunmadığını dikkate almaktadır.
Böyle bir kamusal çıkar var olsa bile –bu fotoğrafları ve yazıları yayımlayan dergilerin ticari çıkarları olduğu gibi– bu vakada bu çıkarlar, Mahkeme'nin görüşüne göre, başvuruda bulunan kişinin kendi özel yaşamını etkili bir biçimde koruma hakkı karşısında geçersiz kalmalıdır.

Mahkeme beşe karşı on iki oyla Yönetim'in bölge sakinlerinin hakları ile başkalarının yolculuk etmek ve rekabete dayalı ticari operasyonlar sürdürmek hakları (bu da ülkenin "ekonomik gönenci" açısından gerekli görülmektey-

2) *von Hannover v Germany* [2004] ECHR 294, paragraf 76-7*.

di) arasında doğru dengeyi sağlayamadığına karar verdi. Muhalifler aynı fikirde değildi, dengenin bu kadar da bozulmadığını düşünmekteydi. Onların ifadesiyle:

> insan haklarının korunması ile kirletilmiş çevrenin aceleyle arındırılmsı gereksinimi arasındaki yakın bağlantı bizleri sağlığı en temel ve en önemli insan gereksinimi olarak algılamamıza yol açar. Elimizdeki bu vakada eğer gece gündüz, sürekli ya da kesintili olarak, uçak motorlarının homurtusu karşısında geri tepiyorsa insanın yuvasının özelliğine ilişkin insan hakları ne anlam taşır?

Sağlığın özel yaşamın bir unsuru olarak korunması, uçak yolculuğu yapanların ve ekonominin huzurunu kaçırdığı biçiminde algılandığında da net bir ikilem ortaya çıkar.

Kapalı devre gözlemleme kameralarının, DNA ve diğer genetik bilgilerin gitgide artan kullanımı düşünüldüğünde, daha önceleri tartıştığımız soruyu yeniden sormak gerekir? Meşru bir amaç var mı? Müdahaleler erişilebilir bir yasadan yetki almakta mı, bu müdahaleler demokratik bir toplumda toplumu suçtan ve ulusal güvenliğe yönelik tehditlerden korumak için gerçekten de gerekli mi? Bu tür verilerin işverenler ve sigorta şirketleri tarafından gelecekte sağlık sorunlarıyla karşılaşma olasılığı bulunanları saptamak için kullanılacağı ve gelecekte öngörülen talihsizlikler temel alınarak kabul edilemez düzeyde bir ayrımcılık düzeyi oluşturulacağı korkusu yaygın.

Özel yaşama verilen öncelik belirli bir toplumun ya da karar mekanizmalarının böyle bir savı ne ölçüde ve bağlamda benimsediklerine bağlı. Belki de özel yaşamı korumanın

12. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Monaco Prensesi Caroline'in haklarının paparazzi tarafından çekilen fotoğraflarının yayımlanması bağlamında ihlal edildiğine hükmetti. Alman mahkemeleri ise ifade ve bilgi özgürlüğüne öncelik tanımıştı.

temel amaçlarından birini anımsamanın yardımı dokunabilir; yani, gereksiz müdahale olmaksızın başkalarıyla bağlantılı olarak kişiliğin gelişmesine olanak sağlama amacı. Özel yaşamın korunması kamu görevlilerini eleştirilere karşı korumak, ülke sınırları içindeki şiddeti resmî koruma dizgesinden bağımsız olarak yalıtmak, ya da ırksal ya da başka türlerde yasaklanmış ayrımcılıkları haklı çıkarmak için kullanıldığında, o zaman özel yaşam kavramının insan haklarının inkarına yardımcı olacak biçimde saptırılmasına karşı tetikte olmamız gerekir. Özel yaşam hakkı insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasında önemli gelişmeleri pekiştirdi – ama aynı zamanda da başka hakları baltalamak için kolaylıkla kullanılabilecek bir gereç olmayı sürdürüyor. Özel yaşamın tehdit altında olduğu avları bir süre daha devam edecek gibi; ne tür bir ağırlık taşıyacakları ise tehlikede olduğu düşünülen şeyin ne olduğunu bağlı.

VII. Bölüm

BESLENME, EĞİTİM, SAĞLIK, BARINMA VE ÇALIŞMA

"İnsan hakları kahvaltıyla başlar"; Senegal'in eski Devlet Başkanı Léopold Senghor'un bu esprisi birçoklarını dehşet içinde tepki göstermeye yöneltmekte. Bazıları da bu varsayımı gıda hakkı gibi bazı hakların oy kullanma hakkı ya da ifade özgürlüğü ayrıcalığı gibi lüks nitelikli haklara geçmeden önce çok iyi bir biçimde güvenceye alınması gereksiniminin bir parçası olarak değerlendirmekte. Aslında birçokları da "tok karın tezi"ne inanmakta; bu teze göre siyasal katılım, keyfî gözaltına alma, ifade özgürlüğü ya da özel yaşam gibi kamusal ve siyasal alana geçmeden önce su ve gıda edinme hakkının güvenceye alınması gerekir. Bu görüş eskiden olduğu kadar yaygın değil (en azından hükümet çevrelerinde). Günümüzde bütün yönetimler farklı hak tipleri arasında hiçbir öncelik sıralaması bulunmaması gerektiğini (çoğu zaman) kabul etmekte. Farklı hak tipleri karşılıklı olarak birbirini destekliyor görüntüsü çizmekte; daha iyi beslenme, sağlık ve eğitim siyasal özgürlük ile huku-

kun üstünlüğü kuralında gelişmelere neden olacak ve benzer biçimde ifade özgürlüğü ile hukukun üstünlüğü beslenme, sağlık ve çalışma hakkını korumak amacıyla en iyi kararların alınmasını garantileyebilir. "Bütün insanlar için bütün haklar"ı korumak gibi arzunun mantığına karşın, "uygun" insan haklarını nelerin oluşturduğu hakkındaki geleneksel varsayım hâlâ geçerliliğini koruyor. Bu bölümde ele aldığımız hakların aslında insan hakları olmadığını ileri süren sesleri işitmek için fazla uzağa gitmeye gerek yok (bakınız Kutu 27). Böyle bir yaklaşım büyük olasılıkla bu tür hakların ussal tercihlerde bulunma ile ekonomik verimlilikte çakıştığını gizlemekte. Ya da, insan haklarını işkence ve ifade özgürlüğü gibi konularla sınırlandırmak istcycnlcr günümüzde sırf bizi etkilediğinde değil aynı zamanda başka insanları da etkilediğinde yoksulluk ve hastalığa verdiğimiz değeri tam olarak anlayamamış olabilirler.

Bugün insan haklarını geleneksel bağlamda dar bir tabanda yorumlamak ender olarak uluslararası ilişkilerde açıkça savunulur. "İnsan hakları" ifadesi yalnızca işkence, kölelik ve keyfî olarak gözaltına alınmaya karşı sivil ve siyasal hakları değil aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları da içerir. Evrensel Bildirge'nin de dile getirdiği gibi:

> Herkesin, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve gönencini temin edecek uygun bir yaşam düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer durumlarda güvenliğe hakkı vardır.

Kutu 27: *The Economist*, 18 Ağustos 2001, "Yanlışları Düzeltme"[1]

İyi bir niteliği evrensel bir insan hakkı olarak tanımlamak, aklı çalışan insanların bu iyiliğin hiçbir yasayla ve hiçbir koşulla hiç kimseden esirgenemeyeceğine inanmaları demek. Günümüzde işkenceye çarptırılmamak hakkı bu kategoriye dahil olsa da –kuşkusuz Af Örgütü gibi grupların çabaları sayesinde– gıda ve doğru düzgün bir yuva gibi ürünler dahil değil. Yönetimler bilerek ve isteyerek vatandaşlarına işkence edebilir; ama genellikle amaçlı olarak vatandaşlarına yoksulluk ve hastalık yaşatmazlar. Bu nedenle de yoksulluk ya da hastalığı sona erdirmeye yönelik ahlaksal baskı işkenceyi durdurmaya yönelik ahlaksal baskı kadar ikna edici değil.

Uluslararası fikir ayrılığı bugün, birincisi, bu hakların uygulanması için uygun mekanizmalar ve, ikincisi, bu hakların kesin kapsamı konularında çıkmakta. Bu hakların kapsamının yorumuna dönmeden önce, yaptırım sorununa bakalım.

Temel sorunlardan biri ekonomik ve siyasaları en iyi belirleyenlerin sınırlı kaynakların paylaşımında nasıl bir öncelik sırası izleneceği hakkında hiçbir uzmanlık bilgisi taşımayan ve seçim yoluyla gelmeyen karar mercileri yerine demokratik açıdan kabul edilebilir nitelik taşıyan siyasa belirleyiciler olmaları. Sağlık gibi bir bağlamda, sağlık

1) *The Economist*, 'Righting Wrongs', 16 Ağustos 2001*.

yetkilileri ile hastanelerin sınırlı kaynaklara mantıksız bir yük getirmesi durumunda bazı insanlara tedavi hakkı tanımayacakları açıkça görülür. Ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların yargısal yaptırım gücünün artırılmasını destekleyenler sivil ve siyasal hakları korumanın aynı zamanda kaynakların da işe karıştığı sorulara yanıt bulmayı içerdiğine dikkatleri çekerler: hapse atılanlara insanca koşullar sağlanması kaynaklarla bağlantılıdır; gerçek anlamda bağımsız ve adil seçimlerin ön koşullarını gerçekleştirmek de aynı biçimde para gerektirir. Fakat ortada, ekonomik ve toplumsal hakların yargısal yaptırım için uygunluğunu konu alan gerilim kalır. Bunun sonucunda da mahkemelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara hükmettikleri durumlarda yargıçlar yasama ve yürütme organları rolüne bürünmemeye özen gösterir. Örneğin, Güney Afrika'da yargı organı Hükümet'e sağlık hizmetlerine getirdiği kısıtlamaları gerekçelendirmesi gerektiğini anımsatarak Hükümet'in en marjinal konumdaki insanlara barınak sağlayacak siyasalar geliştirmesini talep etti. Sivil ve siyasal haklarda olduğu gibi, yargı organı yönetimlere hakların etkili bir yasal dizge altında kullanılabileceği ve korunabileceği yasaların çıkarılması görevini taşıdıklarını anımsatabilir. Şimdi bu ekonomik ve toplumsal hakların bazılarını biraz daha ayrıntılı inceleyelim.

Beslenme

Beslenme hakkının varlığı yönetimin herkese gıda sağlamak zorunda olduğu anlamını taşımaz. Beslenme hakkı

gıdaya erişime ve kıtlık ile dağıtım sorunlarına karşı planlama yapmaya olanak sağlamayı da içeren "gıda güvenliği" ile bağlantılı daha karmaşık yükümlülüklerin kısaltması sayılır. Öncelikli yükümlülüklerle başlayabiliriz. Birincisi, yönetim gıda güvenliğini sekteye uğratmaktan kaçınmalı ve nüfusun gereksinimleri için plan yapmalı. Özellikle de ürünlerin gerekçe yokken yok edilmesi ya da halkın tarlalardan uzaklaştırılması yoluyla beslenme hakkının ihlali söz konusu olamaz. Ayrıca, gıdaya erişim açısından da hiçbir ayrımcılık yapılmamalıdır. Bu öncelikli yükümlülükler beslenme hakkına *saygı* görevinin bir parçası olarak görülebilir.

İkinci bir yükümlülük beslenme hakkını *koruma* göreviyle bağlantılı. Burada karşımıza bireyleri beslenme hakkına başkaları tarafından müdahalelere karşı koruma yükümlülüğü çıkıyor. Buna göre, örneğin, devletin gıda güvenliği konusunda düzenlemeler yapması gerekebilir. Bazı bağlamlarda, bu düzenleme devletin toprak iyeliğinin –yerli halklar gibi– toprakla yakın bir kültürel bağları bulunanlara verilmesini sağlamasını gerektirebilir.

Üçüncüsü çeşitli kaynaklarda yerine getirme, yol gösterme, olanak sağlama ya da temin etme yükümlülüğü olarak ifade edilir. Bu da, bir yandan, istihdam sağlamak, toprak reformu gerçekleştirerek ve taşımacılık ile depolama olanaklarını geliştirerek insanların gıda güvenliği için kaynaklara sahip olmalarını güvenceye almak yoluyla gıdanın kendisine erişmelerini güçlendirmek anlamını taşır. Öte yandan da, Evrensel Bildirge'de de dile getirilen ve bir bireyin "işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık ya da onu geçim olanaklarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer durumlar"a maruz kalmasını içeren durumlarda dev-

let temel gereksinimleri yerine getirmek için gıda güvenliği ya da toplumsal güvence sağlamak zorunda kalabilir.

Bu uluslararası yükümlülükler bazı ülkelerde anayasal haklarla iç içe geliştirildi. Ulusal sivil toplumun Hint Yargıtay'ına kamu yararı için gıda güvenliği hakkında gerçekleştirdiği yasal başvuru sayesinde önemli gelişmeler kaydedildi. Sağlık ve Sağlıkla İlişkili Konular Talep Merkezi (Hint dilindeki kısaltmasıyla CEHAT) yetkilisi Kamayani Bali Mahabal durumu şöyle açıklamakta:

> Beslenme Hakkı Kampanyası (kısaca Kampanya) herkesin aç kalmama ve yetersiz beslenmeme gibi temel bir hakka sahip olduğu gerçeğinden yola çıkar. Bu hakkı kabul etmek yalnızca yeterli ve sürdürülebilir beslenme dizgelerini değil aynı zamanda çalışma, toprak ve toplumsal güvenlik hakkı gibi yaşamı sürdürmeyi sağlayacak konulara garanti sağlanmasını da içerir. Kampanya çok çeşitli etkinlikler yoluyla hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır; bunlar arasında halka açık toplantılar, eyleme yönelik araştırmalar, basının desteğini kazanma ve lobi etkinlikleri, ayrıca beslenme hakkı konusunda kamu çıkarına yasal yollara başvurmak yer alır. Bu en son etkinlikle bağlantılı olarak, Kampanya'nın Yargıtay davalarıyla ilgilenen küçük bir "yasal destek grubu" bulunmaktadır. ... Ayrıca, "gün ortası öğünü hareketi" de büyümeyi sürdürmektedir. Resmî verilere göre, bugün 50 milyon çocuğa okullarda ücretsiz öğle yemeği sağlanmaktadır ve 50 milyon kadarı için de hazırlıklar devam etmektedir.[2]

2) Kamayani Bali Mahabal, 'Enforcing the Right to Food in India - Impact, of Social Activism', *ESR Review*, Mart 2004*.

Son yıllarda suyun küreselleşmiş bir hizmet pazarının bir parçası olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte "suya erişim hakkı" da dikkatleri çekmeye başladı. Çoğu zaman beslenme hakkı potasında kaynayıp giden suya erişim hakkı kamu tesislerinin özelleştirilmesi bağlamında ve özellikle de nüfusun bazı kesimlerini pazar koşullarının üzerinde fiyat ödemeye zorlayarak bu insanları suya erişim hakkından mahrum eden çokuluslu şirketler bağlamında gitgide gündeme yerleşiyor (bakınız Kutu 28).

Eğitim

Eğitim insanlara önderlik edilmesini kolaylaştırıp insanlarca güdülemeyi zorlaştırır; yönetmeyi kolaylaştırıp köleleştirmeyi zorlaştırır." Parlamento Üyesi Lord Baron Brougham'a (1778-1868) atfedilen bu söz bize insan haklarını geliştirmeye yönelik her türlü çaba için eğitimin gerekli olduğunu anımsatır. Bu anlamda, eğitim hakkı insanların kendi haklarını koruyabilmelerini sağlamak için eğitim yaşamsal değer taşır. Eğitim hakkı yalnızca okulları kapatarak bu hakka müdahale etme ya da bazı öğrencilere karşı ayrımcılık yapma yaklaşımından uzak durma yükümlülüğünü değil, aynı zamanda herkes için zorunlu ve parasız temel eğitim sağlayarak eğitim hakkını yerine getirme yükümlülüklerini içerir. Eğitim hakkı "dört U" yaklaşımı olarak adlandırılabilecek yaklaşımı içerecek biçimde doktrin düzeyinde geliştirildi: uygunluk, ulaşılabilirlik, uzlaşılabilirlik, uyarlanabilirlik. (İnsanın aklına klasik eğitimin "3 ma"sı geliyor – okuma, yazma, hesaplama.)

Kutu 28: J. Shult, "Yeniden Yuvaya Kazandırılış"[3]

İyi bir öykünün kalıcı etkisine en iyi örneği Cochabamba, yani Bolivya'nın su sisteminin özelleştirilmesine karşı gerçekleştirdiği halk ayaklanması oluşturur. Burada ekonomik küreselleşmenin kötü aktörleri ile onlara karşı verilen kahramanca savaş tüm canlılığıyla yaşandı. Dünya Bankası elindeki tüm gücü kullanarak Bolivya Hükümeti'ni su sistemini işletme hakkını uluslararası bir şirkete vermesi için baskı uyguladı ve Hükümet de sonunda bu hakkı ABD merkezli Bechtel Şirketi'ne verdi. Birkaç hafta içinde Şirket halka satılan suyun fiyatını iki ve üç kat artırınca kentlerde ve kırsal yörelerde su kullananlar sokaklara döküldü. Bunun sonucunda bir hafta süren bir genel grev gerçekleşti, şirket ülkeden ayrılmaya zorlandı ve su sistemi de yeniden kamunun denetimine girdi. Aralık 2001'de Bechtal su anlaşmasını bozduğu için Bolivya yönetimi aleyhine 25 milyon dolarlık dava açacağını duyurdu.

Su savaşları esnasında bebek giysileri dikerek dört çocuğuna bakan bir anne olan Tanya Paredes, yüzde üç yüz artan su faturası tutarının bir haftalık kazancına denk geldiği duyulduğunda uluslararası bir simge haline geldi. Daha önce Dünya Bankası adını hiç duymamış ve hiçbir şeklide Bechtel grubuna karşı olumsuz bir duygu beslemeyen insanlar bile bir anda küreselleşmede bir şeylerin feci halde yanlış gittiğini anlayabilirdi.

3) J. Shultz, 'Bringing It All Back Home', *New Internationalist,* 342 (2002): 34-5, alıntı 34'te.

Birincisi, eğitim *uygunluk* içermeli ve bu sayede de, Birleşmiş Milletler Toplumsal ve Kültürel Komitesi'nin ifadesiyle, "zararlı maddelerden uzak tutma, her iki cinsiyet için de temizlik olanakları, ülke içinde yeterli ücret alan eğitimli öğretmenler, [ve] öğretim malzemeleri" mevcut olmalı. Birleşmiş Milletler'in bugün hayatta olmayan uzmanı Katerina Tomaševski'nin belirttiğine göre, uygunluğun biçimsel değil de anlamlı olabilmesi için okulların öğrencileri gerçek anlamda çekebilmesi gerekir. Hem okullar kızlara ve oğlanlara açık olmalı, hem de okulların bu kızların ve oğlanların okulda tutulabilmelerini sağladığından emin olunmalı. Yetersiz öğretim ya da uygun okul kitaplarının bulunmaması çocukların ve ebeveynlerin mevcut olanakları kullanmakta bir anlam görmemeleri demektir ve yönetim de herkes için parasız olan zorunlu temel eğitimi sağlama yükümlülüğünü yerine getiremez.

İkincisi, devlet okulların ve programların herkes tarafından *ulaşılabilir* olmasını garanti altına almalı. Bunun üç boyutu var. Birincisi, ulaşılabilirlik demek *ayrımcılıktan uzaklık* demektir. Bu, devletlerin derhal sonuç alabilecekleri yükümlülükleri arasında yer alır. Kadınlar ile erkekler arasında ya da dezavantajlı gruplar lehine gerçekleştirilen olumlu eylem ya da "geçici özel önlemler" gereksiz yere devam etmediği sürece ayrımcılık yapmama kuralının ihlali olarak görülmez. Bugün kızlara yönelik ayrımcılık bir sorun olmayı sürdürüyor. Örneğin, hamilelik kızların eğitim hakkının ihlal edilerek okuldan atılmalarına neden olabilir. Ayrıca, bazı aileler kızlarının eğitimine yatırım yapmayı parasal açıdan akıllıca bulmazlar; bu nedenle de oğullarının eğitimine öncelik verirler. Ulaşılabilirliğin

ikinci boyutu *fiziksel ulaşılabilirlik*. Bu da okulların planlanışından ötürü özürlü çocukların dışlanmaması ve eğitimin coğrafi açıdan da ulaşılabilir mesafede bulunması anlamına gelir. Üçüncü boyut *parasal ulaşılabilirlik*. Uluslararası hukuk eğitimin temel ve temel öncesi dönemlerde parasız olmasını gerektirse de orta eğitimin de parasız olması yönünde gelişmeler kaydedilmesi için gereken yükümlülükler bağlayıcı değil. Bu da parasız temel eğitimin sağlandığından emin olmaları gereken yönetimlerin aynı zamanda parasız orta öğretim ve lise öğretimi sağlamak için somut adımlar atması gerektiği anlamını taşımakta.

Uzlaşılabilirlik eğitimin çocuklar ile ebeveynlerin üzerinde uzlaşabileceği bir biçimde yerine getirilmesini sağlamanın önemini anlatmak için kullanılan bir kavram. Çevrenin hem maddesel koşulların yanı sıra şiddet ve program oluşturma gibi konularla başa çıkması, hem de çocukların gelişip öğrenmelerine olanak sağlaması gerekir. Okullarda fiziksel cezalandırma çocuk haklarının ihlalidir ve zorbalık uygulamak da insan hakları terimleriyle zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele kapsamına girer.

Eğitim hakkının uluslararası alanda dile getirildiği ilk andan bugüne kadar, ebeveynlerin eğitim hakkının bir ikinci boyutu söz konusu: ebeveynlerin çocuklarına verilecek eğitim türünü seçme hakkı. Ebeveynler okullarda fiziksel cezayı onaylayan ulusal yasalara karşı da bu hakkı kullanmaktalar. Güney Afrika'daki Hıristiyan okulları okullarda fiziksel cezalandırmanın yasaklanmasının Anayasa'nın ebeveynlere tanıdığı dinlerini uygulayabilme hakkını ihlal ettiğini ileri sürünce, Anayasa Mahkemesi bu hakka saygı ile çocukların çıkarlarının nasıl dengelenebileceğini ince-

lemeye aldı. Sonunda da bu dengeyi fiziksel cezalandırmaya getirilen genel yasağı üstün tutarak bozdu; fiziksel cezalandırmayı yasaklayan yasanın bütün çocukların onur ve kişiliğine duyulan saygının artırılması için getirildiği vurgulandı (bakınız Kutu 29). İskoçya'da fiziksel cezalandırmanın kullanılması konusu da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne getirildi ve oradan da ebeveynlerin çocuklarının disip-

Kutu 29: Güney Afrika Hıristiyan Eğitim Kurumlarının Eğitim Bakanlığı Aleyhine Açtığı Dava[4]

Hakların farklı kümeleri arasındaki örtüşme ve gerilim anayasanın temel değeri olan saygınlığın nasıl uygulamaya geçirileceği konusunda birbirine karşıt değerlendirmeleri yansıtır. Bir yanda, devlet çocuklarını nasıl yetiştirip disipline sokacaklarını söylediğinde ve dinsel inançlarını ifade biçimlerini sınırlandırdığında ebeveynler olumsuz etkilenebilir. Söz konusu inanca göre büyüyen çocuk cezalandırmanın –acı verse bile– karakterini güçlendirmek için gerçekleştirildiğini düşünebilir. Öte yanda, çocuk dışarıdan bakan bir gözlemcinin çocuğa kurumsal bir ortamda bilerek uygulanan acı verici ve aşağılayıcı bir cezaya katlanmanın onur kırıcılığı olarak nitelendireceği bir duruma maruz kalmaktadır. Aslında, bu durumda çocuğun karışık duygular içinde kalmaması da beklenemez. Konunun bu karmaşık gerçeklere dayanan ve psikolojik ortam içinde çözümlenmesi gerekmektedir.

4) *Christian Education South Africa v Minister of Education,*Güney Afrika Anayasa Mahkemesi, 18 Ağustos 2000, paragraf 15*.

linine ilişkin felsefi kanıların ancak ve ancak demokratik bir toplumda saygıyı hak ettiklerinde ve insanlık onuru ile çocukların eğitim hakkıyla uyumlu olduklarında korunabileceği kararı çıktı.

Kutu 30: Çocuk Hakları Sözleşmesi[5]

Madde 29 (1) Taraf Devletler çocuğun eğitiminin hedefini aşağıdaki biçimiyle olmasını onaylarlar:

(a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve hem zihinsel hem de fiziksel yetilerinin tam anlamıyla gelişimi;
(b) İnsan hakları ile temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde yer alan prensiplere saygının gelişimi;
(c) Çocuğun ebeveynlerine, kendi kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşamakta olduğu ülkenin ulusal değerlerine, doğmuş olabileceği ülkeye ve kendisininkinden farklı uygarlığa saygının gelişimi;
(d) Çocuğun özgür bir toplum içinde anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyetler arasında eşitlik ve halklar, etnik, ulusal ve dinsel gruplar ile yerli kökenli kişiler arasında dostluk ruhu içinde sorumlu bir yaşama hazırlanması;
(e) Doğal çevreye saygının gelişimi.

5) Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Madde 29*.

Eğitim hakkının dördüncü boyutu olan uyarlanabilirlik eğitim konusunda önemli soruları gündeme getirir. Eğitim ne içindir? Ve buna kim karar verir? Eğitim yalnızca eğitimin bir sonraki (seçmeli) aşamasına geçiş için düzenlendiğinde, bazı çocuklar yaşama yeterince hazırlanamaz. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. Madde'si eğitim için birtakım amaçlar ortaya koyar. Çocuğun kişiliğinin geliştirilmesi ve çevrenin korunması da dahil olmak üzere belirli değerlere saygının öğretilmesi özellikle vurgulanır (bakınız Kutu 30).

Sağlık

Sağlık hakkı sağlıklı olmaya hakkımız olduğu anlamını taşımaz. Sağlık hakkı Birleşmiş Milletler uzmanı Paul Hunt tarafından şöyle açıklanmakta:

> ulusal ve yerel önceliklere yanıt verecek ve herkes tarafından ulaşılabilecek türden, sağlık bakımını ve sağlığın temel belirleyicilerini içeren, etkili ve bütünleşik bir sağlık dizgesi hakkı.

Hunt sağlık hakkından söz ederken sağlık bakımı için

> herkes tarafından ulaşılabilir olmalıdır; yalnızca zenginler değil yoksulluk içinde yaşayanlar tarafından da; yalnızca çoğunluğu oluşturan etnik gruplar değil azınlıklar ve yerli halklar tarafından da; yalnızca kentsel bölgelerde yaşayanlar değil uzak köylerdekiler tarafından da; yalnızca erkekler değil

kadınlar tarafından da. Sağlık dizgesi avantajlı konumda bulunmayan bütün bireyler ve topluluklar tarafından ulaşılabilir olmalıdır

tanımını getirirken *ulaşılabilirlik* ölçütünü kullanır.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Komitesi Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde içerilen sağlık hakkının bir yorumunu geliştirdi. Burada da daha önce ele aldığımız saygı, koruma ve yerine getirme yükümlülüklerinin aynısı kullanılmakta. Bu yorum aşağıda verilen biçimde özetlenebilir.

Birincisi, *saygı* yükümlülüğü devletlerin hakkın kullanımını engelleyebilecek önlemler getirmekten kaçınmalarını gerektirmekte. Bu nedenle, devletler (i) bütün insanların koruyucu, sağaltıcı ve dindirici sağlık hizmetlerine eşit ölçüde erişmesini engellemeden ya da sınırlandırmadan, (ii) geleneksel engelleyici bakım, sağaltım uygulamaları ve ilaçlarına sekte vurmaktan ve (iii) cinsel eğitim ve bilgiler de dahil olmak üzere sağlıkla ilişkili bilgileri sansürlemek, saklamak ya da bilerek yanlış yorumlamaktan ve halkın sağlıkla ilişkili konulara katılımını engellemekten uzak durarak sağlık hakkına *saygı* gösterme yükümlülüğünü taşırlar.

İkincisi, *koruma* yükümlülüğü devletlerin üçüncü şahısların uygun sağlık hizmetlerine erişim hakkına müdahale etmesini engellemesini gerektirir. Bu nedenle de *koruma* yükümlülüklerine devletlerin (i) üçüncü şahıslar tarafından sağlanan sağlık hizmetlerine ya da sağlıkla ilişkili hizmetlere eşit erişimi sağlayacak yasalar çıkarması ya da ön-

lemler alması, (ii) sağlık sektörünün özelleştirilmesinin sağlık kurumlarının, araç ve hizmetlerinin uygunluğu, ulaşılabilirliği, uzlaşılabilirliği ve kalitesi açısından bir tehdit oluşturmamasını sağlaması, (iii) üçüncü kişiler tarafından tıp gereçleri ile ilaçların pazarlanmasını denetlemesi, (iv) üçüncü kişilerin kadınları, cinsel organ üzerinde sünnet benzeri uygulamalar gibi geleneksel uygulamalardan geçmeye zorlamalarını engellemesi ve (v) toplumun tacize açık ya da marjinalleştirilmiş bütün gruplarını –özellikle kadınları, çocukları, ergenleri ve yaşı daha ileri olan kişileri– korumak için önlemler alması dahildir.

Son olarak, *yerine getirme* yükümlülüğü devletlerin bireylerin ve grupların sağlık hakkından yararlanmalarını sağlayacak olumlu önlemler almasını gerektirir. *Yerine getirme* yükümlülüğünde devletler, örneğin, (i) tercihen yasal uygulamalar yoluyla ulusal, siyasal ve yasal dizgelerde sağlık hakkını yeterince tanımak, (ii) sağlık hakkını gerçekleştirmek için ayrıntılı bir plan da içeren ulusal bir sağlık siyasası benimsemek, (iii) başlıca enfeksiyon hastalıklarına karşı aşılama programları da dahil olmak üzere, sağlık hizmeti sağlanmasını kesinleştirmek, (iv) besleyici ve güvenilir gıda ve temiz içme suyu, temel temizlik gereksinimleri, uygun barınma ve yaşama koşulları gibi sağlığın temelinde yatan belirleyicilere herkesin eşit düzeyde erişimini sağlamak, (v) doktorların ve diğer tıp personelinin gerektiği gibi eğitilmesinin, yeterli sayıda hastane, klinik ve sağlıkla ilişkili diğer taşınmazların ülke çapında eşitlikçi bir biçimde dağılımını sağlamak, (vi) herkes tarafından karşılanabilir maliyette bir kamusal, özel ya da karma sağlık sigortası dizgesi sağlamak, (vii) tıp araştırmaları ile sağlık eğiti-

mini desteklemek ve (viii) özellikle HIV/AIDS, cinsel ve üretimsel sağlık, geleneksel uygulamalar, ev içi şiddet, alkol bağımlılığı, sigara, uyuşturucu ve diğer zararlı maddelerin kullanımı açısından bilgilendirici kampanyalar düzenlemek zorundadır.

Bütün bunlar kağıt üzerinde kusursuz görünür ve kendi hallerine bırakıldıklarında çoğu yönetim mevcut kaynaklarını da göz önünde bulundurarak yukarıdakilerin tümünü aşamalı olarak gerçekleştirmek için ellerinden geleni yaptıklarını ileri sürer. Bu nedenle Hunt ve başkaları göstergeler ve referans noktaları da içeren bir izlenebilirlik şeması oluşturmaya başladı. Şema şöyle işliyor. Öncc temcl göstergeler seçilir. Bunların cinsiyet ya da ırka ya da diğer uygun niteliklere göre parçalarına ayrılması gerekir. İşin zor yanı bütün unsurların ve insan hakları organlarının denk göstergeler üzerinde yoğunlaşması. İkinci adım yönetimin zamana bağlı bir hedef olarak ulusal referans noktaları belirlemesi. Yönetim çeşitli ulusal referans noktaları sunar. Sözleşmenin uygulanışını denetleyen organın da devletin bu bağlamda uluslararası yükümlülüklerini yerine getirdiğinden emin olmak için bu referans noktalarını onaylamalı ya da uyarlamalıdır. Son olarak, süreye bağlı her gözden geçirmede olduğu gibi, bu referans noktaları çeşitli uluslararası ve ulusal unsurlar tarafından denetlenir ve bu yolla ilerleme ya da gerileme izlenip gerekiyorsa düzeltmeler gerçekleştirilebilir. (Daha fazla ayrıntı için bakınız Kutu 31).

Burada aslında insan hakları ihlallerinin sağaltımı için yasal açıdan yaptırım gücü olan unsurlarla karşı karşıya sayılmayız; katılım, izlenebilirlik, ayrımcılıktan uzaklık, yetkilendirme ve uluslararası yasal düzgülerle bağlantılı olma

gibi kavramlar üzerine odaklanıp hakları temel alan bir yaklaşım açısından sağlık, ticaret ya da gelişme gibi konular hakkında düşünme sürecindeyiz.

Sağlık hakkı bağlamında gerçekleşen güncel bir tartışma, çokuluslu eczacılık şirketlerinin entelektüel iyelik hakları ile yaşanan çatışma. Devletler bazı yasal yükümlülükler gereğince toplumun gönencini sağlayacak biçimde entelektüel iyelik haklarını koruma görevini üstlenseler de, entelektüel iyelik hakları işkence görmeme hakkı gibi mutlak insan haklarından biri değil. Şirketlerin daha fazla araştırma ve gelişmeye fon sağlayabilmek için eczacılık ürünlerinin satışından yeterince kazanma endişesinin devlet tarafından sağlık hizmetlerine erişmesi gerekenlerin insan hakları ile dengelenmesi gerekir. Şimdiye kadar bu konu rekabet içindeki hakların hukuk yoluyla korunmasından ziyade bir siyasal eylem sorunu olmayı sürdürdü. Eczacılık şirketleri Güney Afrika'da Nelson Mandela yönetimine karşı, entelektüel iyelik haklarını korumayı başaramamasından ötürü başarılı bir kampanya yürüttü. Bununla ilişkili bir gelişme bağlamında, Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (WTO) uluslararası ticaret rejimi çerçevesinde devletler kendilerine sağlık hizmetlerini erişilebilir kılma yükümlülüğünü içeren (entelektüel iyelik haklarını da koruyan) ticaret hukuku kuralları üzerinde anlaştı. Yeni bir uygulamaya göre, zorunlu lisanslar altında üretilen genel ilaçlar gereksinim duyan devletler tarafından yurtdışından satın alınıp kullanılabilir. Ancak, gerekli ilaçlara ulaşmak hâlâ büyük bir sorun olmayı sürdürüyor. 2005 yılının bitiminde Orta Afrika'da anti-retroviral HIV tedavisi görmesi gerekenlerin yalnızca %17'si bu ilaçlara ulaşabiliyordu.

G8 liderleri 2005 yılında İskoçya'daki zirvede 2010 yılına gelindiğinde HIV tedavisine ulaşamayan neredeyse hiç kimsenin kalmaması konusunda anlaştı. Aynı yılın ilerleyen aylarında Birleşmiş Milletler zirvesinde bütün devletler eczacılık şirketleri de dahil olmak üzere herkesin bu tür bir erişimi sağlamak ve Afrika kıtasını tüberküloz ile sıtmadan kurtarmak için gerekli ilaçları sağlamak için çalışması gerektiği konusunda anlaştı (bakınız Kutu 32).

Kutu 31: Fiziksel ve Fiziksel Sağlıkta Erişilebilir En Üst Düzey Standardın Herkes Tarafından Kullanılması Hakkı Konusunda Özel Raportör Paul Hunt'ın 2006 Raporu, paragraf 40-42[6]

Cinsel sağlık ve doğum sağlığı, sağlık hakkının ayrılmaz unsurlarıdır. Bu nedenle de Devletler cinsel sağlık ile doğum sağlığını ilerlemeci biçimde gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini ölçmek için bir yola gereksinimleri vardır. Yetkin sağlık personelinin hazır bulunduğu doğumların oranı da dahil olmak üzere, uygun birçok gösterge bulunmaktadır. Bir Devlet kullandığı göstergelerden biri olarak bu göstergeyi seçebilir ve cinsel sağlık ile doğum sağlığı haklarının gelişimsel açıdan gerçekleşmesini ölçmek için kullanabilir.
Ulusal veriler yetkin sağlık personelinin katıldığı doğumların oranının yüzde 60 olduğunu gösterebilir. Kırsal-kentsel temeline göre bölümlendiğinde, veriler bu oranın kent-

6) Report of the Special Rapporteur on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health, Paul Hunt, paragraf 40-2*.

sel merkezlerde yüzde 70, ama kırsal bölgelerde yalnızca yüzde 50 olduğunu ortaya koyabilir. Etnik köken temel alınarak veriler daha da bölümlendiğinde, veriler kırsal bölgelerde dağılımın dengesiz olduğunu ortaya koyabilir: başak etnik grup yüzde 70'lik bir yüzdeye ulaşırken azınlıktaki etnik grup yalnızca yüzde 40'lık bir yüzdeye sahiptir. Bu da bölümlendirmenin gerçekte var olan ayrımcılığın tanımlanmasında oynadığı çok önemli rolü vurgular. Bölümlendirmeye alındığında, gösterge kırsal bölgelerde etnik azınlığın kadın üyelerinin özellikle dezavantajlı konumda olduklarını ve özel dikkat gerektirdiklerini onaylamaktadır.
Sağlık hakkının gelişmeci bir biçimde gerçekleşmesiyle tutarlı olarak, Devlet beş yıllık bir süre içinde hem kentsel hem de kırsal bölgelerde ve bütün etnik gruplar için yüzde 70 gibi tektip bir ulusal yüzdeyi hedeflemeye karar verebilir. Böylece, gösterge yetkin sağlık personelinin katıldığı doğumların oranı ve referans noktası ya da hedef de yüzde 70'tir. Devlet beş yıl içinde yüzde 70'lik referans noktasına erişmek için siyasalar ve programlar oluşturup uygulayacaktır. Veriler de siyasaların ve programların kırsal bölgelerde yaşayan azınlık etnik gruplara erişmek için özellikle tasarlanması gerekecektir.

Barınma

Az önce gördüğümüz gibi, sağlık hakkı bir kişinin yönetimden sınırsız kaynak talep etmesi anlamına gelmez. Benzer biçimde, Scott Leckie, konuya sağladığı temel katkılardan birinde, işe okuyucuyu bu konuda bilgilendirerek başlar: "Barınma hakları düzgülerini ortaya koyan yasal metinler, her-

Kutu 32: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2005 Zirve Sonuçları, paragraf 68[7]

Afrika'da AIDS, sıtma ve tüberkülozdan arındırılmış bir nesil oluşturma amacıyla engelleme ve tedavi sağlamak ve 2010 yılına gelindiğinde Afrika ülkelerinde HIV/AIDS tedavisine herkesin ulaşabilmesi hedefini ulaşabildiğince elde edebilmek, eczacılık şirketlerini antiretroviral ilaçlar da dahil olmak üzere ilaçları Afrika'da satın alınabilir ve erişilebilir kılmak konusunda teşvik etmek ve mümkünse bağış biçiminde ikili ve çok taraflı yardımın artmasını sağlamak, Afrika'da sağlık dizgelerinin güçlendirilmesi yoluyla sıtma, tüberküloz ve diğer bulaşıcı hastalıklarla savaşmak.

kese çok bakımlı bahçelerle çevrelenmiş lüks bir malikanede yaşama hakkı sağlamak için yaratılmadı." 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne girişinden beri, barınma hakkının gelişiminde *uygunluk* kavramı temel rolü üstlendi. Bu kavram bizi en alt düzeyde barınak, bir kişinin tepesinde bir çatının bulunmasının yeterli olması kavramından öteye götürür ve bu hakka sahip bireylerin yaşamsal beklentilerine dikkatimizi odaklamamızı sağlar (bakınız Kutu 33).

Barınma olanakları dünya çapında tam bir darboğaz yaşamakta; Bileşmiş Milletler'in tahminlerine göre 600 milyon kentli ile bir milyardan fazla kırsal yöre insanı su, sağlık, kanalizasyon ve çöp toplamanın yeterli düzeyde olmadığı aşırı kalabalık ve kötü kalitede konutlarda yaşıyor.

7) BM Genel Kurulu 2005, Zirve Sonucu, paragraf 68(i)*.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Komitesi (Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde yer aldığı biçimiyle) uygun barınma hakkına ayrı bir önem vererek *uygunluk* konusunun ayrıntılarını ele aldı ve şu noktaları vurguladı: (i) ikamet edilen yerin yasal açıdan güvenceye alınması; (ii) hizmetlerin,

Kutu 33: 1996 İnsan Meskenleri (Çevre Gündemli) Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı, paragraf 60[8]

Uygun barınak bir kişinin başının üzerindeki çatıdan fazlasını ifade eder. Aynı zamanda uygun özel yaşam, uygun uzam, fiziksel ulaşılabilirlik, uygun güvenlik, konut iyeliğinin güvenceye alınması, yapısal istikrar ve dayanıklılık, su, temizlik ve atık boşaltım düzenlemeleri gibi temel düzeyde uygun altyapı nitelikleri, uygun çevresel kalite ve sağlıkla ilişkili unsurlar ve çalışma ortamı ile temel gereksinimlerin karşılandığı ortamlara uygun ve ulaşılabilir bir uzaklık ifade eder; bütün bunlar mali açıdan karşılanabilir biçimde sağlanmalıdır. Uygunluk bundan etkilenecek insanlarla birlikte belirlenmeli ve aşamalı gelişme olasılığı da dikkate alınmalıdır. Uygunluk çoğu zaman ülkeden ülkeye farklılık gösterir, çünkü uygunluk belirli kültürel, toplumsal, çevresel ve ekonomik unsurlara dayanır. Cinsiyete ve yaşa bağlı olan – çocukların ve kadınların zehirli maddelere maruz kalması gibi– unsurlar bu bağlamda göz önünde bulundurulmalıdır.

8) İnsan Meskenleri (Çevre Gündemli) Hakkında BM Konferansı, 1996, paragraf 60*.

malzemelerin, ortam ve altyapıların varlığı; (iii) parasal açıdan karşılanabilirlik; (iv) yaşanabilirlik; (v) ulaşılabilirlik; (vi) konum; (vii) kültürel açıdan uygunluk. Yönetimlere düşen ivedi yükümlülükler açısından da ayrımcılık ya da insanları ikamet ettikleri yerlerden yasadışı olarak zorla çıkarmayı içeren uygulamalardan uzak durma yükümlülüğü net bir biçimde durmakta.

İyelik hakkını yasal açıdan güvenceye alma konusunu ele alalım. İyelik farklı bağlamlarda farklı biçimlere girebilen esnek bir kurum. Komite buna şu unsurları eklemekte: "kiralık (kamusal ve özel) ikamet, kooperatifler, leasing, konutu elinde bulunduranın kendisinin ikameti, toprak ya da mülkün işgali de dahil olmak üzere acil barınma ve gayri resmî yerleşim yerleri". Ayrıca iyeliği ekonomist ve gelişme alanında çalışanların da iyeliğin güvenceye alınması ile ilgilendikleri görülür. Bu hak yalnızca inanlık onurunun korunmasıyla değil ilişkili değil; aynı zamanda ekonomik gelişme için bir gereç olarak da görülebilir. Ancak, iyelik kurallarının basit bir sorun olmaktan ziyade sorunun bir parçası olabileceğini de dikkate almamız gerekir. Örneğin, birçok ülkede mülk yalnızca erkeğin adına kaydedilir ve bu da ölüm ya da boşanma durumunda kadının barınma olanaklarına ulaşabilmesini genellikle sınırlandırır.

Belki bu alanda en fazla odaklanılan konu insan hakları hukukunda tanımlandığı biçimiyle geliştirilmesi gereken yasal ve yordamsal koruma önlemleri. Zorla barınaktan uzaklaştırmaya getirilen genel yasaklama ivedilik içeren bir yükümlülük. Komite zorla barınaktan uzaklaştırmayı şu şekilde tanımlar:

bireylerin, ailelerin ve/veya toplulukların kendileri istememelerine karşın ikamet ettikleri konut ve/veya topraktan yasal ya da diğer türden uygun koruma biçimleri sağlanmadan ya da bunlara erişmelerine olanak tanınmadan kalıcı ya da geçici olarak uzaklaştırılması. Ancak, hukuka uygun olarak ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin kurallarına uygun bir biçimde gerçekleştirilen ikametinden zorla uzaklaştırma eylemleri için, söz konusu zorla ikametinden uzaklaştırma yasağı geçerli değildir.

Bu ivedi yükümlülük günümüzde barınma eylemcilerinin savlarının merkezine yerleşmiş durumda. Dikkatler bir ölçüde geniş ölçekli gelişme projelerine yöneltildi. Bu da Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ile Dünya Bankası tarafından kişilerin rızası alınmadan başka yerlere yerleştirilmeleri uygulamasına kurallar getirilmesine olanak sağladı.

Bu ayrıntılı kurallar, düzgüler ve öneriler bazı durumlarda ikamet yerinden zorla uzaklaştırma uygulamanın engellenmesi ya da durdurulmasında ve yönetimlere barınmanın bir insan hakları konusunu olduğunun anımsatılmasında kullanılmakta. Ama işler aslında bu kadar da basit değil. Özel yaşam hakkı gibi başka haklarda da olduğu üzere, barınma hakları diğer temel hak savlarıyla çakışabilmekte. Hindistan'ın Gujerat eyaletinde insanların su hakkını ve Narmada Barajı için belirlenen yerde evleri sular altında kalacağı için yerlerini terk etmek zorunda kalacak olanların barınma hakkını bir düşünün. İnsan haklarını gündeme getirmek bu ikilemi sonuca bağlayamaz. Fakat insan hakları prensipleri karar verme sürecinin değerlendirilmesi için

gereken söz dağarcığını sağlar. Hindistan Yargıtay'ında çoğunluk yönetimin verdiği kararı bu iki haktan birini tercih eder biçimde yansıtmamaya özen gösteriyordu.

Birbiriyle çelişen hakların göz önünde bulundurulması gerekti. Nasıl ki bir grup insan –yani Gujeratlılar– açısından yalnızca bir tek çözüm –yani bir baraj inşa edilmesi– bulunmaktaysa, aynısının evleri ve tarlaları sular altında kalacak bir başka insan grubu için olumsuz bir etkisi olacaktı. ... Hükümet tarafından konu enine boyuna incelendikten sonra bir karara varıldığında, Mahkeme bu tür kararların üzerinde bir karara varmayacaktır.

Barınma konulu bu alt başlığı kapatmadan önce, barınma hakkına karşı bazı eylemlerin uluslararası suçlar boyutuna ulaştığını ve günümüzde bireyin ağır cürüm sorumluluğunda artışa yol açtığını belirtmemiz gerekir. Uluslararası Ağır Ceza Mahkemesi'nin Roma Tüzüğü'nde değinilen suçlarla başlayarak, sivil nüfusa yönelik olarak kişilerin başka yere nakledilmesi ya da ya da zorla başka yere gönderilmesini de içeren yaygın ya da hesaplı bir saldırının insanlığa karşı uluslararası bir suç oluşturduğunu belirtebiliriz. Bununla en ilişkili konu da barınmanın ortadan kaldırılmasını içeren savaş suçları. Bu konuda yasalar karmaşık ve bu yasalar da silahlı çatışma esnasında birtakım hasarların gerekli olacağını kabul etmekte, ama üç adet apayrı uluslararası savaş suçundan söz edilebilir:

- Birincisi, İşgalci Güç tarafından gerçekleştirilen, askerî gereksinim gerekçesine dayandırılamayan ve yasadışı ve denetimsiz bir biçimde gerçekleştirilen yoğun yıkım ve mülke el koyma biçimindeki savaş suçu;

- İkincisi, uluslararası bir silahlı anlaşmazlıkta, bir saldırının sivillerin tesadüfen yaşamlarını yitirmelerine ya da yaralanmalarına neden olacağı ya da sivil unsurlara hasar vereceği ve bu kayıpların da öngörülen somut ve dolaysız askerî avantajla ilişkisi açısından aşırılılık içereceği bilinmesine karşın bilinçli olarak bir saldırı başlatma biçimindeki savaş suçu;
- Üçüncüsü, iç savaşlar bağlamında, karşı tarafın mülküne zarar verme ya da el koyma – eğer ki bu tür bir ortadan kaldırma ya da el koyma anlaşmazlığın gereksinimleri tarafından zorlayıcı biçimde gerekli görülmediyse.

Barınakların bu biçimde yok edilmesini emreden, destekleyen ya da gerçekleştirenler savaş suçu işler ve hem gereken uluslararası ağır ceza mahkemesinde hem de bu tür savaş suçu zanlılarını adalet önüne çıkarmaya istekli herhangi bir devletin mahkemelerinde yargılanabilir.

Çalışma

Emekçilerin hakları için çok çeşitli ulusal ve yerel mücadeleler kölelik ve zorla çalıştırmaya karşı verilen mücadeleyi, düzgün çalışma koşulları ve adil ücret taleplerini, sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkını ve greve gitme hakkını içerir. Bazı açılardan, bu hareketler insan hakları hareketinden de önce gerçekleşti. Uluslararası standartlar ve yordamlar 1919'da, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve Rus Devrimi ortamında kurulan Uluslararası

Çalışma Örgütü'nün (ILO) çalışmaları sayesinde ayrıntılarını kazandı. O sıralar, işçilerin haklarını artırmayı vaat eden ve gitgide ilerleme kaydeden Komünizmin artan çekiciliğini dengelemek için yaşamsal olarak nitelendirilen uluslararası bir odak noktasının gerektiği düşünülmekteydi. Toplumsal adalet her iki savaş bağlamında sürekli barışa varmak için gerekli görülmekteydi. Uluslararası Çalışma Örgütü çeşitli standartlara uygunluğu denetleyecek ayrıntılı Sözleşmeler ve kapsamlı mekanizmaları devreye soktu.

İşçilerin haklarını Dünya Ticaret Örgütü uluslararası ticaret hukuk rejimi yoluyla korumak hakkında bölünmeye neden olacak bir tartışmanın ardından 1998'de yeni bir dönem başladı. Dış siyasanın ele alındığı bölümde (Bölüm 3) belirtildiği gibi, emekçi haklarını içeren konuları ticaret rejimine bir toplumsal hüküm yoluyla sokmanın zengin ülkelerin gelişmekte olan ülkelerden gelen malları dışlayacakları ve bunun için de bu ülkelerdeki işçilere uygun ücret ödenmemesini ve bu işçilerin Batı'da görülen türden emekçi haklarına sahip olmadıklarını bahane göstermesi endişesi mevcuttu. Bu şekilde, gelişmekte olan ülkelerin ucuz emekten kaynaklanan avantajlarından yararlanmaları engellenmiş olacaktı. İşçilerin hakları konusunun ticaret sahnesinden indirilip Uluslararası Çalışma Örgütü'ne bırakılmasına karar verildi. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün buna yanıtı uluslararası emek haklarını yepyeni bir bakışla ele almak oldu. Ardından bu haklar Uluslararası Çalışma Örgütü Çalışma Alanında Temel Prensipler ve Haklar Bildirgesi biçiminde düzenlenip yeniden paketlendi. Bu prensiplerin şunlar olduğu söylenebilir:

- örgütlenme ve örgütsel düzeyde pazarlık etme hakkının tanınması;
- zoraki ya da zorunlu çalışmanın bütün biçimlerinin ortadan kaldırılması;
- çocukların çalıştırılmasının etkili bir biçimde ortadan kaldırılması;
- istihdam ve meslek açılarından ayrımcılığın ortadan kaldırılması.

Önce yüzden fazla Sözleşmeyi birkaç standarda indirgeyen, ardından haklardan "prensipler"e indirgeyen bu indirgemeci yaklaşım bazı çevreler tarafından kuşkuyla karşılandı. Yeni yaklaşımı savunanlar buna yanıt olarak diğer hakların asla azaltılmadığını söylemekteler – çekirdek ni-

14. 10 Aralık 2003 İnsan Hakları Günü'nde Senatör Edward Kennedy bir işçi hakları toplantısında konuşma yapıyor.

telikli emek standartlarını vurgulamak yalnızca bu hakların daha görünür ve etkili hale gelmesine yarayabilir.

Çalışma hakkı tam olarak nedir? Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Komitesi şu uyarıda bulunur: "Çalışma hakkı mutlak ve koşulsuz bir istihdam elde etme hakkı olarak anlaşılmamalıdır." Bu bölümde ele aldığımız haklardan bazıları gibi, çalışma hakkı aslında hemen ve aşikar bir sonuç vermez. Haklar bütünü oldukça karmaşıktır. İlk hak zorla çalışmaya maruz bırakılmama hakkıdır. İkinci bir hak istihdam pazarına erişimin olmasını gerektirir. Üçüncüsü, güvenli çalışma koşulları ile adil ücret olması gerekir. Dördüncüsü, sendikalar oluşturma hakkı kabul edilmelidir ve beşincisi de işçilerin ayrımcılığa maruz kalmamaları vc haksız yere işlerini yitirmeye karşı korunmalarıdır. Son olarak, işsiz kalma durumunda herkesin sosyal güvenlik hakkı mevcuttur.

Elbette önceki bölümlerde karşılaştığımız sınırlılıklardan bazıları yine geçerli. Sendika bağları ulusal güvenliği korumak için gerekli olduğunda sınırlandırılabilir; İngiliz Hükümeti 1980'lerde GCHQ olarak bilinen "dinleme limanı"nda sendikalara getirdiği yasaklamayı avunmak için bu mantığı başarıyla kullandı. Benzer biçimde, devletler yabancıların (göçmen işçilerin) emek pazarına erişimine bazı kısıtlamalar getirebilir; bir zamanlar istihdam hakkı tanınmasına karşın, yabancılara karşı ayrımcılığın genellikle hiçbir bahanesi olamaz.

İnsan hakları her zaman da sendika hareketinin beklentilerinin destekçisi olarak görülmedi. Yargıçlar sendika kurma hakkının işçilerin sendikaya katılmayı reddetmelerine de olanak tanıyan "negatif örgütlenme hakkı" içerdiğini

de düşünmekteler. Sendika üyelerinin grev eylemlerini ya da boykotlarını, greve giden işçilerin işverenlerin sendikalarla anlaşmaya gitmeyi reddetme hakkını ihlal ettikleri gerekçesiyle kınama girişimleri de yok değil.

İş yerinde örgütlenme ve haksız yere işten çıkarılmaya karşı korunmanın prensipleri evrensel düzeyde kabul görse bile bu hakların nasıl uygulanacağının ayrıntıları ideoloji, siyasal erk ve kültürel bağlama bağlı. Bazı ülkeler çalışma koşullarının tartışılmasında sendikaların oynadığı büyük rolün önemini kabul etme açısından köklü bir geleneğe sahipken başkaları da sendikaları esneklik ve rekabete açıklığın önünde bir engel olarak görür. Bu tür yaklaşımlar sabit olmayıp toplumsal değişimler ve demokratik süreçler sonucunda yepyeni çoğunlukların ortaya çıkmasına bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Örgütlenme özgürlüğü prensibi ise değişmeden kalır. Asıl zorluklar, özellikle, küreselleşmenin işçi haklarına saygı gösteren devlet ve iş çevrelerini rekabet edemez hale getirdiği yönündeki görüşlerden kaynaklanır. İşçi haklarına bağlılığın yabancı yatırımı ürküteceği korkusu görülür. Bazı ülkelerde buna yanıt özel "dışsatım işleme bölgeleri" kurmak oldu (bakınız Kutu 34). Aslında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü de 1996 ile 2000 yıllarında yayımlanan çalışmalara dayanarak şu sonuca vardı: "çekirdek nitelikli emek standartları yüksek olmayan ülkeler yüksek standarda sahip ülkelerden daha iyi bir dışsatım performansı sergilemez". Bu noktada, tüketicilerin ve etik değerlere sahip yatırımcıların giysi ve ayakkabı sektöründe belirli malları üretimindeki çalışma koşullarına karşı gitgide daha fazla duyarlı olmaya başladıklarını belirtmemiz gerekir. Çalışma koşullarına yönelik bu ilgi-

Kutu 34: Naomi Klein, *No Logo*[9]

Filipinler hükümeti ... bu bölgelerin Filipinler toplumunun geri kalanı ile aynı çalışma standartlarına tabi olduğunu söylüyor: işçilere asgari ücret ödenmeli, sosyal güvenlik haklarından yararlanmalılar, bir ölçüde iş güvenliği taşımalılar, ancak haklı nedenlerle işten atılmalı ve fazladan çalışma saatleri için ücret almalılar; bağımsız sendikalar kurma hakları da var. Ama gerçekte hükümet dışsatım bölgelerindeki çalışma koşullarını bir işçi hakları konusu olarak değil dış ticaret siyasası olarak görmekte. Ve hükümet yabancı yatırımcıları ucuz ve itaatkar işgücü vaadiyle çektiği için de bu vaadini gerçekleştirmeye kararlı. Bu nedenle, çalışma bürosu yetkilileri bu bölgedeki ihlalleri görmezden gelmekte, hatta bunlara çanak tutmakta.

nin kahve, kakao, şeker ve madencilik sektörlerinde işçi haklarına da gösterildiği görülebilir.

Avrupa Birliği gibi bağlamlarda gerçekleşen bölgesel bütünleşme, iç pazarlarda adil rekabet sağlamak için işçi haklarının bir ölçüde uyumlu hale getirilmesine yol açtı. Avrupa'da adil bir rekabet alanı sağlamanın altında yatan ekonomi mantığı hem çalışma alanında erkek ve kadınlara eşit ücret konusunda somut kurallara, hem de iş yerinde taciz konusunda korumaya imkân verdi. Ayrıca, Avrupa Birliği hukuku da iş yerinde sakatlık, yaş ve cinsel yönelime göre ayrımcılığın yanı sıra ırksal ve dinsel ayrımcılık konusunda yasaklamalar talep edecek kadar gelişti. Şimdi de ayrımcılık konusunu biraz daha ayrıntılı ele alacağız.

9) N. Klein, *No Logo* (Londra: Flamingo, 2001), s. 210-11.

VIII. Bölüm

AYRIMCILIK VE EŞİTLİK

Bu kısa kitap boyunca gördüğümüz gibi, ayrımcılık bütün bu hakların kullanımı bağlamında yasaklanmakta. Yalnızca sivil ve siyasal hakların (keyfî olarak gözaltına alınmama hakkı, ifade, siyasi katılım ve örgüt kurma özgürlüğü gibi) kullanımı bağlamında değil aynı zamanda beslenme, sağlık, eğitim, barınma ve çalışma alanlarında da ayrımcılığı engellemenin ivedi bir yükümlülük olduğunu gördük. Şimdi de ayrımcılığın yasaklandığı alanları, ortaya çıkabilecek yeni alanları ve insanlar arasında ayrım yapmanın ne zaman mantıklı ve dolayısıyla meşru sayılabileceğini inceleyeceğiz.

Bazılarına göre, insan haklarının temelleri insanların onur ve haklar açısından eşit doğduğu ve bütün insanlara eşit ilgi ve saygıyla davranılması gerektiği düşüncesine kadar uzanır. Başkalarına neden böyle davranmamız gerektiği ve onlara saygı gösterildiğinden emin olmamız için tam olarak ne kadar ilerleme gerektiği konuları ahlak felsefecileri için zor sorular olmayı sürdürüyor. Bu tartışmalarda genellikle

her bir bireyin "kutsal" bir yönü olduğu ve doğum anındaki aşikar eşitsizliklere karşın adalet ve dürüstlüğün bizim herkese fırsat eşitliği verecek ve, bazı yorumlara göre, kaynakların yeniden paylaşımını sağlayacak ve böylece de en kötü durumda olanların eşitlik çabalarımızda ayrıcalıklı konuma geleceği bir yapı tasarlamamızı gerektirdiğini kabul etmeye çok yaklaşılır. İnsan haklarına bu felsefi yaklaşımlar ayrımcılık konulu insan hakları kurallarının taşıdığı ağırlığın büyük bir bölümünü oluşturur ve küresel boyutta daha fazla toplumsal adaleti başarmak için bu kuralların geliştirilmesinde ahlaksal temeli sağlar.

Ayrımcılık karşıtlığına bir diğer yaklaşımda konuyu insan hakları hareketini inşa etmiş kampanyaların ve eylemcilerin gözünden bakmak: kölelik karşıtlığı, kadın hakları mücadelesi, sömürgecilik karşıtlığı, ırk ayrımı karşıtlığı, ırkçılık karşıtlığı. Ayrımcılık aynı zamanda soykırım konusunda da merkezde yer almakta. Kişinin cinsiyeti, ten rengi, ya da dininden ötürü kötü muameleye maruz kalmasından kaynaklanan adaletsizlik, ayrımcılık karşıtlığı hakkının şu anki biçiminin oluşmasını sağladı. 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde şunlar dile getiriliyordu:

> Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da diğer herhangi bir konum, ulusal ya da bölgesel köken, servet, dünyaya geliş ya da herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Bildirge'de ilan edilen tüm haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.

Dikkat edilmesi gereken ilk şey ayrımcılığa getirilen yasaklamanın Bildirge'deki diğer hakların kullanımıyla sınırlı

olması. O zamandan beri, uluslararası ve ulusal kurallar ayrımcılık karşıtı yükümlülüklerin erimini yaşamın pek çok alanına kadar genişletti ve yönetimlerin eylemlerinin yanı sıra bireysel (yani devlet dışındaki) aktörlerin eylemlerini de içerir hale geldi. Ev sahiplerinin, lokantaların, işverenlerin, ulaşım şirketlerinin, su ve elektrik sağlayıcıların, parkların, yüzme havuzlarının ve sigorta şirketlerinin yukarıda belirtilen nedenlere dayanarak ayrımcılık yapmalarının yasaklanması gerekir. Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta listenin açık uçlu olması. Ayrımcılığın görüldüğü başka alanlar da yasaklanabilir. Şimdiye kadar tam bir görüş birliği ender olarak görülse de 1966 Sözleşmeleri uyarınca yasal yükümlülükleri izlemekten sorumlu Komiteler ayrımcılık karşıtlığı yükümlülüğü cinsel yönelim, sağlık durumu (HIV ya da AIDS de dahil), fiziksel ya da zihinsel özür ve uyruk konularında bu sözleşmelerdeki haklar uyarınca daha da genişletti. Üçüncü nokta bazı durumlarda belirli bir nedene dayanarak insanlar arasında ayrıma gitmenin mantıklı olabileceğini anlamak – örneğin, din okulları yalnızca kendi dinlerine mensup kişilere iş vermeyi seçebilirler.

Yaşa dayalı ayrımcılığın konu olduğu bir davayı daha iyi bir örnek oluşturabilir. Avustralyalı bir pilot olan Bay Love Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'ne Avustralya Havayolları'ndan 60 yaşında zorla emekli edilmesinin Sözleşme uyarınca yasadışı ayrımcılık kapsamına girdiği başvurusunda bulundu. Birincisi, Komite yaşın yasaklanmış bir ayrımcılık nedeni olarak kabul edilebileceğine ve Sözleşme'nin eşitlikle ilgili hükümlerinde açıkça belirtilmese de yaşın yasaklanmış bir "statü" olduğuna karar verdi. İkincisi, zorunlu emeklilik yaşlarının aslında yaşam boyunca ça-

lışma süresini kısıtlamak suretiyle çalışanlara koruma sağlayabileceği belirtildi. Üçüncüsü, İnsan Hakları Komitesi yaş temel alınarak gerçekleştirilen ayrımın meşru bir amaç taşıdığını kabul etti: yolcular ve diğerleri için güvenliği en üst düzeyde tutmak. Bu da ne keyfî ne de akıldışı bir karardı. Komite'nin üyeleri arasında yer alan ve Hindistan Yargıtayından gelen Yargıç Bhagwati'nin deyimiyle, her bir ayırım ayrımcılık demek değildir.

İnsan hakları mantığı aynı cinsiyetten olanlar arasındaki evlilikler gibi yepyeni alanlarda da eşit haklar için yepyeni taleplerin merkezinde yer alır. Uluslararası insan hakları hukukunda herhangi bir gelişme olmasını beklemeden, Güney Afrika Anayasa Mahkemesi birbirleriyle evlenmek isteyen iki kadının lehinde karar verdi. Bir düzeyde, bu dava Anayasa'nın uygulanması ekseninde gerçekleşti. Bir diğer düzeyde ise verilen karar insan hakları felsefesinin mantıksal bir uzantısı. Mahkemenin tamamı adına yazan Yargıç Albie Sachs'ın açıklaması şöyleydi:

> Demokratik, herkese kucak açan, özenli ve olumlu yönde eşitlikçi bir toplum herkesi kucaklar ve insanları oldukları gibi kabul eder. İnsanları kim ya da ne olduklarına bakarak cezalandırmak insan kişiliğine karşı saygısızlık ve eşitlik ihlalidir. Eşitlik farklılıklara karşın eşit alaka ve saygı demektir. Farklılığın bertaraf edilmesi ya da bastırılması anlamını taşımaz. İnsan haklarına saygı benin inkar edilmesini değil onaylanmasını gerektirir. Bu nedenle de eşitlik, davranışların tek bir düzeye indirgenmesi ya da türdeş hale getirilmesi biçiminde damgalanmasını değil, farklılığın tanınmasını ve kabul edilmesini anlatır. Hiçbiri olmasa bile, farklılıkların dışlama,

marjinalleştirme ve damgalamanın temeli olmaması gerektiğini onaylar. En iyi haliyle de, farklılığın her topluma getirdiği canlılığı teşvik eder.

Bir diğer eşitlik konusu aynı uyruktan olmayanlar açısından izin verilen kısıtlamalarla ilgili. Bir düzeyde, aynı uyruktan olmayanlara uygulanan ayrımcılık kötü amaçlı ve akılcı olmaktan uzak bir ırkçılık ve yabancı düşmanlığı biçimidir. Bir diğer düzeyde, devletlerin göçü denetleyebilecekleri, kimin oy kullanıp seçimlerde aday olacağını sınırlandırabileceği, istihdam alanı ile sağlık ya da eğitim alanlarına erişimi sınırlandırabileceği kabul edilir. Yine de, insan hakları prensipleri bu tür ayrımcılığın meşru bir amaçla orantılı olduğunun kanıtlanmasını gerektirir. Bu nedenle de, yabancıların gizli servislerde iş bulmalarını yasaklayan bir kuralın ulusal güvenliği sağlama amaçlarıyla orantılı olduğu düşünülebilir. Yabancılardan daha yüksek üniversite kayıt ücreti talep eden kurallar vergi ödeyen yerli nüfusun eğitime ulaşabilirliğini sağlama amacıyla orantılı olabilir. Öte yandan, göçmen işçiler hem özel bir Sözleşme (yalnızca birkaç devlette yürürlükte) yoluyla hem de birtakım uluslararası görüş ve yorumlayıcı ifadeyle korunur. Birleşmiş Milletler Irksal Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi yakın zamanlarda şu ifadeyi kullandı:

> taraf Devletler çalışma izni olmayan yabancılara iş vermeyi reddedebilse de, bir istihdam ilişkisi başlatıldıktan sonra bu ilişki sona erene kadar bütün bireyler toplanma ve örgütlenme özgürlüğü de dahil olmak üzere emek ve istihdam haklarından yararlanmaya hak kazanır.

Aynı Komite bu devletlere şu anımsatmada bulunur:

> Yabancı işçileri, özellikle ev hizmetlerinde çalışan yabancı işçileri, borç senedi, pasaportuna el koyma, yasadışı olarak hareket alanını sınırlandırma, tecavüz ve fiziksel saldırı da dahil olmak üzere sık karşılaştıkları ciddi sorunlara karşı korumak ve bu sorunları ortadan kaldırmak için etkili önlemler alın.

Bu da bizi insan ticareti konusuna getirmekte.

İnsan ticareti insan hakları çerçevesinin eşitliğe yönelik yalın bir odaktan yeni korumalar geliştirmeye doğru nasıl da kaymakta olduğunu gösterir. İnsan ticareti, kurbanları vardıkları ülkede zorla çalıştırılmaya maruz bırakılmama hakkının ve insanlık dışı muameleye karşı korunma hakkının ihlal edilmesi de dahil olmak üzere daha fazla tacize karşı savunmasız bırakır. 2000 yılında "İnsan Ticaretini Engellemek, Baskılamak ve Cezalandırmak" için yeni bir sözleşme imzalandı. Sözleşme, kurbanlarını bulma, taşıma, iletme, teslim etme ya da teslim alma esnasında kandırma ya da baskı yöntemleri kullanarak insan ticareti gerçekleştirenlere yönelik. Bu kişilerin amacı sömürü ve bunun da "en azından, kişilerin fahişeliğini sömürme ya da diğer cinsel sömürü türleri, zorla çalıştırma ya da hizmet ettirme, kölelik ya da köleliği andıran uygulamalar, kulluk ya da organların alınması"nı içerdiği belirtilmekte. Sözleşmede kurbanların rızasının alınmasının söz konusu olamayacağı dile getiriliyor. İnsan ticaretinin kurbanlarına yönelik olmak yerine, sözleşme ticareti gerçekleştirenler için ceza mahkemeleri oluşturulmasına odaklanmakta. Ticare-

ti yapılan kadınların kaderi ise bu insanları alan ülkelerin kadınların bu ülkede kalmalarına izin verecek düzenlemeleri gerçekleştirmeleri yönünde çok müphem bir taleplere kalmakta. Devletler ise ticareti yapılan kadınları sınır dışı etme seçeneğini kullanmaya hazırlıklı olmayı sürdürmekte ve böylece bu kadınların koruma talep etmelerini de engellemekte, bazı durumlarda da bu kadınları kendi ülkelerinde daha fazla riske atmaktalar. Bütün erkekler ve kadınlar için insan hakları vaadi insan ticareti kurbanları karşısında büyük ölçüde başarısız kalmakta. Vatandaş olmayanların sınır dışı edilmelerine izin veren kural karşısında düşünüldüğünde eşitlik prensibinin içinin oldukça boş olduğu ortaya çıkıyor.

Ayrımcılığa uğramama yönündeki insan hakkının bir sorunu, bu hakkın genellikle diğer haklarınızı kullanmanız açısından ayrımcılığa uğradığınız varsayımını taşıması. Göçmen işçiler ile insan ticareti kurbanları bir ülkeye girme ya da istihdam pazarına ulaşma hakkına sahip değiller. Ayrıca, ayrımcılık prensipleri bir kıyaslayıcı fikrine dayanır. Kıyaslanabilir bir konumdaki bir başka kişiye oranla size daha az oranla iyi davranıldığında insan hakları ihlal edilir. Peki ya ortada bariz bir kıyaslayıcı yoksa? Hamile olduklarından ötürü ayrımcılığa maruz kalan kadınlar ya da kültürleri yok olma tehlikesi yaşayan azınlıklar ayrımcılık prensiplerinin pek bir işe yaramadığının farkına varabilir. Bir diğer sorun da olumlu eylemle (pozitif ayrımcılık olarak da bilinir) ilgili. İnsan hakları prensipleri ırksal ve cinsel ayrımcılık bağlamında pozitif ayrımcılığa izin vermekte, ama bu tür önlemler de yepyeni ayrımcılık biçimleri ortaya çıktıkça zorlanmaya başlıyor. Her türlü olumlu ey-

Kutu 35: Uluslararası Af Örgütü, *It's in Our Hands: Stop Violence against Women* (2004)[1]

Kadın hakları eylemcilerinin başarılarından biri kadınlara yönelik şiddetin bir insan hakları ihlali olduğunu sergilemek oldu. Bu durum kadınlara yönelik şiddetin kişisel bir sorun olmaktan çıkıp kamuyu ilgilendiren bir sorun olmasını sağlamakta ve kamu yetkililerinin eyleme geçmeleri gerektiği anlamını taşımaktadır. Uluslararası ve bölgesel insan hakları standartlarında buna koşut gelişmeler bu sorumluluğu güçlendirmektedir. Kadınlara yönelik şiddeti bir insan hakları konusu olarak tanımlamak şiddet karşıtı eylemcilerin çalışmaları için ortak bir dil yaratır ve küresel ve bölgesel ağlara olanak sağlar. ... İnsan hakları olarak tanımlanmak aynı zamanda yönetimlerin uluslararası hukuk gereğince kadınların insan haklarını geliştirme ve koruma yükümlülüklerini de gündeme getirmektedir. Eğer bu yükümlülükleri yerine getirmeyi başaramazlarsa yönetimlerin hesap vermeleri için de zemin hazırlar.

İnsan hakları çerçevesinin en güçlü niteliklerinden biri insan haklarının evrensel olduğu biçimindeki temel prensiptir – bütün insanlar insan olmalarından ötürü eşit haklara sahiptir. Bu evrensellik prensibi kadınlara yönelik şiddete getirilen en yaygın bahanelerden birinin, yani bu şiddetin toplumun kültürünün bir parçası olduğu için kabul edilebilir oldu-

1) Uluslararası Af Örgütü, *It's in Our Hands: Stop Violence against Women*, 2004, AI Index: ACT 77/001/2004 s. 11-12*.

ğu bahanesinin karşısında dikilir. Bütün insan hakları bütün insanlar tarafından kullanılabilmelidir ve kültür ya da gelenek de kadınların temel insan haklarının ihlaline bahane olamaz. Evrensellik tektiplik baskısı yapmaz, çeşitlilikleri inkar etmez. İnsan hakları da ancak ve ancak çok farklı kültürler ve deneyimler açısından anlaşılırsa evrensel olabilir.

lem programının uzlaşılabilirliği tamamen bağlama dayalı. Bir kez daha, farklı toplumlar belirli azınlıkların ya da dezavantajlı grupların toplumun çeşitli kesimlerinde temsilinin gerçekleşmesi konusuna farklı öncelikler verecektir.

Ayrımcılık karşıtlığı kavramının temelinde yatan zorluklara karşın, insan hakları çerçevesi ile eşitlik kavramı kadınlara yönelik şiddeti ele alacak büyük bir kampanyanın başlatılmasında kullanıldı (bakınız Kutu 35). Devletin sağladığı resmî eşitlik ve eylem konularından devletin eylemsizliği ve bireyin sorumluluklarına doğru bir kayma söz konusu (bakınız Kutu 36).

Kutu 36: Irene Khan, Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri, 2004[2]

Kampanyamızın amacı kadınları kurban ve erkekleri de zulüm uygulayanlar olarak damgalamak değil; amaç, şiddet eyleminin kendisini lanetlemek. Bu da hepimizin değişmesini gerektirir, yalnızca örgütler ve kurumlar olarak değil bireyler olarak da.

2) I. Khan, Uluslararası Af Örgütü, *It's in Our Hands: Stop Violence against Women*, 2004, AI Index: ACT 77/001/2004, s. v*.

15. Uluslararası Af Örgütü'nün ses getiren ve burada Patrick Stewart tarafından desteklenen kampanyası insanları bir insan hakları konusu olan ev içi şiddete karşı seslerini yükseltmeye teşvik ediyor.

Bu kampanya daha önce düzenlediklerimizden hiçbirine benzemiyor çünkü her birimizi sorumluluk almaya davet ediyor. Kadınlara yönelik şiddet ancak ve ancak her birimiz şu vaatte bulunmaya hazır olduğunda sona erebilir: bunu yapmamak ya da başkalarının yapmasına izin vermemek, ya da hoşgörü göstermemek ya da ortadan kaldırılana kadar rahatça beklememek.

IX. Bölüm

ÖLÜM CEZASI

Ölüm cezasını konu alan bu son bölüm insan haklarını neyin oluşturduğuna ilişkin tutumumuzun zaman içinde nasıl değiştiğini anımsatır nitelikte. 18. yüzyılda Fransız ve Amerikan Bildirgelerini kaleme alanlar açısından, ölüm cezasının kaldırılmasının haklar bildirgelerinin bir parçasını oluşturması düşünülemezdi bile. 1945'te bile, İkinci Dünya Savaşı'nı birlikte tamamlamış ülkeler arasında bu konu hakkında bir fikir birliği yoktu ve 1948'deki Evrensel Bildirge de bu konuda sessiz kalır. Modern zamanlarda dünya ülkelerinin yaklaşık yarısı ölüm cezasını resmen kaldırdı ve geri kalan ülkelerde de ölüm cezasının uygulanması oldukça az sayıda ülkede söz konusu (bakınız Kutu 37).

Hatta bazıları idam cezasının gerçekten de bir insan hakları olarak görülmesinin gerekip gerekmediğini bile sorgulamakta. Eğer insan haklarını yasadışı ilan eden sözleşmeler imzalanmadan kalırsa ve seçilmiş yasa yapıcılar da bu ceza biçimini korumayı tercih ederlerse, o zaman ölüm cezasının evrensel düzeyde yasaklandığını söylemenin bir

Kutu 37: Uluslararası Af Örgütü, *Facts and Figures on the Death Penalty* (2006)[1]

2005 yılında bilinen infazların yüzde 94'ü ABD, Çin, İran ve Suudi Arabistan'da gerçekleşti. Mevcut raporları temel alarak, Uluslararası Af Örgütü yıl içinde Çin'de yaklaşık 1.770 kişinin idam edildiğini tahmin etse de gerçek sayının çok daha yüksek olduğunu inanılmaktaydı. Çinli bir hukuk uzmanının yerel yetkililerden ve yargıçlardan gelen bilgilere dayanarak idam sayısını yaklaşık 8.000 olarak verdiği söylenmekteydi; ancak, ölüm cezasının uygulanması hakkında resmî ulusal istatistikler bir devlet sırrı olarak korunmaya devam etti.

İran en az 94 kişiyi, Suudi Arabistan en az 86 kişiyi idam etti; ancak, toplam sayılar çok daha yüksek olabilir. ABD'de altmış kişi idam edildi.
İdamlar 2000 yılından beri aşağıda sıralanan yöntemlerle gerçekleştirilmektedir:
Kafa kesme – (Suudi Arabistan, Irak)
Elektrikli iskemle – (ABD)
Asarak – (Mısır, İran, Japonya, Ürdün, Pakistan, Singapur ve diğer ülkeler)
Zehir enjekte ederek – (Çin, Guatemala, Filipinler, Taylan, ABD)
Ateşli silahla vurarak – (Beyaz Rusya, Çin, Somali, Tayvan, Özbekistan, Vietnam ve diğer ülkeler)
Taşlayarak – (Afganistan, İran)

1) Uluslararası Af Örgütü, *Facts and Figures on the Death Penalty*, 2006*, *Death Sentences and Executions 2005*.

2005 yılında aşağıdaki ülkelerde idamların gerçekleştirildiği bilinmektedir.
ABD, Bangladeş, Beyaz Rusya, Çin, Endonezya, Filistin toprakları, Irak, İran, Japonya, Kore (Kuzey), Kuveyt, Libya, Moğolistan, Özbekistan, Pakistan, Singapur, Somali, Suudi Arabistan, Tayvan, Ürdün, Vietnam, Yemen
Aşağıdaki ülke ve bölgelerde 2005 yılında ölüm cezası kararı verildiği bilinmektedir:
Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri, Bahama Adaları, Bahreyn, Bangladeş, Barbados, Belize, Burkina Faso, Burundi, Cezayir, Çin, Endonezya, Etiyopya, Fas, Gana, Gine, Hindistan, Irak, İran, Jamaika, Kazakistan, Kongo (Demokratik Cumhuriyeti), Kore (Güney), Kore (Kuzey), Kuveyt, Laos, Libya, Lübnan, Malawi, Malezya, Mali, Mısır, Moğolistan, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Sri Lanka, Sudan, Suriye, Tanzanya, Tayvan, Trinidad ve Tobago, Uman, Ürdün, Vietnam, Yemen, Zimbabwe.

anlamı kalmaz. Bu görüşlere verilebilecek en basit yanıt ölüm cezasının yaşam hakkını ihlal ettiği ve bu nedenle de yanlış olduğudur; üstüne üstlük, eğer biz işkence ve insanlık dışı muamelenin kesinlikle yasaklanması gerektiğine ikna olduysak, o zaman asla geri dönüşü olmayan idam cezasının da yasaklanması gerekir. Bazı kuruluşlar ve birçok bireyin görüşüne göre, bu tür mantıksal sonuçlardan daha fazlasına da gerek yok.

Yine de, yukarıda belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yönetimler yaşama hakkını korumaya alan insan hakları düzenlemelerinde ölüm cezasını kaldırma eği-

limi sergilemiyordu. Başlıca insan hakları sözleşmeleri yaşam hakkına kendiliğinden getirilen istisnalar içeriyordu; adil bir yargılamanın ardından yasalara uygun olarak yerine getirilen ölüm cezası bağlamında devletler yaşama son verebiliyordu. Şimdi de ölüm cezasına izin veren insan hakları sözleşmelerinin yordamsal güvenceleri –hangi suçların ölüm cezasıyla cezalandırılabileceğine, kimin cezalandırılabileceğine getirilen sınırlandırmaları ve bazı idam türlerine getirilen yasaklamaları– ele alalım.

Yaşama *keyfî olarak* son verilmesinin yasaklanması, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme huzurunda adilce görülen bir dava, suçu kanıtlanana kadar masum kabul edilme, savunma için asgari savunma koşullarını sağlama ve kararın üst bir mahkeme tarafından onaylanmasını içeren uygun önlemlerin söz konusu olduğu adil bir yargılama sonucunda ölüm cezasının uygulanabilir olması demektir.

Devletler ölüm cezasının en ciddi suçlara uygulanması konusunda aynı fikirde: yani, ölümcül ya da diğer ciddi sonuçları olan maksatlı suçlar. Gitgide artan bir düzeyde, ne tür suçların ölüm cezasını "hak ettiği" tartışmaları gerçekleşiyor ve bu da suç ile ceza arasındaki orantılılığın tartışılmasına fırsat oluşturabilir. Ölüm cezası Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde "insan haklarını geliştirici hareket"in bir parçası olarak kaldırılmış olsa da, Avrupa Birliği ölüm cezasının kaldırılmadığı yerlerde ölüm cezasının "şiddet unsuru içermeyen ticari suçlar ya da şiddet unsuru içermeyen dinsel uygulamalar ya da fikir ifadeleri" için uygulanmaması gerektiğini dile getirir.

Ölüm cezasının kendisine dönersek, karşımıza neyin evrensel bir insan hakkı olarak kabul edildiğinin –ya da

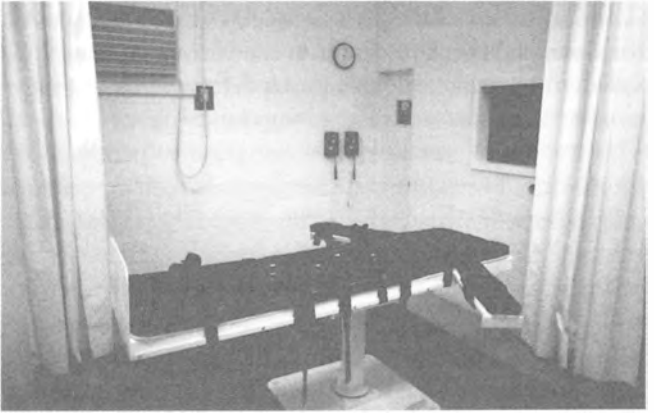
edilmediğinin– sınırları çıkar. Yönetimler neyin kabul edilebilir ve neyin edilemez olduğu konusunda bölünmüş durumda. Ama bir kez daha, devletlerin, ulusların, halkların ya da kültürlerin değişmez olduklarını söylemek dik kafalılıktan başka bir şey değil. Güney Afrika Anayasa Mahkemesi'nin 1995 yılında ölüm cezasının zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı uygulamaları yasaklayan anayasaya aykırı olduğu kararının ardından ölüm cezası kaldırıldı. Diğer yargı organları da kendi anayasal korumaları çerçevesinde ölüm cezasının ne zaman kabul edilebilir olduğunu değerlendirmeyi sürdürüyor. 2002 yılında ABD'de Yargıtay ölüm cezasının "zihinsel özürlü"lere uygulanmasının anayasanın "zalimce ve gereksiz cezalar"ı yasaklayan hükümleri gereğince yasak olması gerektiği sonucuna vardı. 2005'te de ABD'de Yargıtayı cürüm işlendiği sırada yaşı küçük olanlara ölüm cezası uygulanmasının anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. Bu nedenle günümüzde uluslararası düzgülerde rüştünü ispat etmemiş olanların, zihinsel özürlülerin ve hamile kadınların idamına yasak getirilmesine pek karşı çıkılmıyor.

İdamı çevreleyen koşullar da ölüm cezasının *uygulanması* konusunda birtakım ilginç yasaklamaları doğurdu. Birincisi, bazı ülkelerde (özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinde) ölüm cezasının kaldırılmasının, bu ülkelerin başka yerlerde ölüm cezasıyla karşılaşabilecek bireyleri sınır dışı etmesini ya da bu ülkelere göndermesini de engellediği yorumu getirildi. İkincisi, başvuruları sonuna kadar kullanmak için yıllarca beklemenin verdiği endişenin insanlık dışı muamele haline dönüştüğü düşünülmekte (işin komik yanı, bunun çözümü de yargılama ile idam arasındaki süre-

ci hızlandırmak olarak görülmekte). Üçüncüsü, idamın uygulanma yönteminin (Kaliforniya'da siyanürlü gaz odası kullanımı gibi) zalimce ve insanlık dışı muamele kapsamına girdiği sonucuna varıldığı durumlar da oldu.

Bu bölümün sonunda ölüm cezası karşıtı hareketin insan hakları hukukunun çeşitli yönlerinde neden olduğu gelişmelerin boyutunu vurgulayacağız. Uluslararası insan hakları hukukunda ölüm cezasına mutlak, evrensel bir yasaklama getirilmediği için, idamları engellemek için yöntemler bulma kararlılığı "insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele" kavramının idam yöntemini, ölüm hücresinde geçirilen süreyi, hapsedilme koşullarını, başvuru sürecinin belirsizliğini ve yargılamanın adaletsizliğini içerecek biçimde yorumlanmasıyla sonuçlandı. Ölüm cezasının yasaklanması bu cezayı kaldıran devletlerin bireyleri ölüm cezasıyla karşılaşabilecekleri durumlarda sınır dışı etmelerini ya da başka ülkelere göndermelerini engelleyecek biçimde genişletildi; adil yargılama kuralları belgelerin ve yetkin bir yargı heyetinin hazır bulunduğundan emin olmak amacıyla sürekli yeniden denetlenmekte. Ayrıca adalet dizgesinde ayrımcılık yapıldığı söylentilerini daha dikkatle inceleme çabaları da mevcut. Umulan o ki zihinsel hastalığa daha fazla dikkat yöneltilmesi bir diğer gelişme olacak; ancak, kanıtlara bakılırsa, ABD'de Anayasa'nın "zihinsel özürlü"lerin idamını yasaklaması evrensel bir düzgüyü temsil etse de, bazı yargı organları "zihinsel özürlü" tanımını yeniden oluşturup yeni çizilen hattın yanlış tarafında kaldığı düşünülenleri mahkum etmeyi sürdürmekteler.

Şu halde, ölüm cezasının bir insan hakları konusu olduğunda ısrar etmenin hukuk bağlamında temsil, süreç, ayrım-

16. Günümüzde ABD'de zehir enjekte edilerek idam uygulanan bir oda ve 1937'de Versailles'da giyotinle gerçekleştirilen, Fransa'daki halka açık son idam infazı. Giyotin Fransa'da insancıl bir idam yöntemi olarak 1792'de kullanılmaya başlandı ve 1977'ye kadar da kullanıldı.

cılık ve hapishane koşulları açısından ciddi sorunların vurgulanmasına katkısı oldu. Yine de, ölüm cezasının tüm dünyada yasaklanması henüz çok uzak bir ideal. DNA testleri ve diğer tanımlama yöntemlerindeki bilimsel gelişmeler karşısında, yalnızca suçluların idam edildiğine olan güven gitgide artıyor. Bu da masum bir kişiyi idam etme riskinden ötürü ölüm cezasının kabul edilemez olduğu görüşünün gücünü azaltıyor. Ölüm cezasının zalimce olduğu yönündeki görüşlere de infazı gerçekleştirmek için "insanca" yollar getirilerek yanıt verilebilir. Son olarak, insan hakları prensipleri bizden ölüm cezasını yaşam hakkına gereksiz bir müdahale olarak görmemizi istiyor, çünkü ortada hüküm giyen insan tarafından bir başka yaşama yönelik yakın bir tehdit yok.

SON NOTLAR

İnsan haklarının bağlamı artık yalnızca us ve doğal hukuka dayanılarak belirlenmiyor. İnsan hakları metinleri ulusal ve uluslararası düzeylerde tartışılmış ve benimsenmiş metinler. Bu metinlerin benimsenmiş olmaları bağlamında belirli bir ahlaksal güçleri de var. Otoriter yönetim, yoksun bırakma ve kıyım olaylarına karşı insan haklarına dayanan bir gelecek vaadi çıkarılmakta.

Fakat insan hakları vaadi tüm dünyada gerçekleşemeden kaldı. Şiddet içeren ihlaller, adaletsizlik ve insan haklarının temel unsurlarının inkarına yönelik günlük haberler insan hakları ihlalleriyle dolu bir dünyada yasadığımıza kuşku bırakmıyor. İnsan hakları raporları en kötü olayları rapor etse de yönetimlerin insanları soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumak için adım atacakları vaadini yerine getirmemeleri karşısında da bunalmakta. İnsan hakları dış siyasaları bu tür kriz durumları karşısında etkili olmaktan çok uzak. 20. yüzyılda soykırımları engelleme başarısızlığı zihinlerden yavaş yavaş siliniyor.

Bir diğer düzeyde, insan hakları kuruluşlarının işkence, yaşama hakkı, gözaltı, ifade özgürlüğü, özel yaşam, beslen-

me, eğitim, sağlık, barınma, çalışma ve eşitlikle ilişkili insan hakları prensiplerini geliştirme yollarını ele aldık. Kabul etmek gerekir ki birçok başlık ya kısaca ele alındı ya da atlandı. Bu kitapta amacımız okuyucuya insan haklarının nasıl ayrıca ele alınabileceği ve herhangi bir durumdaki uygulamalarının nasıl değerlendirilebileceği konularında fikir verebilmekti. İnsan haklarının dili ve mantığı savlar ile birbiriyle çatışan çıkarları tartışmaya giden yollar olarak görülmeli; insan hakları kapalı bir kitap değil, sürmekte olan bir tartışmanın bir parçası.

İnsan haklarının daha fazla etkisinin olması için, bu hakların insanların hayal gücüne hitap edebilmesi ve onların sözcük dağarcığının uygun bir parçası haline gelmesi gerekir. İnsan haklarının gerçek anlamda kendilerine bir yer edinmeleri için de anlaşılmaları ve tam anlamıyla benimsenmeleri gerekir. Bu da tartışmaya devam etmek ve insan haklarının insanların gereksinim ve beklentilerini karşılaması, insanların yerel taleplerine göre elden geçirilip uyarlanması için insan hakları prensipleri geliştirmek anlamına gelir. İnsan hakları sözcük dağarcığı bu taleplerin formülleştirilmesinde yardımcı olabilir. Çelişkileri insan hakları diliyle ifade etmek rekabet halindeki çıkarları ortaya koyup gerilimi çözmek için uygun yordamları gösterebilir.

Ancak, insan haklarına genellikle verilen sınırlı anlamı kavramak için daha fazla çalışma yapılmazsa insan haklarının yabancı, zorlama ve diğer amaçlar için gereçsel olarak algılanması tehlikesi söz konusu. Dar bir anlam üzerinde ısrar edenler insan haklarını yönetimlerin geleneksel özgürlükleri ihlal etmekten kaçınma görevlerinin tarihsel

yönüyle sınırlandırmaya çalışmaktalar; insan haklarının daha geniş vizyonu milyarlarca insanın karşısındaki açlık, yoksulluk ve şiddet sorunlarını ele almaya olanak sağlar (bakınız Kutu 38).

Kutu 38: Makau Matua, *Human Rights: A Political and Cultural Critique*[1]

Günümüzdeki yapı ve yönetimiyle, insan hakları hareketi sonuçta başarısız olacak çünkü Batılı olmayan toplumlarda yabancı bir ideoloji olarak algılanmakta. Bu hareket, Batılı görüşlere eğilimli ikiyüzlü elitler dışında, Batılı olmayan devletlerin kültürel dokusuna derinden işleyemiyor. Sonuçta başarıya ulaşabilmesi için insan hakları hareketinin bütün halkların kültürlerinde kök salması şart.

Costas Douzinas, *The End of Human Rights: Critical Legal Thought and the Turn of the Century*

Ancak, tüm itimadını –bir toplumun tam gelişmemiş değerleri de dahil olmak üzere– yönetimlere, uluslararası kuruluşlara, yargıçlara ve kamusal ya da kişisel erkin diğer merkezlerine yönelten bir insan hakları kuramı bunların yaşama nedenine, yani insanları bu kurum ve erklerden korumaya meydan okur.

1) M. Mutua, *Human Rights: A Political and Cultural Critique* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002), s. 14; C. Douzinas, *The End of Human Rights: Critical Legal Thought at the Turn of the Century* (Oxford: Hart Publishing, 2000), s. 12.

İnsan hakları hareketi, kadınlara yönelik şiddet karşıtı kampanyalarda olduğu gibi, insan hakları korumasının erimini genişletmeye çalıştığında bile bu durum kusursuzluktan uzak olarak görülebilir. Bazı eleştirmenlerin görüsüne göre, insan hakları kuruluşları yabancı bir kültür tarafından baskı uygulanan çaresiz kurbanların görüntülerini güçlendiren bir anlatı üretme eğilimi gösterebilir; bunun da başka yollardan emperyalizmi devam ettirmek olduğu söylenebilir. Bu eleştirmenler en büyük zorluğun yalnızca kadınlara yönelik şiddeti bir insan hakları sorunu olarak sınıf-

Kutu 39: Ratna Kapur, *Erotic Justice: Law and the New Politics of Postcolonialism*[2]

Kadınlar arasındaki sınıf farklılıkları, kültürel, dinsel ve ırksal farklılıklar kadınların erkeklerin gerçekleştirdiği cinsel şiddet ve aşağılama eylemleri türünden ortak deneyimleri karşısında cinsdaşlık kategorisi altında bir araya geliyor. Kadınlar arasındaki farklılıklar yalnızca kültürel olarak anlaşılıyor ve bu kültürel bağlamın nasıl şekillendiği ve sömürgecilikle karşılaştığında –Batı ile geri kalanı arasındaki karşılaşmada– nasıl etkilendiği hiç incelenmiyor, ayrıntılarına girilmiyor. Tartışmanın bu bölümünü atlamak kadınların sömürülmesi ve ikinci sınıf insan olarak değerlendirilmesine getirilen anlatımın ırk, din ve emperyal tutkuların bize bu deneyime ilişkin tarihsel kökenli ve kavramsallaştırılmış bir anlayışını kazandıran bilgi girdabını oluşturma biçimini konu almıyor.

2) R. Kapur, *Erotic Justice: Law and the New Politics of Postcolonialism* (Londra: Glasshouse Press, 2005), s. 104.

landırmak değil bu tür eşitsizlikler ile şiddetin kökenlerini anlamak olduğunu söylemekteler (bakınız Kutu 39). İnsan hakları konusunda kampanya sürdürenler de insan haklarına saygı konusunda ısrar etmenin dünyayı değiştirmenin tek yolu olmadığında ısrar etmeyi öğreniyor. Fakat insan haklarında ısrar da çok daha çeşitli sesin ve önerinin işitilmesini sağlamak yolunda işlev görebilir.

Sıkça işitilen hayret verici bir diğer talep de insan haklarının daha az "siyasallaştırılmış" olması gerektiği. Bu tamamen anlamsız. İnsan hakları *elbette* siyasaldır: insan hakları bireyler ile bir topluluk içindeki gruplar arasındaki ve diğerleriyle, özellikle de erk ve otorite sahipleriyle oluşan ilişkileri dile getirir. Bu işin ulusal, siyasal yanı. Eğer devletler Birleşmiş Milletler'de bir İnsan Hakları Konseyi kurarlarsa ve burada yönetimler birbirlerinin insan hakları karnesini tartışırsa, bu da uluslararası siyasal yanı. Yönetimlerin bir biçimde ekonomik ve dış siyasa çıkarlarını başka ülkelerin insan hakları davranışını tarafsız, "apolitik" bir değerlendirmeye tabi tutabilmek için bir kenara bırakacakları umudu tamamen boş bir umut.

İnsan haklarının dili ve bu haklara saygı gösterilmesini sağlarken gelişerek dayanışmaya dönüşen çerçeve bireylerin ve grupların kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlamaya devam edecek. Bu savlar insan hakları talepleri olarak dile getirildiğinde, bu da genellikle yalıtılmış bireyselciliği değil siyasal katılımı temsil etmekte. Burada önemli olan şey insan haklarının nasıl algılandığı da dahil olmak üzere bazı şeyleri değiştirmek. Bu kitap boyunca gördüğümüz gibi insan haklarının korunması insan haklarının neler içerdiğine yönelik gelişmekte olan taleplere ve değişen

görüşlere dayalı dinamik bir süreç. İnsan hakları hareketi bugün küresel toplumsal adaletle ilgilenmekte. İnsan hakları durağan değil capcanlı.

Kitabı "insan hakları" ifadesinin yazın sanatında boy gösterme biçimine dönerek bitirebiliriz. 1910 yılında kaleme aldığı romanı *Howards End*'de E. M. Forster evlenmeden hamile kalan Helen Schlegel'e toplumun davranış biçimini ve kitabın diğer kadın kahramanı Margaret'ın kız kardeşi Helen'a karşı duyduğu dayanışma hissini vurgulamak için "insan hakları" terimini kullandı.

> Margaret'ın hissettiği hiddet ve dehşet her an arttı. Bu erkekler ne cesaretle kız kardeşini damgalayabilirdi! Bunun altından daha başka neler çıkacaktı! Bilim adı altına gizlenmiş ne tür saygısızlıklar! O güruh Helen'ı hedef alıyor, ondan insan haklarını esirgiyordu, ve Margaret'e öyle geliyordu ki Helen'la birlikte bütün Schlegel'ler tehdit altındaydı.

Bu alıntı bugün olduğu kadar o zaman da insan hakları savlarının adaletsizlik ve dayanışma duygularından kaynaklandığını gösteriyor.

EK: İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

Önsöz

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onurun ve insanların eşit ve devredilemez haklarının tanınması konusunun, özgürlüğün, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere neden olmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde ifade ve inanç özgürlüklerine sahip olacakları bir dünyanın kurulmasının en yüksek amaç olarak ilan edilmiş bulunmasına,

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk düzeni ile korunmasının temel bir zorunluluk olmasına,

Uluslar arasında dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin temel bir zorunluluk olmasına,

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın temel haklarına, insan şahsının onur ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan inançlarını bir kere daha ilan

etmiş olmalarına ve toplumsal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir özgürlük içerisinde daha iyi hayat koşulları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliğine girerek insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına,

Bu haklar ve özgürlüklerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,

İnsanlık topluluğunun bütün bireyleri ile tüm organlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan ulusal ve uluslararası tedbirlerle gerek bizzat Üye Devletler halkları gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkelerin halkları arasında bu hakların tüm dünya çapında fiilen tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla bütün halklar ve uluslar için ulaşılacak ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilan eder.

Madde 1

Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik ruhu ile hareket etmelidirler.

Madde 2

Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da diğer herhangi bir konum, ulusal ya da bölgesel köken, servet, dünyaya geliş

ya da herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Bildirge'de ilan edilen tüm haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.

Bundan başka, ister özgür bağımsız ülke uyruğu olsun, ister vesayet altında bulunan, kendi kendini yönetmeyen ya da başka bir egemenlik sınırlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir kişi hakkında, uyruğu bulunduğu ülke ya da bölgenin siyasal, hukuksal ya da uluslararası konumu bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Madde 3

Yaşamak, özgürlük ve kişi emniyeti her bireyin hakkıdır.

Madde 4

Hiç kimse kölelik ya da kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimce, insanlık dışı, onur kırıcı cezalara ya da muamelelere maruz bırakılamaz.

Madde 6

Herkes her nerede olursa olsun hukuksal kişiliğinin tanınması hakkını sahiptir.

Madde 7

Yasa önünde herkes eşittir ve ayrım gözetilmeksizin yasanın eşit korumasından yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin işbu Bildirge'ye aykırı her türlü ayrım getirici muameleye karşı ve böyle

bir ayrım getirici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8

Herkesin kendine anayasa ya da yasa ile tanınan temel haklara aykırı muamelelere karşı etkili sonuç verecek şekilde ulusal mahkemelere müracaat hakkı vardır.

Madde 9

Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz ya da sürgüne gönderilemez.

Madde 10

Herkes, haklarının, yükümlülüklerinin ya da kendisine karşı cezai nitelikte herhangi bir suçlamanın saptanmasında, tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

Madde 11

1. Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün donanımın sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile yasal açıdan suçlu olduğu saptanmadıkça masum sayılır.
2. Hiç kimse işlendikleri sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan eylem ya da ihmallerden ötürü mahkum edilemez. Aynı şekilde, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez.

Madde 12

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni ya da yazışması konularında keyfi müdahalelere, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu müdahale ve tecavüzlere karşı yasa ile korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

1. Herkes herhangi bir devletin sınırları dahilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına sahiptir.
2. Herkes, kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeyi terk etmek ve ülkesine dönmek hakkına sahiptir.

Madde 14

1. Herkes zulüm karşısında başka ülkelerden sığınmacı olarak kabul edilmeyi talep etmek ve ülkeler tarafından sığınmacı olarak kabul edilmek hakkına sahiptir.
2. Bu hak, gerçek anlamda siyasal olmayan suçlardan ya da Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı etkinliklerden kaynaklanan kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

Madde 15

1. Herkesin bir uyrukluk hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirmek hakkından mahrum edilemez.

Madde 16

1. Evlilik çağına ulaşan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk ya da din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına sahiptir. Her erkek ve kadın evlen-

me konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit haklara sahiptir.
2. Evlenme ancak ve ancak müstakbel eşlerin özgür ve eksiksiz onayıyla yapılır.
3. Aile, toplumun doğal ve temel unsurudur ve toplum ile devlet tarafından korunmak hakkına sahiptir.

Madde 17

1. Herkes tek başına ya da başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olmak hakkına sahiptir.
2. Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden mahrum edilemez.

Madde 18

Herkesin, fikir, ifade ve din özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, din ya da fikir değiştirme özgürlüğü, dinini ya da fikrini tek başına ya da topluca, açık olarak ya da özel olarak, öğretim, uygulama, tapınma ve ayinlerle göstermek özgürlüğünü içerir.

Madde 19

Herkesin fikir ve ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak ülke sınırları konu olmaksızın müdahaleyle karşılaşmadan fikirlere sahip olmak, bilgi ve fikirleri her yoldan aramak, elde etmek ya da yaymak hakkını içerir.

Madde 20

1. Herkes barışçıl amaçlı toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne sahiptir.
2. Hiç kimse bir örgütlenmeye ait olmaya zorlanamaz.

Madde 21

1. Herkes, doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilciler yoluyla, ülkenin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
2. Herkes ülkenin kamu hizmetlerine eşit ölçüde erişme hakkına sahiptir.
3. Halkın iradesi kamu otoritesinin temelidir; bu irade, evrensel ve adil nitelik taşıyacak ve gizli oyla ya da bunun dengi özgürce oy kullanma yordamları ile gerçekleşecek, belirli aralıklarla ve gerçek anlamda seçimlerle ifade edilir.

Madde 22

Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır ve onuru ile kişiliğinin serbestçe gelişmesi için kaçınılmaz olan ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların ulusal çaba ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her bir Devletin örgütlenmesi ve kaynaklarına uygun olarak gerçekleştirilmesi hakkı vardır.

Madde 23

1. Herkesin çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.
2. Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.
3. Çalışan herkesin kendisine ve ailesine insanlık onuruna uygun bir yaşam sağlayan ve gerekirse diğer toplumsal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin çıkarlarının korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde 24

Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul biçimde sınırlandırılmasına ve düzenli aralıklarla ücretli tatillere hakkı vardır.

Madde 25

1. Herkesin, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve gönencini temin edecek uygun bir yaşam düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer durumlarda güvenliğe hakkı vardır.
2. Annelik ve çocukluk özel bakım ve destek gerektirir. Bütün çocuklar, evlilik içinde ya da dışında doğsunlar, aynı toplumsal korunmadan yararlanırlar.

Madde 26

1. Herkesin öğrenim hakkı vardır. Öğrenim en azından ilk ve temel aşamalarda parasızdır. İlk öğretim zorunludur. Teknik ve mesleksel öğretimden herkesin yararlanmasına açık olacak ve yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam eşitlikle açık olacaktır.
2. Öğretim insan kişiliğinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla temel özgürlüklerine saygının kuvvetlendirilmesini hedef almalıdır. Öğretim bütün uluslar, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın sürmesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.
3. Ebeveynler çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle sahiptirler.

Madde 27

1. Herkes, topluluğun kültürel etkinliklerine özgürce katılma, güzel sanatlara katılmak, bilim alanındaki ilerlemeden ve bunun yararlarından pay almak hakkına sahiptir.
2. Herkesin kendi yarattığı her türlü bilim, yazın ya da sanat eserinden kaynaklanan manevi ve maddi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28

Herkesin, işbu Bildirge'de sözü edilen hak ve özgürlüklerin eksiksiz gerçekleşmesini sağlayacak bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29

1. Herkesin kişiliğinin özgür ve tam gelişmesi ancak bir topluluk içinde olanaklıdır ve herkesin bu topluluğa karşı görevleri vardır.
2. Haklarının ve özgürlüklerinin kullanılması bağlamında herkes, yalnızca, başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir toplumda ahlâkın, kamu düzeninin ve genel gönencin adil gereksinimlerini yerine getirmek amacıyla yasayla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir.
3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir şekilde Birleşmiş Milletler'in amaç ve prensiplerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30

İşbu Bildirge içindeki hiçbir ifade herhangi bir devlete, grup ya

da bireye, bu Bildirge'de ortaya konulan hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

KÜLTÜR KİTAPLIĞI

1- **SOKRATES**, Louis-André Dorion, Mart 2005
2- **NAPOLÉON**, Thierry Lentz, Mart 2005
3- **BİLİM-KURGU**, Jacques Baudou, Mart 2005
4- **ANADOLU UYGARLIKLARI**, Marc Desti, Nisan 2005
5- **PSİKANALİZ**, Daniel Lagache, Nisan 2005
6- **SOSYAL BİLİMLER**, Dominique Desjeux, Nisan 2005
7- **HİTİTLER**, Isabelle Klock-Fontanille, Mayıs 2005
8- **SOSYAL PSİKOLOJİ**, Jean Maisonneuve, Mayıs 2005
9- **YUNAN MİTOLOJİSİ**, Pierre Grimal, Mayıs 2005
10- **EMPRESYONİZM**, Marina Ferretti Bocquillon, Haziran 2005
11- **MEZHEPLER**, Nathalie Luca, Haziran 2005
12- **ŞARABIN TARİHİ**, Jean-François Gautier, Haziran 2005
13- **FELSEFE AKIMLARI**, Dominique Folscheid, Temmuz 2005
14- **JEAN-PAUL SARTRE**, Annie Cohen-Solal, Temmuz 2005
15- **HAÇLILAR**, Cécile Morrisson, Temmuz 2005
16- **İNGİLİZ EDEBİYATI**, Jean Raimond, Ağustos 2005
17- **ÜNİVERSİTELERİN TARİHİ**, C. Charle & J. Verger, Ağustos 2005
18- **CAZ**, Lucien Malson & Christian Bellest, Ağustos 2005
19- **TAPINAK ŞÖVALYELERİ**, Régine Pernoud, Eylül 2005
20- **ÇAĞDAŞ SANAT**, Anne Cauquelin, Eylül 2005
21- **BİLİM TARİHİ**, Pascal Acot, Eylül 2005
22- **DİNLER**, Paul Poupard, Ekim 2005
23- **ANTROPOLOJİ**, Marc Augé & Jean-Paul Colleyn, Ekim 2005
24- **KAPİTALİZM**, Claude Jessua, Ekim 2005
25- **BLUES**, Gérard Herzhaft, Kasım 2005
26- **NIETZSCHE**, Jean Granier, Kasım 2005
27- **JEOPOLİTİK**, Alexandre Defay, Kasım 2005
28- **RUS EDEBİYATI**, Jean Bonamour, Mart 2006
29- **BİLİM FELSEFESİ**, Dominique Lecourt, Mart 2006
30- **BUDACILIK**, Henri Arvon, Mart 2006
31- **BABİL**, Béatrice André-Salvini, Nisan 2006
32- **FANTASTİK EDEBİYAT**, Jean-Luc Steinmetz, Nisan 2006
33- **ANKSİYETE VE KAYGI**, André Le Gall, Nisan 2006
34- **ÇOCUK PSİKOLOJİSİ**, Olivier Houdé, Mayıs 2006
35- **SCHOPENHAUER**, Edouard Sans, Mayıs 2006

36- **ANTİK MISIR**, Sophie Desplancques, Mayıs 2006
37- **VİKİNGLER**, Pierre Bauduin, Haziran 2006
38- **VAROLUŞÇULUK**, Jacques Colette, Haziran 2006
39- **SANAT TARİHİ**, Xavier Barral I Altet, Haziran 2006
40- **ROMA İMPARATORLUĞU**, Patrick Le Roux, Temmuz 2006
41- **KIERKEGAARD**, Olivier Cauly, Temmuz 2006
42- **ALMAN EDEBİYATI**, Jean-Louis Bandet, Temmuz 2006
43- **MAYALAR**, Paul Gendrop, Ağustos 2006
44- **MİMARLIK TARİHİ**, Gérard Monnier, Ağustos 2006
45- **DİYABET**, Jean & Charles Darnaud, Ağustos 2006
46- **AVRUPA BİRLİĞİ**, Jean-Luc Mathieu, Eylül 2006
47- **DİLBİLİM**, Jean Perrot, Eylül 2006
48- **AZTEKLER**, Jacques Soustelle, Eylül 2006
49- **DADA VE GERÇEKÜSTÜCÜLÜK**, David Hopkins, Kasım 2006
50- **KÜRESELLEŞME**, Manfred B. Steger, Kasım 2006
51- **HAYVAN HAKLARI**, David DeGrazia, Kasım 2006
52- **HIRİSTİYANLIK**, Linda Woodhead, Aralık 2006
53- **GAZETECİLİK**, Ian Hargreaves, Aralık 2006
54- **EVRİM**, Brian & Deborah Charlesworth, Aralık 2006
55- **İSPANYA İÇ SAVAŞI**, Pierre Vilar, Ocak 2007
56- **YARATICILIK**, Michel-Louis Rouquette, Ocak 2007
57- **FELSEFENİN DOĞUŞU**, Giorgio Colli, Ocak 2007
58- **ANTİK FELSEFE**, Jean-Paul Dumont, Şubat 2007
59- **İNKALAR**, Henri Favre, Şubat 2007
60- **YAZIN KURAMI**, Jonathan Culler, Şubat 2007
61- **SOSYAL VE KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ**, Monaghan & Just, Nisan 2007
62- **SPINOZA**, Roger Scruton, Nisan 2007
63- **TANGO**, Remi Hess, Nisan 2007
64- **İTALYAN EDEBİYATI**, Christian Bec & François Livi, Mayıs 2007
65- **DARWIN VE DARWINCİLİK**, Patrick Tort, Mayıs 2007
66- **SİYONİZM**, Ilan Greilsammer, Mayıs 2007
67- **FOBİLER**, Paul Denis, Ağustos 2007
68- **KLASİK SANAT**, Mary Beard & John Henderson, Ağustos 2007
69- **PLATON VE AKADEMİA**, Jean Brun, Ağustos 2007
70- **HABERMAS**, James Gordon Finlayson, Eylül 2007
71- **FREUD**, Roland Jaccard, Eylül 2007
72- **KAFKA**, Ritchie Robertson, Eylül 2007
73- **FENOMENOLOJİ**, Jean-François Lyotard, Ekim 2007

74- **EROTİZM**, Roger Dadoun, Ekim 2007
75- **TARİH**, John H. Arnold, Ekim 2007
76- **HOMEROS**, Jacqueline de Romilly, Aralık 2007
77- **ARİSTOTELES VE LİSE**, Jean Brun, Aralık 2007
78- **ANARŞİZM**, Colin Ward, Aralık 2007
79- **BİZANS TARİHİ**, Jean-Claude Cheynet, Mart 2008
80- **BARTHES**, Jonathan Culler, Haziran 2008
81- **ŞİZOFRENİ**, Marc-Louis Bourgeois, Haziran 2008
82- **İSLAM**, Dominique Sourdel, Eylül 2008
83- **SANAT KURAMI**, Cynthia Freeland, Eylül 2008
84- **PLATON**, Jean-François Mattéi, Eylül 2008
85- **FEMİNİZM**, Margaret Walters, Ocak 2009
86- **DESCARTES**, Tom Sorell, Ocak 2009
87- **KELTLER**, Venceslas Kruta, Ocak 2009
88- **MAX WEBER**, Laurent Fleury, Temmuz 2009
89- **RETORİK**, Michel Meyer, Temmuz 2009
90- **DEVLET**, Renaud Denoix de Saint Marc, Temmuz 2009
91- **SALSA VE LATİN CAZ**, Isabelle Leymarie, Ocak 2010
92- **FOUCAULT**, Gary Gutting, Ocak 2010
93- **İNSAN HAKLARI**, Andrew Clapham, Ocak 2010
94- **POETİKA**, Michel Jarrety, Mayıs 2010
95- **RUS DEVRİMİ**, S. A. Smith, Mayıs 2010
96- **FOTOĞRAF**, Roger Bellone, Mayıs 2010
97- **GALILEO**, Georges Minois, Ağustos 2010
98- **EPİSTEMOLOJİ**, Hervé Barreau, Ağustos 2010
99- **KEYNES VE KEYNESÇİLİK**, Pierre Delfaud, Ağustos 2010
100- **HEGEL VE HEGELCİLİK**, Jean-François Kervégan, Mart 2011
101- **ERGEN DEPRESYONU**, Henri Chabrol, Mart 2011
102- **MODA**, Dominique Waquet & Marion Laporte, Mart 2011
103- **LOCKE**, John Dunn, Ağustos 2011
104- **KÜRESEL ISINMA**, Mark Maslin, Ağustos 2011
105- **BAROK**, Victor-Lucien Tapié, Ağustos 2011
106- **BHAGAVADGITA**, Anonim, Eylül 2011
107- **HİNDUİZM**, Korhan Kaya, Eylül 2011
108- **İKTİSAT**, Partha Dasgupta, Eylül 2011
109- **SHAKESPEARE**, Germaine Greer, Aralık 2011
110- **SENFONİ**, Rémi Jacobs, Aralık 2011
111- **HUKUK FELSEFESİ**, Michel Troper, Aralık 2011

112- **RAMAYANA**, Anonim, Ocak 2012
113- **DEMOKRASİ**, Bernard Crick, Mart 2012
114- **FRANKFURT OKULU**, Paul-Laurent Assoun, Mart 2012
115- **KİTABIN TARİHİ**, Albert Labarre, Mart 2012
116- **MİT**, Robert A. Segal, Haziran 2012
117- **MODERN ÇİN**, Rana Mitter, Haziran 2012
118- **DÜŞLER**, J. Allan Hobson, Haziran 2012
119- **RÖNESANS**, Jerry Brotton, Kasım 2012
120- **PARANOYA**, Sophie de Mijolla-Mellor, Kasım 2012
121- **KITA FELSEFESİ**, Simon Critchley, Kasım 2012
122- **İDEOLOJİ**, Michael Freeden, Aralık 2012
123- **RÖNESANS SANATI**, Geraldine A. Johnson, Aralık 2012
124- **SOĞUK SAVAŞ**, Robert J. McMahon, Mart 2013
125- **MARX**, Peter Singer, Mart 2013
126- **POSTYAPISALCILIK**, Catherine Belsey, Mart 2013
127- **YUNAN SANATI**, Jean-Jacques Maffre, Haziran 2013
128- **MATEMATİK**, Timothy Gowers, Haziran 2013
129- **PSİKİYATRİ TARİHİ**, Jacques Hochmann, Haziran 2013
130- **ORTAÇAĞ FELSEFESİ**, Alain de Libéra, Ağustos 2013
131- **TASARIM**, John Heskett, Ağustos 2013
132- **TRAJEDİ**, Adrian Poole, Ekim 2013
133- **MODERNİZM**, Christopher Butler, Ekim 2013
134- **KÜBİZM**, Pierre Cabanne, Kasım 2013
135- **SOSYALİZM**, Michael Newman, Kasım 2013
136- **JUNG**, Anthony Stevens, Ocak 2014
137- **KUANTUM**, John Polkinghorne, Ocak 2014
138- **FAŞİZM**, Kevin Passmore, Nisan 2014
139- **KAOS**, Leonard Smith, Nisan 2014
140- **DERRIDA**, Simon Glendinning, Mayıs 2014

İNSAN HAKLARI

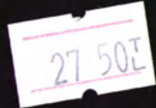
ANDREW CLAPHAM

Türkçesi: HAKAN GÜR

İNSANLIĞIN KADİM TARİHİ DİKKATE ALINDIĞINDA, "İNSAN HAKLARI" KAVRAMININ ADALET ANLAYIŞI İÇİNDE ÖZEL BİR VURGUYA SAHİP OLMASININ GEÇMİŞİ ÇOK DA ESKİYE DAYANMIYOR. GÜNÜMÜZDE BİLE KİMİLERİ İÇİN TOPLUMSAL VİCDANI VE SİYASİ İRADEYİ HAREKETE GEÇİRMESİ GEREKEN DUYARLIKLARIN BAŞKA BİRÇOK KİMSE İÇİN BOŞ BİR SLOGAN OLARAK GÖRÜLDÜĞÜ BİLİNMEKTE. TÜM BU KOŞULLARI DİKKATE ALAN BU ÖZLÜ ÇALIŞMA, SADECE DÜNYANIN GÖRECE GERİ KALMIŞ BÖLGELERİNDE DEĞİL, "UYGAR" BATI'DA DAHİ İNSAN HAKLARINI SAVUNMANIN GÜÇLÜKLERİNİ, KAVRAMIN KÖKENİNDE YATAN TARİHSEL, POLİTİK VE KÜLTÜREL ARKA PLANIN BÜTÜNLÜĞÜ İÇİNDE ELE ALIYOR.

Kültür Kitaplığı: 93; Toplumbilim: 8

D